

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ

**Обираємо професії типу
«людина — природа»,
«людина — техніка»**

навчальний посібник

Київ • 2019

УДК 37.148:378.3(5.016:159.9:001(035))*10-11кл.

*Рекомендовано до друку вченою радою Інституту педагогіки НАПН України
(Протокол № 16 від 17 грудня 2018 р.)*

Рецензенти:

Тименко В.П. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теоретичних дисциплін і професійної освіти Київської державної академії декоративно-прикладного мистецтва і дизайну імені Михайла Бойчука;

Піщалковська М.К. – кандидат педагогічних наук, вчитель біології спеціалізованої школи № 130 імені Данте Аліг'єрі м. Києва;

Експерт:

Головко М.В., кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, заступник директора з наукової роботи

Обираємо професії типу «людина-природа», «людина-техніка»: навчальний посібник / Доротюк В.І., Левченко Ф. Г., Рогоза В.В., Доротюк О.Г., Піддячий М.І., Чудакова В.П., Васьківський М.В./ – К.: КОНВІ ПРІНТ, 2019. – 112 с.

ISBN 978–617–7724–41–3

Посібник створено відповідно до освітньої програми курсу за вибором для учнів 10–11 класів «Обираємо професії типу «людина – природа», «людина – техніка». Змістове наповнення посібника сприяє професійному самовизначенню, особистісній самореалізації учнів в улюбленому виді діяльності для двох сфер життєдіяльності людини: «людина – природа» і «людина – техніка».

Розділи посібника ознайомлюють школярів із психолого-педагогічними особливостями старшокласників, формуванням їх професійних намірів та інтересів; із найбільш поширеною класифікацією професій за Є. Клімовим. На сторінках посібника учням відкритимість особливостей професій типу «людина – природа», «людина – техніка», зокрема, такі відомості як історія професій цих типів, мотиви вибору цих професій, види професій за вищевказаними типами з професіограмами. Вивчаючи навчальний матеріал посібника старшокласники оволодіють знаннями професійно-важливих якостей для роботи за професіями типу «людина – природа», «людина – техніка», з'ясують, які вимоги висуваються до їх навчальних та особистісних досягнень щодо обраної професійної діяльності. А також навчатимуться долати проблеми, що виникають у професійному самовизначенні та виправляти типові помилки при виборі професії; визначати суб'єктивні фактори та об'єктивні умови, які впливають на успішну адаптацію особистості до сучасного ринку праці. Знайдуть відповідь на запитання «Де здобути професію?». Параграфи завершуються практичними роботами, що носять творчий характер та особистісно-зорієнтовані залежно від професійних уподобань, темпераменту учня.

Призначений для використання вчителями під час організації навчальної діяльності учнів 10–11 класів, шкільними психологами та особами, які мають на меті визначитися із професією.

УДК 37.148:378.3(5.016:159.9:001(035))*10-11кл.

© Інститут педагогіки НАПН України, 2019
© Доротюк В.І., Левченко Ф. Г., Рогоза В.В., Доротюк О.Г.,
Піддячий М.І., Чудакова В.П., Васьківський М.В., 2019
© КОНВІ ПРІНТ, 2019

ISBN 978–617–7724–41–3

ЗМІСТ

Від авторів	5
Розділ 1. З чого починається вибір професії	6
§1. Професійне становлення особистості	6
§2. Мотиви вибору професії	11
§3. Типологія професій	15
Контрольні запитання до розділу	20
Практична робота: Виявлення професійних намірів та інтересів учня ..	20
Розділ 2. Особливості професії типу «людина — природа»	25
§ 4. Історія професій типу «людина — природа»	25
§ 5. Різновиди професій типу «людина — природа»	29
§ 6. Професіограма професій типу «людина — природа»	34
6.1. Характеристика популярних видів професій типу «людина — природа»	34
6.2. Професіограма ветеринарного лікаря	39
6.3. Професіограма агронома із захисту рослин	43
§ 7. Професійно-важливі якості для роботи за професіями типу «людина — природа»	47
Контрольні запитання до розділу	51
Розділ 3. Особливості професії типу «людина — техніка»	51
§ 8. Історія професій типу «людина — техніка»	51
§ 9. Різновиди професій типу «людина — техніка»	55
§ 10. Професіограма професій типу «людина — техніка»	56
10.1. Характеристика популярних спеціальностей, пов'язаних із ремонтом, збором, регулюванням техніки	57
10.2. Характеристика популярних спеціальностей, пов'язаних з обробкою, впорядкуванням матеріалів	61
10.3. Професіограма наладчика, токаря	68
§ 11. Професійно-важливі якості для роботи за професіями типу «людина — техніка»	73
Контрольні запитання до розділу	75

Розділ 4. Допрофесійна підготовка	75
§ 12. Самооцінка щодо відповідності професії	76
§ 13. Навчальні заклади, у яких можна здобути професії	80
Контрольні запитання до розділу	83
Практична робота: захист проекту «Я обираю цю професію тому, що...»	83
Список використаної і рекомендованої літератури	84
Додатки	85
Словник термінів	94

ЮНИЙ ДРУЖЕ!

Вибір майбутньої професії є багатограним процесом, який дозволить тобі отримати інформацію стосовно себе, здобути знання про світ праці і визначити місце, яке ти найближчим часом займеш у ньому. Твоя родина, оточення, школа, події в країні — все це справляє вплив на вибір того шляху, який ти обереш у найближчому майбутньому. Але визначившись із професією твоє кар'єрне зростання не припиняється, навіть, коли ти почнеш працювати. Ти будеш продовжувати зростати та удосконалювати свої професійні навички. Таким чином буде змінюватися світ навколо тебе.

Різні ситуації, що виникають у житті та професійному зростанні вимагають від людини бути гнучкою і готовою пристосовуватися до змін. У своєму житті чи професійній кар'єрі ти будеш мати можливість пристосуватися більш чи менш успішно, якщо навчишся керувати змінами, здобудеш переконання щодо того, яка праця тобі до вподоби, отримаєш необхідний для цього досвід, і, наприкінці впевнишся у власних силах. Виходячи з цього процес професійного визначення буде тривати протягом всього твого життя.

Брак інформації стосовно методик вибору професій призводить до того, що юнаки та дівчата часто не можуть визначитися із тим, якою саме із професій хотілося б оволодіти. Зробивши ж певний вибір, вони не впевнені у тому, що будуть задовольняти вимогам, які висуваються до представників тієї чи іншої професії. А саме це формує основу майбутнього професійного зростання та майбутньої кар'єри.

Посібник, який ти тримаєш у руках, допоможе сформувати загальне уявлення стосовно світу професій за типом «людина — природа», «людина — техніка» та приймати правильні рішення щодо їх вибору на більш широкому і надійному підґрунті.

Сподіваємось, що цей посібник зробить процес вибору твоєї майбутньої професії більш пристосованим до твоїх життєвих цілей і буде тією спрямовуючою силою, яка допоможе їх досягати.

Бажаємо успіхів!!!

Авторський колектив

РОЗДІЛ 1. З ЧОГО ПОЧИНАЄТЬСЯ ВИБІР ПРОФЕСІЇ

- Ти дізнаєшся про:**
- яким чином відбувається професійне становлення особистості;
 - у чому полягають мотиви вибору професії;
 - різні підходи до типології професій;
 - типологію професій за Є. Клімовим.
- Ти вмітимеш:**
- визначати тип і клас професії, що тобі підходить;
 - пояснити значення мотивів та потреб людини при виборі професії;
 - складати формулу майбутньої професії;
 - характеризувати суб'єктивні чинники вибору професії.

§ 1. ПРОФЕСІЙНЕ СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

- 1. Поміркуй, як розпочати вибір професії?*
- 2. Поміркуй, що таке професійне самовизначення?*
- 3. У який період життя варто розпочати цікавитись різними видами професій?*
- 4. Як ти думаєш, чому саме в старшій школі гостро постає проблема вибору професії?*

В умовах глобальної інформатизації суспільства формуються підвищені вимоги соціального середовища до гнучкості людського мислення і поведінки, до самостійності, до готовності розраховувати тільки на самого себе, до здібності конкурувати з іншими, до відкритості стосовно нових форм самореалізації і здібності переглядати й піддавати аналізу її попередні форми. У цих умовах змінюється розуміння ролі школи як соціального інституту, здатного надати освітню підтримку самовизначенню молодих людей. Вибір професійного шляху багато в чому визначає долю людини. Задоволеність і незадоволеність життям приблизно на 50% пов'язана з улюбленою і неулюбленою роботою. У свій час кожній людині перед тим, як почати працювати, необхідно зробити свій професійний вибір. Особливо гостро проблема професійного самовизначення постає перед вами, дорогі старшокласники. Ускладнення даного процесу часто обумовлені багатогранною системою впливів на учня. Такий тиск визначається інформатизацією всіх сфер суспільного простору, а значить, виводить явище самореалізації на інший, більш складний, рівень. У час домінантності інтелектуальної праці над натуральним виробництвом, проблемою є рівномірний розподіл кадрового потенціалу, що напряму залежить від позиції професійної освіти. Не секрет, що конкурс на деякі спеціальності перевищує всі допустимі межі, поряд з тим робітничі професії майже не затребувані. Не дивлячись на це, юний друже, тобі ще в школі треба визначити життєві і професійні орієнтири, тим самим закладаючи фундамент для подальшого свого розвитку.

Професійне самовизначення — *своєрідна перевірка громадянської зрілості людини у справі вибору професії: перевірка на її причетність до історичного часу, на відповідальність за майбутнє не тільки своє, але і всього суспільства.*

Людина, що вдало зробила свій професійний вибір, любить свою справу, творчо і повноцінно живе, може називатися щасливою і здатною подарувати щастя і впевненість іншим людям.

Є. Климов зазначає, що існує вісім кутів ситуації вибору професії. Адже ти береш до уваги зведення не тільки про особливості різних професій, але й масу іншої інформації, такої як:

- 1) позиція старших членів родини;
- 2) позиція товаришів, подруг (однолітків);
- 3) позиція вчителів, шкільних педагогів, класного керівника;
- 4) особисті професійні плани;
- 5) здібності;
- 6) рівень домагань на суспільне визнання;
- 7) поінформованість

У світі існує кілька десятків тисяч професій. Усі вони відрізняються по меті праці, умовам праці, знаряддям праці, предмету праці. Щоб прийняти правильне рішення, необхідно врахувати безліч факторів — свої бажання, психологічні особливості і можливості, а також потреби суспільства. Негативні наслідки неправильно обраної професії торкаються як самої людини, так і всього суспільства. За підрахунками американських учених, правильний вибір професії у 2–2,5 рази зменшує плінність кадрів, на 10–15% збільшує продуктивність праці й у 1,5–2 рази зменшує вартість навчання кадрів.

Є. Климов виділяє два рівні професійного самовизначення:

- 1) гностичний (перебудова свідомості і самосвідомості);
- 2) практичний (реальні зміни соціального статусу людини).

У формуванні першого (гностичного) рівня професійного самовизначення варто вказати на роль школи, адже саме вона вибудовує портрет вихованої та свідомої особистості.

Розрізняй і **допрофесійне самовизначення**: пошук такої професії і роботи, що давала би можливість одержувати заробіток (суспільну оцінку праці) по справедливості, тобто у відповідності до витрачених зусиль (чи у відповідності із внеском людини в суспільство).

Нерозривний зв'язок професійного й особистісного самовизначення вважається останнім часом загально визнаним. Більш того, на перший план часто висувається ціннісно-моральне самовизначення особистості. Загалом виділяють наступні основні типи самовизначення: професійне, життєве й особистісне. На вищих рівнях свого прояву ці типи майже взаємопронизують один в одного. Наприклад, професіонал, що знайшов у роботі зміст усього свого життя, безсумнівно, реалізує себе і як особистість. В іншому випадку, людина у своєму хобі досягає таких висот, яким міг би позаздрити який будь-який професіонал, успіхів, що здобувають суспільне визнання.

Основними відмінностями (специфічними ознаками) цих типів самовизначення можуть бути наступні.

Для професійного самовизначення:

- 1) характерна велика формалізація (професіоналізм відбивається в дипломах і сертифікатах, у трудовій книжці, у результатах праці і т.п.);
- 2) вимагаються, сприятливі умови (соціальний запит, що відповідають організації, устаткування для праці і т.п.).

Для життєвого самовизначення характерні:

- 1) глобальність, всеохоплення того образу і стилю життя, що відповідає середовищу, у якому живе людина;
- 2) залежність від стереотипів суспільної свідомості даного соціокультурного середовища;
- 3) залежність від економічних, соціальних, екологічних та інших об'єктивних факторів, що визначають життя даної соціальної і професійної групи.

Для особистісного самовизначення:

- 1) характерна неможливість формалізації повноцінного розвитку особистості;

2) більш підходять не «сприятливі» в повсякденному уявленні умови, а навпаки, складні обставини і проблеми, які дозволяють проявитися кращим особистісним якостям людини, сприяють розвитку таких якостей.

Крім того, у вивченні питань професійного самовизначення в умовах інформатизації суспільства, значну увагу необхідно приділяти віковим особливостям розвитку. Професійний розвиток безупинний, складається з ряду фаз — містить типи професійного розвитку, а стадії професійного розвитку спираються на віковий розвиток. Такі фактори відіграють важливу роль у визначенні підходів до особистісного та професійного самовизначення молоді, адже в епоху випереджувального розвитку інформаційного поля, спостерігається гіперболізований фізичний та психологічний розвиток людини. Знання цих процесів та їх причин мають бути взяті до уваги всіма учасниками навчально-виховного процесу.

Професійне самовизначення людини починається далеко в її дитинстві, коли в дитячій грі, дитина приймає на себе різні професійні ролі, і програє зв'язану з ними поведінку. Якщо уважно придивитися до цих ігор, то неважко помітити, що діти в них легко й охоче йдуть на всілякі символічні заміщення реальних атрибутів професійної діяльності. (Наприклад: стілець — «прилавок», папір — «гроші»). Закінчується професійне самовизначення в ранній юності, коли вже необхідно прийняти рішення, що вплине на все подальше життя людини.

Найважливішою, невідкладною і важкою справою стає для тебе зараз вибір професії. Ти психологічно спрямований у майбутнє і схильний навіть думкою «перестрибувати» через незавершені етапи, внутрішньо вже обтяжуєшся школою; шкільне життя здається тобі тимчасовим, несправжнім, передуючим іншому, більш розмаїтому і справжньому життю, що одночасно приваблює і лякає тебе.

Ти добре розумієш, що зміст цього майбутнього життя, передусім, залежить від того — чи зумієш правильно вибрати професію. Яким би легковажним і безтурботним ти не виглядав, вибір професії — твоя головна і постійна турбота.

Даємо тобі зрозуміти, що всі твої однолітки істотно відрізняються один від одного не тільки за темпераментом і за характером, але і за своїми здібностями, потребами, прагненнями й інтересами, різним ступенем самосвідомості. Індивідуальні особливості виявляються й у виборі життєвого шляху. Юність — це вік, коли складається світогляд, формуються ціннісні орієнтації, установки. По суті, це період, коли здійснюється перехід від дитинства до початку дорослого життя, що відповідає ступеню відповідальності, самостійності, здібності до активної участі в житті суспільства й у своєму особистому житті, до конструктивного рішення різних проблем, професійного становлення. Юнацький вік, за Еріксоном, будується навколо процесу ідентичності, що складається із серії соціальних та індивідуально-особистісних виборів, ідентифікації, професійного становлення.

Вибір професії й оволодіння нею починається із професійного самовизначення. На цьому етапі тобі необхідно вже цілком реально сформулювати для себе задачу вибору майбутньої сфери діяльності з урахуванням наявного психологічного і психо-фізіологічного ресурсів. У цей же час формується відношення до визначених професій, здійснюється вибір навчальних предметів відповідно до обраної професії.

Вибір майбутньої професії хвилює не тільки тебе, як випускника. А й у дев'ятому класі деякі з вас приймають рішення: куди йти далі — у десятий клас, ПТУ чи технікум?

Становлення планів на майбутнє складає найважливіший зміст розвитку соціальної дорослості в підлітковому періоді. Істотним показником соціально-психологічної зрілості тебе як підлітка є саме твоє відношення до свого майбутнього. Визначеність планів багатоваріантно змінює в тобі: з'являється найважливіший стрижень особистості — визначені цілі, задачі, мотиви.

У підлітковому віці дитячі форми мрії про професію змінюються міркуваннями про неї з урахуванням власних можливостей і обставин життя, з'являється прагнення реалізувати наміри в практичних діях. Однак, деякі підлітки цілком живуть сьогоднішнім, про майбутню професію міркують мало.

Багато чого може стимулювати поява інтересу до визначеної професії: навчання, особистості, книги, телебачення. Підлітки цікавляться всім, часто орієнтуються в декількох напрямках відразу, відвідують різні секції і гуртки. Дуже часто вони переоцінюють свої можливості у приваблюючій їхній професії. Заняття в гуртках допомагають підлітку усвідомити свої схильності, можливості, недоліки. Перевірка себе в діяльності — кращий спосіб і для здійснення мрії, і для запобігання розчарувань. Для багатьох підлітків час навчання у 8–9 класах — період інтенсивних міркувань про майбутнє.

Вибір професії, здійснюваний людиною в результаті аналізу внутрішніх ресурсів і шляхом співвіднесення їх з вимогами професії, є основою самоствердження людини в суспільстві, одним із головних рішень у житті. Вибір професії у психологічному плані являє собою двоаспектне явище:

- 1) суб'єкт вибору, тобто той, хто вибирає;
- 2) об'єкт вибору — те, що вибирають.

Суб'єкт і об'єкт вибору визначають неоднозначність вибору професії.

Вибір професії — це не одномоментний акт. Вибір професії складається з ряду етапів, що зливаються в один процес. Причому, тривалість етапів залежить від:

- зовнішніх умов;
- індивідуальних особливостей суб'єкта вибору професії.

Професійне самовизначення — процес, що охоплює весь період професійної діяльності особистості: від виникнення професійних намірів до виходу з трудової діяльності.

Формування професійного самовизначення охоплює старший шкільний вік, але йому передують етапи:

- первинний вибір професії (характерний для учнів молодшого шкільного віку): мало-диференційовані уявлення про світ професій, ситуативне уявлення про внутрішні ресурси, необхідних для даного роду професій, нестійкість професійних намірів;
- етап професійного самовизначення (старший шкільний вік): поява і формування професійних намірів і первісне орієнтування в різних сферах праці;
- професійне навчання: здійснюється після одержання шкільної освіти для освоєння обраної професії;
- професійна адаптація: формування індивідуального стилю діяльності, перевага системи виробничих і соціальних відносин;
- самореалізація в праці: виконання або невиконання очікувань, пов'язаних із професійною працею.

Таким чином, професійне самовизначення пронизує весь життєвий шлях людини.

Вивчення учнів з метою профорієнтації складає один із найважливіших складених компонентів профорієнтації школярів. На цьому етапі варто вивчити характерні риси особистості: ціннісні орієнтації, інтереси, потреби, схильності, здібності, професійну спрямованість, професійні наміри, мотиви вибору професії, риси характеру, темперамент, стан здоров'я.

Розглянемо ті сторони особистісних характеристик, що мають значення для професійної роботи.

Ціннісні орієнтації — спрямованість особистості на засвоєння (створення) суспільних цінностей відповідно до конкретних потреб.

Стосовно до професійної діяльності людини можна виділити наступні цінності: самоствердження в суспільстві, у найближчому соціальному середовищі; авторитет у трудовому колективі; визнання рідних, знайомих, друзів; самовдосконалення і самовираження — цікава робота; застосування своїх знань, умінь, здібностей; творчий характер праці; матеріально-практичні, утилітарні цінності — гарний заробіток; посада, що задовольняє особистість, перспектива просування по службі.

Схильності — це нахили, що мають у своїй основі активне, творче відношення до об'єкта. Як правило, на заняття, до яких учень більш схильний, він витрачає більше часу і до того ж трудиться з бажанням. Якщо людина при цьому досягає ще і визначених результатів у цій діяльності (навчальній чи трудовій), то можна говорити про здібності до даної діяльності. Основним показником здібності варто вважати легкість засвоєння нових знань і швидкість удосконалювання умінь, досягнення високих результатів діяльності. Говорячи про виявлення здібностей учнів із метою профорієнтації, ми маємо на увазі схильності до оволодіння не тільки знаннями шкільної програми, але і визначеними професіями.

Здібності — це такі психологічні особливості людини, від яких залежить успішність придбання знань, умінь і навичок, але які самі до наявності цих знань, умінь і навичок не зводяться.

Крім здібностей, до індивідуальних психологічних особливостей особистості відносяться темперамент і характер.

Дослідження особливостей темпераменту (швидкість і точність реакції, правильність орієнтування в екстремальних умовах) у профорієнтаційній роботі з учнями має велике значення для виявлення найбільш оптимальних варіантів вибору «людина — справа», для визначення найбільшої придатності людини до того чи іншого виду трудової діяльності як виконавця, наприклад оператора, диспетчера, льотчика і т.д.

Вивчення особливостей характеру школяра з метою профдіагностики і профдобору (підбору) виявляє психофізіологічні особливості особистості, що необхідно не тільки для визначення його як виконавця визначених видів трудової діяльності, але і як майбутнього організатора, керівника виробничого процесу в різних областях фізичної і розумової праці. Вибір професії — це не одномірний акт, а процес, що складається з ряду етапів, тривалість яких залежить від зовнішніх умов й індивідуальних особливостей суб'єкта вибору професії. У психологічній літературі немає єдиного погляду на те, як формується вибір професії, і які фактори впливають на цей процес. По цьому питанню існує ряд точок зору, у захист кожної з яких приводяться переконливі аргументи. Безсумнівно, це пояснюється складністю процесу професійного самовизначення і двобічністю самої ситуації вибору професії.

Вибір професії пов'язаний із минулим досвідом особистості, і процес професійного самовизначення простирається далеко в майбутнє, беручи участь у формуванні загального образу «Я», визначаючи в кінцевому рахунку плин життя. Цей підхід вимагає обліку широкого спектру факторів, що впливають на вибір професії, крім того, він дозволяє зробити акцент на тимчасовому аспекті — на минулому досвіді особистості й на її уявленнях про майбутнє. Як фактори вибору професії, повинні бути враховані життєві плани особистості в інших областях, наприклад в особистому житті.

Якщо процес самовизначення складає основний зміст розвитку особистості в роки ранньої юності, то формування професійної спрямованості утворить основний зміст самовизначення. Тому очевидно, що перша необхідна умова формування професійної спрямованості складається у виникненні вибірково-позитивного відношення людини до професії чи до окремої її сторони. Мова йде про виникнення суб'єктивного відношення, а не про ті об'єктивні зв'язки, що можуть мати місце між людиною і професією (у тому числі її відображення в мистецтві, літературі, змісті навчального програмного матеріалу і т.п.).

Запитання для самоконтролю:

1. Що таке професійне самовизначення? Які його рівні?
2. У чому різниця між допрофесійним і професійним самовизначеннями?
3. Коли розпочинається професійне самовизначення?
4. Поміркуй, у чому зміст твого майбутнього життя.
5. Що передує професійному самовизначенню?
6. Назви особистісні характеристики, що мають значення для професійної роботи. Охарактеризуй кожну з них.

§ 2. МОТИВИ ВИБОРУ ПРОФЕСІЇ

1. *Що, на твою думку, є рушійною силою у виборі професії?*
2. *Чому ти обрав той профіль навчання, за яким навчаєшся?*
3. *Яка роль мотивації у виборі професії?*
4. *Чи є у тебе мотиви до вибору професії?*

Юнацтво й молодість — дійсно «ранок життя», що забезпечує творчу продуктивність, імовірність якомога більшої самореалізації протягом подальшого життєвого шляху. Цей період є найвирішальнішим у житті людини, коли остаточно складається фундамент ціннісних орієнтацій, вимальовується проекція головних напрямків пошуків самореалізації на інших вікових етапах. Політичні вподобання, стиль поведінки, характер спілкування, професійні інтереси — всі ці складові способу життя закладаються саме у ранній молодості.

Мотивація займає ведуче місце в структурі поведінки особистості та є одним із основних понять, які використовуються для пояснення рушійних сил діяльності в цілому. Мотив, мотивація — спонукання до активності й діяльності суб'єкта, пов'язані із намаганням задовольнити окремі потреби. Сукупність мотивів, їх ієрархічна структура, своєрідність характеризують мотиваційну сферу особистості. В цілому ця система динамічна і змінюється в залежності від багатьох обставин.

Мотив — це внутрішня сила, що залежить від потреби. Мотиви у психології прийнято розглядати як спонукальні причини поведінки і діяльності людини.

Під **професійною мотивацією** розуміють сукупність мотивів. Мотиви спонукають до прийняття і реалізацію певного рішення у виборі професії. Основні мотиви вибору професії школярами — соціальна значимість і престиж, інтерес до професії, матеріальна зацікавленість, наявність спеціальних здібностей, інтерес до шкільного предмету, наслідування батькам і старшим, романтика ризику, пошуку, можливість творчості, новизни.

Виділяють наступні вікові етапи соціально-професійного самовизначення школярів:

— **перший** — 1–3 (4) -й класи — пропедевтичний. На цьому етапі у молодших школярів відбувається формування любові й сумлінного ставлення до праці, розуміння його ролі в житті людини і суспільства, розвиток інтересу до професії батьків і найближчого оточення, моральних установок вибору професії, інтересу до найбільш поширених професій, заснованого на практичній залученості учнів у різні види пізнавальної, ігрової, суспільно-корисної, трудової діяльності;

— **другий** — 4 (5) — 7-й класи — пошуково-зондує. Тут формується професійна спрямованість підлітків, усвідомлення ними своїх інтересів, здібностей, суспільних цінностей, пов'язаних із вибором професії і свого місця в суспільстві. Цьому сприяє включення учнів у діяльність, узгоджену з профілем продовження освіти в старших класах і майбутньої професійної діяльності;

— **третій** — 8–10-й класи. Це період розвитку професійної самосвідомості школярів: сформованості у них особистісного сенсу вибору професії, уміння співвідносити суспільні цілі вибору сфери діяльності зі своїми ідеалами, уявленнями про цінності і власними реальними можливостями. Для цього учні опановують необхідними знаннями та вміннями з наукових основ на вибір, а професію опановуються в процесі вивчення спеціальних курсів; (перевірити правильність речення)

— **четвертий** — 10–11-й класи. Тут уточнюється соціально-професійний статус учнів у процесі безпосередньої професійної діяльності. Увага зосереджується на формуванні професійно важливих якостей в обраному виді праці, постійному контролю й корекції професійних планів, способи оцінки результатів, досягнень в обраній діяльності, самопідготовки до неї і саморозвитку.

Виділяють кілька типів мотивації, які впливають на перший професійний вибір: 1) мотивація з орієнтацією на інтереси і професійні схильності підлітка, його здатності, можливість поглибленого вивчення певних предметів, реальна успішність. Наприклад, «... я йду в гуманітарний клас, тому що мені подобаються література та іноземні мови, а після закінчення школи вступатиму на факультет журналістики». Підлітки з такою мотивацією приймають найбільш осмислене і усвідомлене рішення при виборі профільного класу.

2) усталена мотивація: думка батьків, родичів, бажання продовжити сімейну професійну традицію. Існує чимало прикладів династій талановитих лікарів, вчителів і представників інших професій, у яких ремесло передається із покоління в покоління. У цьому випадку дитинство проходить в особливих умовах, при яких дитина виявляється зануреною в професійне середовище. Підлітки, що йдуть по шляху усталеному, не беруть на себе відповідальність за прийняте рішення. На перший погляд, ця ситуація виглядає цілком благополучно як для самого підлітка так і для оточуючих. Але нерідко в подальшому виникає розчарування в професії, обраної таким способом. Існує і протилежна тенденція. Зустрічаються підлітки, які відкидають батьківську думку і спростовують батьківські авторитети;

3) рекомендації вчителів, особистість класного керівника профільного класу. Іноді вчительські установки: «ну який же з тебе математик» або «тобі треба займатися тільки літературою». Подібні установки звужують простір професійного вибору;

4) мотивація з орієнтацією на однолітків: можливість вчитися з друзями в одному профільному класі, поради друзів і однокласників;

5) прагматична і престижна мотивація: прагнення вчитися в якомусь певному ВНЗ, орієнтація на високооплачувану роботу, престижну посаду;

6) мотивація з орієнтацією на успіх або на уникнення невдач. Учні, які орієнтуються на успіх, вибирають профільний клас, враховуючи свої інтереси і здібності, а також вибудовують більш чітку професійну перспективу. Якщо у таких учнів відзначається розбіжність сфери інтересів і здібностей, вони, як правило, намагаються розвинути свої здібності. Учні, які керуються стратегією, спрямованою на уникнення невдач, можуть, наприклад, вибрати профільний клас тільки тому, що: «... я хочу бути програмістом, але не зовсім впевнений, що зможу здати в фізико-математичний клас математику, тому піду в гуманітарний» або «... я йду в гуманітарний клас тому, що там не буде цієї фізики» (а не тому, що подобаються предмети гуманітарного циклу).

Мотиви вибору професії досить різні, серед них головну роль відіграє змістовна сторона майбутньої професії, менш значимими є вподобання друзів та поради батьків, найменш вагомими є вплив засобів масової інформації та малозначні фактори (близьке розташування від дому і т.п.). Інформаційний бум дозволяє тобі самостійно відшукувати необхідну інформацію та черпати потрібні знання, але процес самостійного пізнання, синтезу, аналізу та формування

висновків потребує значної уваги з боку школи та батьків, адже тільки в умовах контролю та керованості можна здійснити необхідну селекцію інформаційних потоків.

Головну роль у виборі цінностей мають мотиви, що, у свою чергу, залежать від інтересів і потреб особистості, цілей цієї особистості.

По виду мотиви вибору професії поділяють на шість груп:

- загальне мотивування;
- романтика професій;
- мотиви пізнавального характеру;
- мотиви, у яких підкреслюється суспільна значимість професії;
- посилення на приклад;
- невмотивований вибір.

За характером усі мотиви об'єднують у чотири групи:

- мотив, чітко аргументований й той, що обґрунтовує доцільність вибору даного напрямку трудової діяльності;
- мотивація нечітка, недостатньо мотивована;
- мотивація невпевнена, неаргументована;
- ніяк неаргументована мотивація.

Виявлення мотивів вибору професії дозволяє довідатися, що саме спонукало людину обрати даний вид праці і наскільки чіткі, аргументовані мотиви вибору. Це у свою чергу, дає можливість з'ясувати відношення особистості до об'єктивних цінностей.

Мотиви, що лежать в основі професійної спрямованості, неоднорідні за походженням, характером зв'язку з професією. Інша група мотивів зв'язана з відображенням деяких особливостей професії в суспільній свідомості (мотиви престижу, суспільної значимості професії). Очевидно, що зв'язок індивідуальної свідомості з професією здобуває в даному випадку більш опосередкований характер. Третя група мотивів виражає раніше сформовані потреби особистості, актуалізовані при взаємодії з професією (мотиви саморозкриття і самоствердження, матеріальні потреби, особливості характеру, звичок і т.п.). Четверту групу складають мотиви особливості самосвідомості, що виражають, особистість в умовах взаємодії з професією (переконаність у власній придатності, у володінні досить творчим потенціалом, у тім, що намічуваний шлях і є «моє покликання» і т.п.). Мотиви, які відносять до п'ятої групи, виражають зацікавленість людини зовнішніми, об'єктивно несуттєвими атрибутами професії. Нерідко саме ці мотиви породжують прагнення до окремих «романтичних» професій.

Дана класифікація, побудована за ознакою походження мотиву, імовірно, може бути продовжена. Істотне розходження зазначених груп мотивів складається в їхньому неоднаковому відношенні до об'єктивного змісту професійної діяльності. Мотиви, віднесені до першої групи, роблять близьким і непотрібним людині найбільш істотне в даній діяльності, те, з чого складається її об'єктивне призначення. Інші групи мотивів не зв'язані настільки тісно з основним змістом діяльності. Вони кристалізують потребу не стільки у своїй діяльності, скільки в різних, зв'язаних із нею обставинах. Безсумнівно, що зазначені групи мотивів нерівноцінні за значенням для розвитку особистості в умовах даної діяльності. Мотив, органічно зв'язаний зі змістом чи процесом діяльності, забезпечує невтомну увагу до неї та захопленість, що приводить до розвитку відповідних здібностей. Цей мотив спонукає людину оцінювати себе, свої знання, свої уміння і моральні якості у світлі вимог даної діяльності. Тим самим цей мотив є найважливішою психологічною передумовою самовиховання.

Таким чином, психологічно виправдано і педагогічно доцільно розрізняти мотиви, органічно зв'язані зі змістом здійсненої діяльності (прямі мотиви і побічні мотиви). У першому випадку людина трудиться заради тієї справи, якою зайнята. Саме виникнення прямих

мотивів є свідчення того, що дана діяльність здобуває безпосередню особисту значимість для людини. До числа прямих мотивів трудової діяльності відносять усвідомлення своїх обов'язків, переживання суспільної значимості своєї праці. Керуючись у процесі нецікавої для неї роботи почуттям обов'язку, людина не пристосовується до зовнішніх вимог, а засвоює їх. Почуття боргу не є побічним мотивом, тому що воно глибоко зв'язане з виконаною діяльністю, головним чином з її результативною стороною. Якщо людина спонукає себе до діяльності побічними мотивами, внутрішньо не зв'язаними з її змістом чи результатом, то не можна сказати, що вона трудиться заради тієї справи, якою зайнята. Вона пристосовується до зовнішніх вимог, але не засвоює їх. Для того, щоб у процесі праці стимулювався розвиток людини, розкриття і розширення її творчих сил, необхідно, щоб центральними для людини були мотиви, внутрішньо зв'язані зі змістом здійсненої праці, а при відсутності інтересу до процесу праці — мотиви обов'язку і суспільної необхідності.

Запитання для самоконтролю:

1. Що розуміють під поняттями «мотив», «професійна мотивація»?
2. Які є етапи соціально-професійного самовизначення? Охарактеризуй кожен етап.
3. Які типи мотивації впливають на перший професійний вибір? Чому?
4. Назви групи мотивів вибору професії? Охарактеризуй ці групи мотивів.
5. Що таке прямі і побічні мотиви?

Практична робота. Поясни мотиви твого вибору професії.

Дорогий старшокласнику, пропонуємо тобі подумати і пояснити мотиви твого вибору професії. Свою відповідь обґрунтуй письмово заповнивши таблицю. Виконавши цю роботу зроби висновок про роль мотивів у виборі професії.

Мотиви, якими керуються при виборі професії	Пояснення вибору мотиву
Гарна зарплата	
Престижність	
Порада батьків	
Безкоштовне навчання	
Велика ймовірність працевлаштування	
Стан здоров'я	
Зацікавило із книг і кінофільмів	
Порада вчителя	
Можливість змінити місце проживання	
Фінансовий стан родини	
Не потребує вищої освіти	
Порада психолога	
За компанію	
Родинна традиція	
Можливість залишитися вдома	
Інше (вказіть)	

§ 3. ТИПОЛОГІЯ ПРОФЕСІЙ

1. Пригадай, що таке класифікація?
2. Чому здійснюють розподіл за групами, типами, видами тощо?
3. Спробуй прояснити, що таке професія?
4. Як би ти поділив на групи професії, які тобі відомі?

У процесі професійного самовизначення важливо усвідомлювати те, які продукти, вибори роблять різні професіонали, із якими цілями, умовами, знаряддями зв'язана їхня діяльність.

Професія — (лат. PROFESSI — офіційно зазначене заняття, спеціальність, від PROFITEOR — повідомляю своєю справою), рід трудової діяльності (занять) людини, що володіє комплексом спеціальних теоретичних знань і практичних навичок, придбаних у результаті спеціальної підготовки, досвіду роботи.

Розподіл професій за групами, типами, видами розпочали ще в XIX столітті. Це було пов'язано з появою у багатьох країнах світу (Франції, Великобританії, США тощо) бюро, що займалися вивченням змісту та умов праці, професій, що виникали. В історії вітчизняної та зарубіжної психологічної науки відомі наступні спроби класифікації професій: залежно від об'єкта праці (люди, думки, неживі предмети); видів найбільш властивих людині діяльностей (переважання функцій «вербального» чи «технічного інтелекту»); здатності символізувати подразники, що сприймаються та переробляють їх у художні образи. Так О. Ліпман поділяв професії на: а) ті, що передбачають справи з людьми, впливають на людей (вчитель, адвокат, лікар); б) ті, що мають відношення до неживої природи (геолог, гірничий інженер); в) ті, для яких властиве спілкування з живою природою (ботанік, зоолог). Але така класифікація надто узагальнена. К. Піорковський поділяв професії за рівнем інтелекту і типом уваги на некваліфіковані та кваліфіковані, виділяв в останніх спеціалізовані, середні та вищі професії. Ф. Баумгартен диференціював професії за ознакою їх відповідності основним типам нахилів і емоційних імпульсів людини. К. Корнілов використовував типи реакцій нервової системи людини як класифікаційний критерій поділу професій.

На початку 20-х років XX століття, С. Струмлін запропонував класифікацію професій, основою якої була ступінь схильності автоматизації зусиль працівника у процесі праці. Він розподілив усі види професій на п'ять типів: а) автоматична рефлекторна праця (пекар, вальцовщик); б) напівавтоматична звична праця (телеграфіст, друкарка); в) шаблонна виконавча праця (токарь, слюсар); г) самостійна праця в межах завдання (педагог, конструктор); д) вільна творча праця (маляр, композитор).

Поширення за кордоном набули класифікації професій на основі врахування інтересів, здібностей особистості та властивостей темпераменту. Розглянемо приклади таких класифікацій професій, які базуються на уявленні про структуру особистості.

Перш за все необхідно виділити класифікацію професій Дж. Холланда, розроблену в 1966р. Перевага цього типу класифікації обґрунтована психологічною концепцією, що об'єднує теорію особистості з теорією вибору професії. Дж. Холланд виходить із визнання спрямованості найбільш значущою підструктури особистості. Успішність діяльності визначається такими якостями, як ціннісні орієнтації, інтереси, установки, відносини, мотиви.

На основі встановлення основних компонентів спрямованості: інтересів і ціннісних орієнтацій Дж. Холланд виділяє шість професійно орієнтованих типів особистості:

- 1) реалістичний;
- 2) інтелектуальний;
- 3) соціальний;

- 4) конвенціональний (орієнтований на загальноприйняті норми і традиції);
- 5) підприємницький;
- 6) художній.

Кожен тип особистості орієнтований на певне професійне середовище:

- 1) реалістичний тип — на створення матеріальних речей, обслуговування технологічних процесів і технічних пристроїв;
- 2) інтелектуальний — на розумову працю;
- 3) соціальний — на взаємодію із соціальним середовищем;
- 4) конвенціональний — на чітко структуровану діяльність;
- 5) підприємницький — на керівництво людьми і бізнес;
- 6) художній — на творчість.

Суть теорії Дж. Холланда полягає в тому, що успіх у професійній діяльності, задоволеність працею залежать у першу чергу від відповідності типу особистості типу професійного середовища, яка створюється людьми, що володіють схожими позиціями, професійно значущими якостями і поведінкою. Працівники однієї професії обумовлюють і певне професійне середовище, адекватне одному з шести виділених типів особистості.

Таблиця 1. Взаємозв'язки типів особистості та видів професійних середовищ (за Дж. Холландом)

Тип особистості	Тип професійного середовища					
	Р	И	С	К	П	Х
Реалістичний (Р)	++	+	--	+	-	-
Інтелектуальний (І)	+	++	-	-	--	+
Соціальний (С)	--	-	++	-	+	+
Конвенціональний (К)	+	-	-	++	+	--
Підприємницький (П)	-	--	+	+	++	-
Художній (Х)	-	+	+	--	-	++

Примітка. У таблиці прийняті наступні умовні позначення:

- + + тип особистості дуже добре пристосований до навколишнього середовища;
- + тип особистості добре пристосований до навколишнього середовища;
- тип особистості недостатньо пристосований до навколишнього середовища;
- — тип особистості зовсім не пристосований до навколишнього середовища.

На сучасному етапі розвитку профорієнтації існує декілька підходів до класифікації професій. Усі професії можна розподілити на дві великі групи за характером праці: переважно фізична, або переважно розумова. Проте, при сучасному рівні автоматизації та механізації виробництва, широкого впровадження комп'ютерної техніки тощо, відбувається поступове зникнення розбіжностей між розумовою і фізичною працею. Тому деякі професії вже неможливо класифікувати тільки за такими ознаками.

Одним із типів класифікації професій є розподіл професій за галузями народного господарства. Власне сам термін «народне господарство» має дуже широке значення і позначає сукупність усіх галузей виробництва і праці. В Україні народне господарство поділяється на такі галузі: промисловість та будівництво; транспорт та зв'язок; сільське господарство; торгівля (сюди ж відносять громадське харчування та матеріально-технічне забезпечення); наука; освіта; охорона здоров'я; апарат органів державного управління; інші галузі невиробничої сфери. Класифікація за цією ознакою умовна, оскільки галузі досить часто взаємопроникні. Наприклад, наука та сільське господарство. Крім того, є професії галузеві та міжгалузеві, тобто такі, що поширені одночасно у декількох галузях (наприклад, бухгалтер, інженер-технолог та ін.).

Також доцільним є розподіл професій на дві великі групи: професії виробничої сфери (промисловість, сільське господарство, будівництво, промисловий транспорт, зв'язок, лісове господарство) та невиробничої сфери (наука, освіта, мистецтво). Проте, цей поділ теж відносимо до умовного.

Тож розглянуті вище класифікації професій більше несуть інформативний характер і не можуть бути остаточним орієнтиром у виборі майбутньої професії. Щоб обрати майбутню професію найкраще користуватися класифікацією, побудованою за ознаками, які йдуть безпосередньо від людини, як учасника процесу праці.

Справді, коли людина працює, її увага спрямовується на предмет праці. Те, що потрібно робити з предметом — мета праці, яка реалізується за допомогою тих чи інших знарядь, засобів і, що для людини суттєво, — у певних умовах. Саме на цих ознаках побудована профорієнтаційна класифікація професій Є. Клімова.

Світ професій великий і складний, і ознайомитись з усіма професіями у тебе немає можливості, а лише з невеликою їх частиною, то найкраще ознайомитись із представниками певних груп професій, утворених на основі схожості між ними. Тому, вибираючи професію, людина спрямовує свої помисли перш за все на те, із чим вона буде працювати, тобто на предмет праці, потім на те, що вона буде робити з ним, тобто на мету праці. Важливо також знати, чим вона буде впливати на предмет, тобто знаряддя праці, і де вона буде працювати, тобто умови праці. З огляду на це вчені й запропонували відповідно класифікувати професії за такими ознаками: предметом, метою, знаряддями та умовами праці. Цю класифікацію розробив російський професор, доктор психологічних наук, академік РАО Є.О. Клімов разом зі своїми колегами.

На основі відмінностей у предметах праці всі професії запропоновано поділити на п'ять типів: «людина — природа», «людина — техніка», «людина — людина», «людина — знакова система», «людина — художній образ».

- Людина — природа (П). Предметом праці є живі організми, рослинний і тваринний світ, біологічні процеси, земля, вода: біолог, ветеринар, зоотехнік, тваринник, агроном, овочівник, садівник, лісник, геолог, океанолог тощо.

- Людина — техніка (Т). Предметом праці є машини, апарати й установки, технічні системи, матеріали й енергія: інженер, машиніст, шофер, кранівник, слюсар, радіомеханік, токар, сталевар тощо.

- Людина — людина (Л). Предметом праці є самі люди, групи людей чи колективи: офіціант, продавець, лікар, вчитель, вихователь, юрист, екскурсивод тощо.

- Людина — знакова система (З). Предметом праці є схеми, цифри, умовні знаки, формули, слова, шифри, коди, таблиці: програміст, статист, економіст, коректор, друкарка, комірник, обліковець, кресляр, топограф.

- Людина — художній образ (Х). Предметом праці є художні образи, їх роль, елементи та особливості, засоби їх побудови: ювелір, фотограф, актор, письменник, музикант, художник.

За метою праці виділяють три класи професій: гностичні (пізнавальні), перетворювальні, пошукові (винахідницькі).

- Гностичний клас (Г) професій: досліджувати, розпізнавати, відрізнити, визначати, перевіряти; розбиратись у складних явищах, оцінювати (робити висновки на основі різноманітних ознак об'єкта), перевіряти за наперед відомими ознаками, сортувати та ін. — контролер технічного контролю (техніка), коректор (знакова система), критик (художній образ), санітарний лікар (людина), лаборант хіміко-біологічного аналізу (природа).

- Перетворювальний клас (П) професій пов'язаний з активним перетворюванням предмету праці, його обробкою, переміщенням, упорядкуванням, обслуговуванням,

здійсненню впливу на нього, організацією праці. Причому, в одних випадках може відбуватись перетворення безпосередньо в процесі дії на об'єкт праці, а в інших — перетворювальна діяльність спрямовується на види енергії, інформацію, різні процеси: столяр (техніка), учитель (людина), рільник (природа), кресляр (знакова система), реставратор (художній образ).

• Клас пошукових (В) характеризують професії практичної праці, близькі до класу перетворювальних — винайти, придумати, знайти новий варіант, сконструювати: вчений, конструктор-модельєр одягу, конструктор меблів, дизайнер, аранжувальник квітів тощо. Останній клас нечисленний за кількістю віднесених до нього професій.

Існують професії, які поєднують у собі ознаки двох і навіть трьох класів.

У залежності від знарядь (засобів) праці професії поділяють на чотири відділи. Це професії пов'язані з використанням:

• ручних (Р) знарядь праці: викрутка, гайковий ключ, молоток, долото, електричний дріль, фарборозпилювач, пневматичний відбійний молоток і т. ін. — слюсар-складальник, монтажник радіоапаратури, столяр, тесля, ювелір, гравіювальник, хірург, стоматолог, музикант тощо;

• машин (М) з ручним керуванням, їх ще можна назвати професіями машинно-ручної праці — це токар, фрезерувальник, машиніст баштового крана, машиніст тепловоза, тракторист-машиніст та ін.;

• автоматизованих і автоматичних (А) систем, машин, апаратів, роботів — оператор прокатного стану, диспетчер енергосистеми, апаратник хімічного виробництва, оператор автоматичних потокових ліній, сталевар, друкар, ткаля та ін.;

• функціональних засобів (Ф), знарядь праці — роль знарядь праці тут відіграють функціональні засоби поведінки та мови людини, жести, вимова звуків, слів, виразів, змістові та емоційні інтонації, міміка обличчя або окремі властивості організму: вчитель, вихователь, диктор, актор, диригент хору чи оркестру. Функціональним засобом може бути й організм людини (артист балету, спортивний тренер, співак, акробат).

За умовами праці всі професії поділяються на чотири групи:

• побутові (П) — праця в умовах звичайного побутового мікроклімату: бухгалтер, економіст, бібліотекар, кресляр, вчитель, конструктор та ін.;

• праця на відкритому повітрі (В) — будівельник, пожежник, рільник, лісник, агроном та ін.;

• праця в незвичайних (Н) умовах: на висоті, під землею, під водою, у повітрі, у космосі, у гарячих цехах тощо — шахтар, водолаз, монтажник сталевих конструкцій, космонавт, пілот тощо;

• праця з підвищеною моральною (М) відповідальністю за здоров'я і життя людей, матеріальні цінності — лікар, вчитель, інспектор міліції, інженер із техніки безпеки, суддя, продавець, інкасатор, касир, та ін (див. додаток А).

Схематично цю класифікацію можна подати у вигляді піраміди із п'яти ярусів: типи, класи, відділи, групи професій з умовними позначеннями (Див. рис. 2.). На вершині цієї піраміди розташовується вільний ярус-прямокутник, який призначений для умовного позначення твоєї майбутньої професії у вигляді відповідної формули професії. Цю схему можна розглядати і як «драбину», сходження по якій допомагає тобі обмірковувати вибір майбутньої професійної діяльності: від визначення типу професії до обговорення класу, підбору відділу та уточнення групи власної професії. Після такого «сходження» тобі необхідно записати умовне позначення (формулу) вибраної професії.

Формулу потрібно будувати, наближаючи її до реальних умов сучасної економіки країни. А проте свідомий вибір повинен ґрунтуватися на положеннях формули вибору професії:

„хочу», „можу», „треба». Компонент „треба» вказує на потреби суспільства в кадрах визначених професій. Якщо ти хочеш і можеш займатися якоюсь справою, але на неї немає запиту на ринку праці, тоді інтереси, нахили, здібності й зусилля твої втрачають свій сенс. Таким чином, на основі складеної формули професії можна визначити конкретну

Рис. 1. Яруси класифікації професій

1. Типи професій; 2. Класи професій; 3. Відділи професій; 4. Групи професій.

професію, із якою ти детально познайомишся і визначиш, чи подобається вона тобі чи ні. Так, якщо ти не знаєш, яку професію вибрати, але знаєш, із яким предметом праці хотів би працювати, знаєш, що з ним треба робити, якими знаряддями впливати на нього і в яких умовах виконувати цю роботу, то для цього ти за даною класифікацією можеш скласти так звану формулу професії (Див. мал.1.) і за нею підібрати вже конкретну професію чи групу споріднених професій. Допомогати тобі в цьому повинен психолог, профконсультант, вчитель. Наприклад, ти хотів би працювати з природними рослинними об'єктами, перетворюючи їх за допомогою ручних знарядь праці в побутових умовах. Тоді формула цієї професії буде мати вигляд: П/П/Р/П — під неї підходять професії працівників тепличного господарства, наприклад плодоовочівник. А якщо розширити предмет праці в даній формулі, доповнивши його художнім образом — ПХ — тоді це професія квітникар-декоратор. Але може трапитися, що отриманій формулі на даний момент нічого не відповідає, тобто у дійсності немає такої професії. Так, наприклад, формула професії вчителя трудового навчання має вигляд: Л, Т/П, Г/Ф, Р, М/М, П, професії вчителя початкових класів — Л/П, Г/Ф, Р/М, П, а професії психолога — Л, З/Г, П/Ф, Р, А/М, П.

Допомоги тобі у визначенні типу і класу професії, які тобі підходять, можуть методики: Диференційно-діагностичний опитувальник (ДДО) та Опитувальник професійної спрямованості (ОПС), про які буде йти мова далі.

Відомо, що коли людина працює із задоволенням, вона не помічає ні часу, ні втоми. Якщо вибір професії правильний, тоді в житті можна розраховувати на успіх. Як визначитися у величезній різноманітності існуючих професій, яких у світі понад 40 тисяч? Як уникнути помилок і розчарувань при виборі майбутньої трудової діяльності?

Універсальних рецептів немає, але деякі рекомендації допоможуть тобі, а саме:

- подумай, яка професія могла б стати твоєю;
- вивчи себе, свої інтереси, здібності, схильності;
- з'ясууй, чи дозволяє твоє здоров'я зайнятися обраною справою;
- дізнайся, чи користується обрана тобою професія попитом на ринку праці;
- знайди можливість зустрітися із представниками професії, що зацікавили тебе, і дізнатися, у якому навчальному закладі можна отримати необхідну кваліфікацію.

Запитання для самоконтролю:

1. Які існували різні підходи до класифікації професій у XIX і XX столітті?
2. Які професійно-орієнтовані типи особистості виділяє Дж. Холанд?
3. На які типи поділяє Є. Клімов усі види професій? Який принцип лежить в основі цієї класифікації?
4. Які класи професій виділяють за метою праці?
5. Як поділяють професії за знаряддями праці?
6. Яка класифікація професій за умовами праці?
7. Що таке формула професії?

Контрольні запитання до розділу:

1. Розкажи, із чого варто розпочати вибір професії.
2. Поясни, чому особистісні характеристики мають значення для професійної роботи?
3. Яке значення мотивів та потреб людини у виборі професії?
4. Які типи професій виділяє Є. Клімов у своїй класифікації? Відповідь обґрунтуй.

Практична робота: Виявлення професійних намірів та інтересів учня

Вище вже йшла мова про те, що допомогти тобі у визначенні типу і класу професії можуть методики: Диференційно-діагностичний опитувальник (ДДО) та Опитувальник професійної спрямованості (ОПС).

Ці опитувальники створені для визначення: ступеня виразності інтересів особистості до різних груп професій (ДДО); ступеня зв'язку типу особистості зі сферою професійної діяльності, до якої у неї нахили (ОПС).

Диференційно-діагностичний опитувальник Клімова широко використовується для визначення професійних інтересів учнів середньої та старшої школи. Але факт широкого застосування опитувальника при діагностиці саме цих категорій не виключає можливість його використання для профдіагностики особистості у більш ранньому, чи більш пізньому віці. Це можна пояснити універсальністю змістового наповнення методики Клімова та широкими можливостями в області адаптації запитань з орієнтацією на певну вікову чи соціальну групу. Методику Клімова можна неофіційно назвати «Експрес-методикою професійних інтересів», через те, що вона вимагає надзвичайно мало часу на виконання (8–10 хв.) і містить всього 20 пар тверджень. Інструкція до опитувальника є максимально простою і зрозумілою, що значно спрощує організаційні моменти в процесі діагностики. Така простота та зручність дає можливість успішно впроваджувати як індивідуальну, так і групову форму організації діагностичного процесу.

Диференційно-діагностичний опитувальник визначає професійні інтереси особистості за 5 основними напрямками, бальні результати по яких формують висновки відносно рівня ставлення людини до певних професій. Серед напрямків професійної взаємодії у методикі Клімов визначає наступні:

• Людина — Природа (П)

При перевазі показників цього напрямку людину можуть зацікавити професії, праця в яких направлена на об'єкти живої природи: рослинний світ, тваринний світ, світ грибів та мікроорганізмів.

Людині, що обирає професію типу «людина — природа», необхідним є позитивне ставлення до тварин та рослин, добре розвинена увага, спостережливність, фізична витривалість, висока працездатність.

Приклади професій такого типу: агроном, біолог, еколог, валеолог, біохімік, зоотехнік, садівник, лісничий, ветеринар та ін.

• Людина — Техніка (Т)

У даному випадку особистість можуть зацікавити професії, пов'язані з технікою, різноманітними технічними системами, машинами, механізмами, апаратами, пристроями, об'єктами неживої природи.

Людині, що обирає професію типу «людина — техніка», необхідно мати достатню фізичну і психічну витривалість, розвинене зорове та слухове сприймання, образне та просторове мислення, чітку координацію рухів.

Приклади професій такого типу: водій, токарь, слюсар, інженер-конструктор, кіномеханік, інженер-радіотехнік, інженер-будівельник, електронік та ін.

• **Людина — Людина (Л)**

При вираженій перевазі цього профілю респондента можуть зацікавити професії, трудова діяльність у яких направлена на людей. Ці професії пов'язані з навчанням, вихованням, сферою послуг, керівництвом людьми.

Людині, що обирає професію такого типу необхідно мати високі моральні якості, загальну культуру, ввічливість, витримку, уважність, чуйність, комунікабельність.

Професії такого типу вимагають від людини вміння встановлювати та підтримувати контакти з людьми, розуміти людей, розбиратися в їхніх особистісних сторонах.

Прикладами таких професій можуть бути: медичний працівник, психолог, юрист, соціальний працівник, працівник культури, педагог, тренер, журналіст, працівник сфери обслуговування та ін.

• **Людина — Знакова система (З)**

Особистість із перевагою даного профілю можуть зацікавити професії, трудова діяльність у яких направлена на обробку інформації, що представлена у вигляді умовних знаків, цифр, формул, текстів, графіків, на створення умовних знаків, оформлення документів і схематичне відображення об'єктів.

Людині, що обирає професію типу «людина — знакова система» необхідно мати стійку увагу, гарну пам'ять, акуратність, дисциплінованість, посидючість, розвинене логічне мислення.

Приклади професій такого типу: програміст, касир, економіст, геодезист, бухгалтер, телеграфіст, бібліограф, фармацевт, секретар-машиніст, вчений-теоретик та ін.

• **Людина — Художній образ (Х)**

Переважна кількість балів по цьому напрямку означає, що людину можуть зацікавити професії направлені на художні об'єкти або умови їх створення. Сюди відносять спеціальності, пов'язані з образотворчим мистецтвом, музикою, літературно художньою та акторською діяльністю.

Професії типу «людина—художній образ» вимагають розвиненого художнього смаку, уяви, фантазії, емоційності, спостережливості, схильності до творчості.

Приклади професій такого типу: дизайнер, художник, музикант, фотограф, ювелір, хореограф, маляр, гончар, архітектор, садівник-декоратор та ін.

Домінування того чи іншого напрямку визначається кількістю набраних балів по відповідних запитаннях. Самі запитання несуть змістове наповнення, яке тим чи іншим чином стосується певної професійної діяльності. У ході діагностики людина вибирає із двох тверджень одне, найбільш підходяще і позначає відповідь у бланку відповідним індексом (А чи Б). Обробка отриманих даних не викликає особливих труднощів і здійснюється з допомогою таблиці, у якій відповіді на запитання класифіковані з урахуванням приналежності до одного з профільних напрямків. Профілююча направленість визначається найбільшою сумою балів по шкалі (максимально можлива сума — 8 балів).

Висновки:

1. Диференційно-діагностичний опитувальник (ДДО) Є. Клімова широко використовується для визначення професійної направленості учнів, хоча не є обмеженим віковими та соціальними факторами і може використовуватися для діагностики різних вікових та соціальних груп.

2. Опитувальник придатний для використання в індивідуальному та груповому діагностичному процесі.

3. Виконання методики займає небагато часу так само як і обробка отриманих даних.

4. Оцінювання виражається у балах, що дозволяє не тільки визначити профілюючу направленість, а й прослідкувати ступінь вираженості інших професійних напрямків у під-дослідного.

5. Методика може використовуватися як з метою профорієнтації, так і для контролю профвідповідності працівника у разі виникнення певних проблем під час виконання професійної направленості.

Недоліки:

— Невелика кількість запропонованих тверджень для вибору (40) унеможливує формування чіткої картини переваги того чи іншого напрямку, про що свідчать середні показники відриву, які частіше всього становлять 1–2 бали.

— Класичний варіант методики потребує оновлення змістової частини, беручи до уваги появу та розвиток нових популярних на сьогодні професій.

Інструкція для проведення даної методики міститься в додатках (див. додаток Б)

Методика Голанда широко використовується у професійно-орієнтаційній роботі та при проведенні професійної консультації. Опитувальник орієнтований на категорію молоді, яка стоїть на порозі вступу до профільного класу або професійного вибору.

Виходячи з прагнення людей знайти середовище і професію, які дозволили б їм найкраще розкрити свої здібності, виразити свої інтереси, цінності, орієнтації. Д. Голанд виділяє шість типів особистості, використовуючи наступну схему для їх опису: освітні і професійні цілі, кращі професійні ролі, здібності, спеціальні обдарування, оригінальні досягнення, особистісний розвиток, життєвий шлях. Виділені Голандом особистісні типи характеризуються наступними властивими їм ознаками:

• **Реалістичний тип** — чоловічий, не соціальний, емоційно стабільний, орієнтований на сьогодні. Його представники займаються конкретними об'єктами і їх практичним використанням: інструментами, різними речами, тваринами, машинами. Віддають перевагу професіям, які вимагають моторних навичок, спритності, конкретності, тобто, таким професіям, як: механік, електрик, інженер, агроном, садівник, токар, водій, будівельник і т.п. Для даного професійного типу характерними є переважно невербальні інтелектуальні здібності. Психомоторні навички переважають над математичними здібностями і здібностями до мов.

• **Інтелектуальний тип** — орієнтований на розумову працю. Він не соціальний, аналітичний, раціональний, незалежний, оригінальний. У нього переважають теоретичні і, в деякій мірі, практичні цінності. Роздумам про проблему він надає більшу перевагу у порівнянні з заняттями по реалізації зв'язаних з нею рішень. Йому подобається розв'язувати завдання, які вимагають абстрактного мислення. Інтелектуал надає перевагу науковим професіям, таким як: ботанік, астроном, фізик, математик і т.ін. Володіє високорозвиненими як вербальними, так і невербальними здібностями.

• **Соціальний тип** — ставить перед собою такі цілі та завдання, які дозволяють йому встановити тісний контакт із навколишнім середовищем. Володіє соціальними вміннями і потребує соціальних контактів. Рисами його характеру є соціальність, бажання навчати і виховувати, гуманність, жіночність. Заняття, яким даний тип надає найбільшу перевагу — це навчання, лікування, обслуговування. В основному це лікар, вчитель, психолог. Представники цього типу намагаються триматися осторонь від інтелектуальних проблем. Вони активні, вміють пристосовуватися. Проблеми вони вирішують, опираючись переважно на емоції, почуття і вміння спілкуватися, їм притаманні хороші вербальні й відносно слабкі невербальні здібності.

• **Конвенційний тип** — віддає перевагу чітко структурованій діяльності. З оточуючого середовища він вибирає цілі, задачі й цінності, які формуються із звичаїв і обумовлені станом суспільства. Згідно з цим його підхід до проблем носить стереотипний практичний і конкретний

характер. Спонтанність та оригінальність йому не характерні. У значній мірі для нього характерні ригідність, консерватизм, залежність. Надає перевагу професіям, пов'язаним із розрахунками, канцелярією — бухгалтер, касир, економіст, статистик, комірник, працівник банку, ревізор і т.ін. Він володіє хорошими навичками спілкування, а також моторними навичками. Математичні здібності розвинуті у нього краще, ніж вербальні. Він поганий керівник і організатор, його рішення переважно залежать від оточуючих його людей.

• **Підприємницький тип** вибирає цілі, цінності та задачі, які дозволяють йому проявити енергію, ентузіазм, імпульсивність, домінантність, реалізувати любов до пригод. Віддає перевагу чисто «чоловічим», керівним ролям, у яких він може задовольнити свої потреби в домінантності і визнанні. Це такі професії, як: директор, телерепортер, завідувач, менеджер, журналіст, дипломат і т.ін. Для цього професійного типу характерна дуже широка сфера діяльності. Йому не подобаються заняття, пов'язані з ручною працею, а також ті, що вимагають посидючості, великої концентрації уваги й інтелектуальних зусиль. Віддає перевагу невизначеним вербальним задачам, які пов'язані з керівництвом, високим статусом і владою. Найбільших досягнень добивається в управлінні, бізнесі та спорті.

• **Артистичний тип** відхиляється від чітко структурованих проблем і видів діяльності, що передбачають велику фізичну силу. У спілкуванні з оточуючими опирається на свої безпосередні почуття, емоції, інтуїцію та уяву. Йому властиві складні погляди на життя, гнучкість, незалежність рішень. Це не соціальний, оригінальний тип. Такому типу більш за все підходять професії, які передбачають творчий пошук та нестандартний підхід до вирішення задач, а саме: дизайнер, актор, режисер, літературознавець, ведучий і т.п.

Відповідно до зазначених типів особистості виділено і шість типів професійного середовища з аналогічними назвами. У загальних рисах моделі професійного середовища, що відповідають певним типам особистості, виглядають таким чином:

• **Реалістичне професійне середовище** характеризується тим, що предметом праці тут є конкретні реальні речі. Це може бути сфера виробництва, використання різних матеріальних цінностей і засобів. Для виконання робіт необхідна вправність, рухливість, наполегливість, фізична сила. Соціальні навички потрібні в незначній мірі та пов'язані в основному з прийомом і передачею мінімальної інформації. Бесіди короткі і стереотипні. Характер завдань, що отримує працівник, конкретний і чіткий. Результат передбачуваний і матеріальний. *Професії*: механік, зоотехнік, водій, інженер, агроном, машиніст, електрик та ін.

• **Інтелектуальне професійне середовище** характеризується вирішенням завдань, що першочергово передбачають наявність абстрактного мислення і творчих здібностей. Апаратура, що використовується, вимагає швидше інтелектуальних, ніж фізичних навичок. Міжособистісні відносини відіграють незначну роль, хоча тут необхідно вміти передавати і приймати складні словесні конструкції. Результат праці може бути непередбаченим, часто не матеріальним. Характер завдань різноманітний, вимагає досить високого рівня інтелекту. *Професії*: геолог, ботанік, хімік, вчений, редактор, фізик та ін.

• **Соціальне професійне середовище** відповідає соціальному типу особистості. Це, в основному, робота з людьми, що передбачає наявність вмінь розбиратися в поведінці людей і навчати інших. Робота вимагає постійного особистого спілкування з людьми. Необхідні здібності переконувати, промовистість. Характер знань різноманітний. Результат праці не завжди можна передбачити. *Професії*: соціолог, педагог, психолог, лікар, адвокат, соціальний працівник, профконсультант та ін.

• **Конвенційне професійне середовище** характеризується вирішенням завдань, що вимагають здібностей для обробки конкретної рутинної і нумеральної інформації. Це в основному робота з документами, цифрами, фактами, банками даних та ін. Робота вимагає точ-

ності, ретельності. *Професії*: бухгалтер, ревізор, податковий інспектор, фінансист, оператор ЕОМ тощо.

• **Підприємницьке професійне середовище** характеризується виконанням завдань різного характеру, що вимагають особистої ініціативи, вміння керувати, соціальних навичок. Важливо вміти розбиратися в мотивах поведінки різних людей. При спілкуванні з представниками різних типів і в різних ситуаціях важливі комунікабельність і промовистість. Результат роботи не завжди передбачений, але реалістичний. *Професії*: бізнесмен, брокер, спеціаліст із реклами, організатор подорожей, постачальник, страховий агент та ін.

• **Артистичне професійне середовище** характеризується розв'язанням проблем і завдань, що передбачають наявність художнього смаку, уяви. Більш складні задачі з розв'язанням за допомогою фантазії, інтуїції. Всі свої знання, емоційну сторону життя, свою суть представники цього середовища прагнуть присвятити досягненню конкретної мети — реалізувати себе. Характер завдань різноманітний, результат непередбачений. Необхідна наявність спеціальних здібностей: до співів, малювання, хореографії тощо. *Професії*: диригент, музикант, художник, актор, журналіст, скульптор, дизайнер та ін.

З точки зору вибору профільного навчання і професії, сутність методики Голанда полягає в тому, що успішність професійної діяльності, задоволеність нею та ін. залежить, насамперед, від відповідності типу особистості типові професійного середовища. Представники тієї чи іншої професії за певними психологічними характеристиками більш-менш однорідні. Кожна професія приваблює людей, яким притаманні спільні інтереси, погляди, нахили, певні психофізіологічні властивості та ін. Оскільки представники кожної професійної групи характеризуються певною подібністю, то в багатьох ситуаціях вони реагують досить однаково, створюючи тим самим своє інтерперсональне середовище. Таким чином, правомірно можна стверджувати про наявність моделі професійного середовища, яке оточує людину.

Важливо підкреслити, що кожна людина володіє особистісними властивостями, характерними для всіх шести описаних типів. Саме тому модель особистості в даному опитувальнику виражається у вигляді психологічного профілю з буквами-індексами (за назвою типів), поданих у порядку зменшення ступеня домінування того чи іншого типу. Значення індексів: Р — реалістичний, І — інтелектуальний, С — соціальний, К — конвенційний, П — підприємницький і А — артистичний. Отримана таким чином модель дозволяє охарактеризувати людину з точки зору її більшої чи меншої схильності бути зарахованою до того чи іншого типу особистості.

З огляду на те, що люди різних професійних типів неоднаково адаптуються до умов різного професійного середовища в опитувальнику запропонована інформація стосовно відповідності типів особистості типам професійного середовища. Шкала успішності адаптації різних типів особистості до різних професійних середовищ виражається наступними показниками:

- Відмінна адаптація до середовища.
- Добра адаптація.
- Недостатня адаптація.
- Дуже погана адаптація.

Слід зазначити, що відповідність типу особистості до типу професійного середовища та високий рівень успішності адаптації, є передумовою високих досягнень у діяльності і задоволеності людини своєю працею.

Торкаючись процедури проведення необхідно зазначити, що проведення методики вимагає невеликої кількості часу, приблизно 15–20 хвилин, незважаючи на те, що обмежень попередньо не встановлюється. У процесі роботи з методикою респонденту необхідно серед 42 запропонованих професій, які розміщуються попарно, вибрати по одній із кожної пари, проставляючи закріпленій за нею індекс. Вибір професій спирається на власні впо-

добання й устремління того, кого опитують. Після отримання результатів сумується кількість виборів за кожним професійним індексом. Суму записують у матрицю і за допомогою спеціальної таблиці суму «сирих балів» переводять у стандартні значення по індексам. Відповідно до остаточних підрахунків можна чітко виділити профілюючі професійні нахили, які будуть підтверджуватися найбільшим сумарним показником. Слід звертати увагу і на слабковиражені показники, які засвідчують недостатній рівень розвитку професійних нахилів певних категорій.

Висновки:

1. Опитувальник професійної спрямованості Б.Голанда є ефективним психодіагностичним матеріалом для роботи з молоддю в профорієнтаційному та професійно-консультаційному напрямку.

2. Проведення методики не вимагає багато часу та спеціальних умов, обробка даних спрощена завдяки введенню умовних позначень та наявності адаптаційного матеріалу для переведення «сирих» показників у стандартні значення.

3. Опитувальник дозволяє встановити чітку картину професійної спрямованості особистості завдяки вираженню кожного професійного напрямку числовими показниками.

4. Результати опитування можуть широко використовуватись для подальшої роботи з особистістю у напрямку професійної орієнтації та розвитку окремих особистісних якостей.

Недоліки:

— Значних недоліків не відмічено зважаючи на вдалий зміст опитувальника та раціональну індексацію типів.

Інструкція для проведення методики міститься у додатках (див. додаток Б).

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЇ ТИПУ «ЛЮДИНА — ПРИРОДА»

Ти дізнаєшся про: — концепції історичної взаємодії людини з природою;
— типологію професій типу «людина — природа»;
— предмет, мету, засоби, умови праці професій типу «людина — природа»;
— професійно-важливі якості професіонала;
— професійно-важливі якості для роботи за професіями «людина — природа».

Ти вмітимеш: — виділяти періоди освоєння людиною природних ресурсів;
— розрізняти професії типу «людина — природа» за специфікою предмету праці, метою, засобами та умовами праці;
— володіти навичками визначення професійно-важливих якостей, необхідних для роботи за професіями типу «людина — природа»;
— виконувати проектну діяльність на тему «Природа майбутнього».

§ 4. ІСТОРІЯ ПРОФЕСІЙ ТИПУ «ЛЮДИНА — ПРИРОДА»

1. Пригадай, які взаємовідносини у людини з природою склалися протягом історичних епох?

2. Як впливала людина на природу тривалий час? Як ці зміни відобразилися на природі?

3. Що ти зробив би для покращення екологічної ситуації у своїй країні, світі?

Складні взаємини людини і суспільства з навколишнім середовищем склалися історично. Якщо на зорі людської цивілізації будь-які дії на природу компенсувалися діями найпотужніших структур біосфери, то з плином часу антропогенний вплив став завдавати великої шкоди. За даними Е.В. Гірусова (1976) і Е.Я. Режабека (1986), в історії взаємин людини, природи і суспільства виділяються три основних етапи: ручне виробництво із застосуванням природних джерел енергії; машинне виробництво із застосуванням штучних джерел енергії; автоматизоване виробництво із застосуванням штучних способів переробки та використання інформації.

Перший етап пов'язаний із так званою «неолітичною революцією», у ході якої людство навчилося використовувати вогонь і знаряддя впливу на природу, що дозволили змінювати середовище проживання. Цей період тривав близько 5 тисяч років. У цей час здійснювався поступовий перехід від привласнюючого господарства (збиральництво і полювання) до виробничого (землеробство і скотарство). Історія цивілізацій рясніє екологічними кризами та революціями.

Перехід до приготування їжі, виробництва одягу і будівництва культових і житлових приміщень із застосуванням штучних знарядь праці був дуже тривалим. Він дав можливість людству змінити своє соціальне становище. У цей час були створені порівняно нескладні механічні пристосування, що приводяться в рух фізичною силою людей, тваринами, вітряними і водяними двигунами. Проте, не дивлячись на певну примітивність техніки, у цей час були створені найбільші споруди як от єгипетські піраміди, античні палаці і храми. Потреба у великій кількості енергії реалізовувалася в основному шляхом використання армії рабів і в меншій мірі різноманітними механічними пристосуваннями. Необхідність освоєння нових площ під землеробство і скотарство приводила до необхідності широкомасштабної та інтенсивної вирубки лісових масивів та використання підсічно-вогневого способу землеробства. Вирубка лісів в областях змінно-вологого тропічного і субтропічного клімату — областей, найбільш сприятливих для проживання людини, — викликала швидке опустелювання територій. Із цим періодом пов'язане виникнення і розширення іригаційних робіт.

Другий етап взаємодії людини і природи пов'язаний з промисловою революцією XVIII–XIX ст. і характеризується переходом до машинного виробництва із застосуванням техніки штучних енергоносіїв (пар, потім електроенергія). Завдяки цьому інтенсивно розвивалися металургія, фабричне виробництво, механічний транспорт. Розширення площ під землеробство і скотарство, викликане зростанням населення, а також супроводжувалося опустелюванням одних територій і освоєнням нових. Розвиток гірничої справи та металургії пов'язано з інтенсивними вирубками лісових масивів (ліс витрачався на виробництво деревного вугілля, використовувався як кріпильний і будівельний матеріал). Надалі деревне вугілля було замінено на кам'яне, і це знову зажадало розширення гірничодобувної промисловості. Через деякий час для отримання теплової енергії стали використовувати кам'яне вугілля, а потім рідкі горючі копалини. Таким чином, у цей період щодо природи людством був здійснений новий якісний перехід від «експлуатації» тільки її поверхні до «експлуатації» надр Землі у значних масштабах (С.В. Клубів, Л.Л. Прозоров, 1993).

Третій етап, що почався в першій чверті XX ст., пов'язаний із сучасною науково-технічною революцією. Він характеризується перетворенням продуктивних сил на основі перетворення науки в провідний чинник розвитку виробництва. Це не тільки розвиток атомної енергетики і атомної промисловості, але і пошук нетрадиційних джерел енергії,

розвиток хімічної промисловості, у тому числі виробництво полімерів, композиційних та інших матеріалів із заданими властивостями, невідомими в природі, комплексна автоматизація виробництва, широке застосування інформаційно-обчислювальної і мікропроцесорної техніки, використання широкого спектру електронних пристроїв, створення нових видів транспорту і зв'язку, освоєння нової лазерної, плазмової і мембранної технології, розвиток біотехнології, широке використання Космосу в інтересах виробництва, зв'язку, цілеспрямований пошук родовищ корисних копалин і розробка комплексу заходів.

У кінці ХХ ст. багато традиційних ресурсів людського прогресу втратили своє першорядне значення. Головним ресурсом науково-технічного прогресу і соціально-економічного розвитку світового співтовариства стає інформація. Добре налагоджена мережа інформаційно-обчислювальних систем і комп'ютерів сьогодні грає таку ж роль, яку свого часу зіграли електрифікація, телефонізація, радіо і телебачення. Інформація не тільки впливає на прискорення розвитку науки і техніки, а й відіграє величезну роль у процесах забезпечення громадського порядку, культурного спілкування людей і охорони навколишнього середовища. Інформація — це невичерпний ресурс світової спільноти. Інформація — загальний нескінченний законно процес фундаментальних відносин, зв'язків, взаємодій і взаємозалежностей енергії, руху, маси, мікро- і макроструктур Всесвіту. Необхідність в обробці різко зрослих інформаційних потоків виявила певні обмеження можливостей людської психіки. Вони стали долатися у результаті винаходу і широкого застосування електронних кібернетичних пристроїв (комп'ютерів) з охорони навколишнього середовища.

На кожному етапі взаємодії з природою людство у все більших розмірах використовувало її як об'єкт видобутку і придбання матеріальних цінностей і задоволення своїх матеріальних потреб. Розбіжності між природою і людиною або, як прийнято називати ці конфлікти, екологічні кризи, почалися задовго до неолітичної революції. Причиною виникнення одного з перших в історії людства екологічних криз сприяла нерозумна діяльність первісної людини, яка викликала прискорене вимирання і зникнення багатьох великих ссавців пізнього палеоліту.

Первісна людина мала знаряддя величезної нищівної сили — вогонь. Класичним прикладом винищення лісів і виникнення пустельних ландшафтів є пустеля Сахара. Однією із причин загибелі держави Майя в Новому Світі вважають виснаження земель у результаті застосування підсічно-вогневої системи землеробства. Землеробство річкових цивілізацій спричинило за собою глибоку видозміну ландшафтів. Вже на початку V тисячоліття до н.е. в Месопотамії стали проводитися іригаційні і меліоративні роботи. У III тисячолітті до н.е. аналогічні роботи проводилися в Китаї та Індії, у II і I тисячоліттях до н.е. — у долині Амудар'ї. Це призвело до того, що розвиток землеробства погіршувало стан природних ландшафтів. Античні цивілізації спустошили природні ресурси Середземномор'я, а найбільші античні війни і крах великих імперій сприяли деградації ґрунтового покриву і розвитку ерозії. За свідченнями деяких екологів, тільки з вини людини на земній кулі загалом було втрачено близько 5 млн км² культурних земель.

Деградація природного середовища посилилася в далекій давнині з виникненням, подальшим розвитком і вдосконаленням гірничої справи. Уже в VII столітті до н.е. у Греції стали розробляти свинцево-срібні рудники, причому глибина деяких шахт нерідко досягала 100 м. Вражає масштабність гірничих виробок, проведених на зорі палеоліту. Вони розташовуються на території Нідерландів. У товщах крейдяних порід є включення різноманітних за формою і розмірами кремнієвих конкрецій. Саме вони служили об'єктом видобутку. Поруч із первісними шахтами здобуті кремнієві конкреції розщеплювали і з них виготовляли кремнієві знаряддя праці та зброю. У своєрідних первісних майстернях було виявлено понад 500 тис. заготовок кам'яних сокир. Все це свідчить про те, що в ранньо-

му палеоліті велися цілеспрямовані пошуки і видобуток певного виду кам'яної сировини. Швидше за все видобуток кам'яної сировини на первісній шахті проводилася не одне століття. З XIII ст. в Європі, а потім і в інших країнах для проходки гірських виробок стали застосовувати порох. А це прискорило деградацію природного середовища в місцях видобутку. З одного боку, відходи від видобутку і переробки та й сам порох забруднювали струмки і ріки, а з іншого — навколо місць видобутку зростали відвали порожніх порід.

Однак, крім негативних впливів на природне середовище є і позитивні сторони розвитку гірничої справи. Великий поштовх для розвитку металургії дав повсюдний перехід від використання деревного вугілля до застосування кам'яного. Розробки вугільних родовищ в XVII ст. в Англії дійсно врятували багато лісових масивів від повної вирубки. Але величезні за площею відкриті кар'єри вугільних родовищ стали у все більших розмірах завдавати великої шкоди ландшафтам і підземним водам.

Історично так склалося, що до сих пір співіснують і протистоять один одному різні уявлення про взаємовідносини людини і суспільства з навколишнім середовищем. Це концепції природоохоронної діяльності, технократичного оптимізму, екологічного алармізму і паритету між природою і суспільством.

В останні десятиліття XX ст. протистояння і зіткнення між природою і суспільством стали настільки сильними, а шкода, що завдається природі, настільки величезна, що і в сучасному суспільстві розгорнувся широкий екологічний рух. Він, як і рух на початку XX ст., ставить собі за мету зберегти природу, уберегти її від згубного впливу людини, технічна оснащення якого з кожним роком збільшується. Яскравим представником цього напрямку є американський вчений і переконаний оптиміст Р. Дюбо. На його думку, шлях до ліквідації суперечностей між людиною і природою полягає в певному «одомашненні» біосфери. Йдеться про збереження природних ландшафтів у їхньому первозданному (можливо, замінити на *початковий*) стані та забезпеченні життєдіяльності всіх систем біосфери тільки поновлюваними ресурсами.

Реальні успіхи руху за збереження природи зводяться до розробки і застосування розрізаних заходів з охорони зникаючих видів тварин і рослин, перетворенню певних територій у заповідники, до скорочення шкідливих викидів і окремих забруднень. Мова в даному випадку йде про утворення заповідників і особливо охоронюваних територій, які сьогодні займають лише кілька відсотків земель. Але до сих пір відсутні системні і глобальні заходи, хоча розробляються численні програми по захисту або окремих територій, або навіть окремих частин геосфер. До їх числа відносяться заходи щодо запобігання викидам хлор і фтор елементів (фреонів), зниження викидів вуглекислого газу і цілий ряд інших заходів, пов'язаних із викидами антропогенних газів в атмосферу і забрудненнями водних систем.

Запитання для самоконтролю:

1. Скільки виділяють етапів в історії взаємин людини з природою?
2. Охарактеризуй кожен етап? Яка специфіка кожного з етапів?
3. Що лежить в основі екологічних криз?
4. Які протистояння між природою і людиною спостерігаються наприкінці XX століття?

Практична робота. Розробити проект «Природа майбутнього»

Дорогий старшокласнику, тобі пропонується поміркувати над тим, якою ти бачиш «Природу майбутнього», які зміни відбудуться у світовій екології у зв'язку із активним освоєнням нової техніки, космічного простору, створенням нових технологій захисту рослинтощо.

Пропонуємо цей вид роботи виконати у вже знайомому тобі методі проєктів. Проєктна діяльність включає три етапи: організація проєкту; планування проєкту; реалізація проєкту; підсумок проєкту. Після виконання проєктної діяльності доцільно зробити презентацію проєкту.

Планування проєкту — це етап визначення вчителем стратегії діяльності, яка полягає у виборі виду й теми проєкту, формулюванні провідної проблеми та дидактичної мети.

Планування проєкту — етап організації проєктної діяльності учнів. Учитель ознайомлює дітей із загальною темою навчального проєкту та стимулює виникнення інтересу до неї; окреслює коло проблемних питань та зорієнтовує учнів на усвідомлення задуму проєкту; допомагає вжитися в ситуацію та виділити низку підпроблем, які цікавлять учнів; скерує на можливі шляхи вирішення проблеми та ймовірний результат діяльності, допомагає в її плануванні.

Реалізація проєкту — етап відрізняється інформаційно-операційним характером діяльності учасників. Учні за допомогою вчителя визначають можливі джерела інформації, самостійно збирають необхідні матеріали, безпосередньо виконують поставлені завдання проєкту. Педагог займає позицію консультанта, а за потреби — координатора; він спрямовує пошукову діяльність школярів в оптимальному напрямі. Етап завершується виготовленням освітнього продукту, визначеного на попередньому етапі діяльності.

На завершальному етапі розробки проєкту передбачається оформлення та презентація його результату, аналіз й оцінка проєктної діяльності учасників. Важливість цього етапу пояснюється тим фактом, що кожна справа має бути доведеною до кінця. Відчуття завершеності виникає в учнів під час представлення результату проєкту.

Зразки проєктної діяльності можна переглянути у мережі Інтернет.(можна замінити на — мережі Internet)

Творіть свій проєкт «Природа майбутнього». Бажаємо творчих успіхів.

§ 5. РІЗНОВИДИ ПРОФЕСІЙ ТИПУ «ЛЮДИНА — ПРИРОДА»

1. Пригадай із попередніх тем, що таке професії типу «людина — природа?
2. Які види професій, що тобі відомі, можна віднести до типу «людина — природа»?
3. З якими природними явищами можна пов'язати професії цього типу?
4. В яких умовах доводиться працювати людям, що представляють професії цього типу?

Мільйони людей живуть на земній кулі та займаються професійною діяльністю, роблять кожен свою, але всім потрібну і корисну справу. Це вчені й інженери, будівельники і шахтарі, енергетики і машинобудівники, працівники транспорту. А поруч з ними ті, хто працює з природними ресурсами, обробляє і оберігає землю, ліси, водні простори. Це агроном і зоотехнік, тваринник і рибовод, овочівник і садівник. Вони забезпечують населення продуктами харчування, дають сировину для промисловості.

Професії, предметом праці яких є жива і нежива природа, відносяться до групи «людина — природа». У цій групі — дуже важливі професії як для народного господарства, так і для людини.

Професійна діяльність різних працівників професій типу «людина — природа» вимагає використання широкого кола знань й інтелектуальних умінь. Так, високий ступінь автоматизації процесів у тваринництві, впровадження нових засобів утримання тварин і птиці,

більш досконала технологія переробки продукції, виникнення потокових ліній, машинного доїння корів і обробки молока, автоматизовані методи приготування і роздавання кормів підвищують вимоги цих професій до психологічної сфери працівників та рівня їх кваліфікації. Вони повинні знати весь цикл технологічного процесу, вміти організувати технічне спостереження і обслуговування механізмів. В їх роботі значне місце посідають елементи розумової праці, які дедалі більше стають інженерно-технічними. Наприклад, оператор відгодівельного цеху — це, по суті, механік широкого профілю; майстер машинного доїння; технік, який добре знає закони електрики і пневматики; птахівник, спеціаліст, який володіє основами біології, зоотехніки, і, ясна річ, обізнаний із механізмами. Тобто, професії типу «людина — природа» вимагають від працівників глибоких і тонких знань особливостей розвитку рослин або тварин (живих організмів) і водночас уміння керувати сучасною технікою.

Істотні зміни у характері та змісті професій групи «людина — природа» потребують розробки раціональних методів проведення профорієнтаційної і профконсультаційної роботи з учнями шкіл, враховуючи специфіку цих змін. Отже, виникає необхідність вивчення вказаних професій, складання професіограм та використання їх в організації практичної профорієнтаційної роботи. Ці професії потребують особливої уваги тому, що, по-перше, вони поширені у сільському господарстві, яке є важливою галуззю народного господарства, по-друге, тут спостерігається нестача кваліфікованих спеціалістів і, по-третє, вимоги, які висуваються до психофізіологічних особливостей працівників, надто важливі, тому їх розшифрування являє значний інтерес для практики профорієнтації і профконсультації шкільної молоді.

Провідним предметом праці професій типу «людина — природа» є живі організми, умови їх життя, біологічні й мікробіологічні процеси. Саме на ці об'єкти впливає агроном, рілник, тваринник, селекціонер, інші спеціалісти. Об'єктами праці виступають ґрунт, ліс, насіння, рослинний і тваринний світ. Кожен із них має багато різноманітних властивостей. Наприклад, основними властивостями ґрунту є його вологість, температура, реакція ґрунтового розчину тощо. Ліс характеризується станом, проростом, запасом. Насіння оцінюють із точки зору його сухості, схожості, чистоти, життєздатності тощо. Спираючись на ці ознаки, людина у своїй професійній діяльності приймає рішення, орієнтується, виконуючи свої професійні обов'язки.

Слід зазначити, що багато ознак предмета праці професій типу «людина — природа» не є постійними. Під впливом людини та природних факторів у ньому неперервно відбуваються певні зміни. Специфічною особливістю цих змін є те, що вони протікають повільно і непомітно, внаслідок чого не завжди можуть бути помічені людиною. Цей факт ускладнює взаємодію спеціаліста із предметом своєї праці. Наприклад, помилка в густоті сівки буряків може бути виявлена тільки восени при збиранні врожаю.

Важливою особливістю предмета праці професій типу «людина — природа» є недостатня доступність його для сприймання (біохімічні і мікробіологічні процеси, які протікають у рослинах, в організмах тварин, у ґрунті).

Розподіл професій на типи відповідно до групування предметів праці не дуже суворий. Береться до уваги тільки переважання ознак, характерних для кожного з типів. Так, багато професій групи «людина — природа» передбачають використання механізованих знарядь праці. Може видатися, що їх треба віднести до професій групи «людина — техніка». Це такі професії, як механізатори сільського господарства різного профілю, механізатори-тваринники. Проте в діяльності представників цих професій механізовані знаряддя праці виступають не як головний предмет праці, а як її засіб. На перший план виступають знання тієї чи іншої природної системи, інтерес до неї, здатність ефективно впливати на неї

і передбачати можливі результати цього впливу. Наприклад, тракторист повинен насамперед мати хороші знання в галузі агротехніки, необхідні для одержання високих урожаїв сільськогосподарських культур, правильного догляду за рослинами, збирання врожаю.

Загальною класифікаційною ознакою професій «людина — природа» є і мета праці, тобто наслідки, яких чекає суспільство. Вона формується на основі засвоєння виробничого завдання і відображає результати, які людина повинна досягти в кінці своїх дій. Тому зміст цілей професій групи «людина — природа» можна визначити, аналізуючи основні виробничі завдання, які розв'язує спеціаліст тієї чи іншої професії. Так, виробниче завдання овочівника полягає в одержанні високого у кількісному та якісному відношеннях урожаю овочів. Проте, це завдання загальне, тому що його розв'язання не може бути безпосередньою метою поточних дій овочівника через відсутність у його змісті результатів самих дій і незбігу цих дій у часі із загальною виробничою метою. Безпосередніми цілями трудових дій овочівника є створення різних станів ґрунту, рослин або розміщення об'єктів на полі (насіння, рослин, добрив), щоб найкращим чином виконати виробниче завдання.

Знаряддя праці спеціалістів професій типу «людина — природа» досить різноманітні та різномірні. Провідні знаряддя праці, якими вони користуються, можна класифікувати таким чином:

- а) ручні інструменти і пристрої (для перетворення і переробки предметів праці);
- б) механічні інструменти і пристрої (для перетворення і обробки об'єктів праці, їх переміщення);
- в) машини з ручним і автоматичним управлінням (для обробки і переміщення об'єктів і продуктів праці);
- г) прилади, призначені для виявлення ознак праці, які безпосередньо не сприймаються органами чуттів.

Найрізноманітнішими можуть бути умови праці спеціалістів даного типу професій:

- а) робота у денний час, змінна;
- б) робота у нічний час, змінна;
- в) ненормований робочий день;
- г) робота з перевагою статичних компонентів у діях (тривалий час перебування в одному робочому положенні: сидючи, стоячи);
- д) робота, яка потребує переміщення.

Для професій групи «людина — природа» переважними типами діяльності, що мають інформаційні ознаки, є:

- а) спостереження, контроль як гностичні дії (стеження, вимірювання на око, огляд, обшупування, перевірка на смак);
- б) вирішення оперативно-виробничих завдань та інші розумові дії (планування, експериментування);
- в) обробка матеріалів (обробка, сортування, укладання, контроль вимірювання);
- г) керування механізмами, машинами;
- д) обслуговування і догляд (за технікою, тваринами, рослинами);
- е) організація колективу і виховання людей (інструктаж, навчання, виховання).

Виходячи з умов праці, для професій типу «людина — природа» можна виділити такі професійні шкідливості:

- а) перегрівання тіла;
- б) переохолодження тіла;
- в) промокання одягу;
- г) запиленість повітря;

д) вплив хімічних речовин, їх токсичність.

Більшість професій типу «людина — природа» пов'язані з життям і умовами росту рослин і тварин, механізацією, автоматизацією й електрифікацією процесів догляду за ними, переробкою продукції. Всі ці професії залежно від особливостей предмета праці можуть бути поділені на вузькі підгрупи, основними з яких є тваринництво, рослинництво, технічне обслуговування і переробка продукції.

Тваринництво є важливою галуззю сільського господарства і за вартістю валової продукції посідає друге місце після рослинництва. Воно включає: конярство, свинарство, вівчарство, рибальство, бджільництво, звірівництво, шовківництво тощо. Професії тваринництва вимагають глибоких знань техніки, електротехніки, механіки і т.ін. Праця тваринника передбачає поряд із технічними знаннями наявність знань фізіології тварин, особливостей та умов їх життя, періодів життєвого розвитку, навіть звичок і поведінки.

Професії тваринництва об'єднані за подібністю основних ознак предмета праці, з яким взаємодіє людина у процесі діяльності. З огляду на це, до них віднесено ті види діяльності, де провідним предметом праці переважно або виключно є представники тваринного світу. Саме на ці об'єкти діє ветеринарний лікар, зоотехнік, майстер-тваринник, птахівник, оленяр, пасічник тощо. Для цих професій загальною ознакою є також мета праці. Наприклад, зоотехнік, звірівник, ветеринарний лікар стежать за утриманням, доглядом і годівлею тварин, працюють над поліпшенням їх стану, збирають інформацію про властивості і зміни основних предметів праці. Спільними для названих професій є більшість знарядь і умови праці.

Об'єктами праці професій тваринництва є представники тваринного світу. Кожен із цих об'єктів характеризується значною кількістю різноманітних властивостей. Багато ознак предмета праці у тваринництві, як і в рослинництві, не є постійними. Під впливом людини і природних факторів у предметі праці відбуваються постійні зміни. Специфічною особливістю цих змін є повільність, непомітність. Цей факт ускладнює взаємодію людини з предметом праці. Наприклад, помилкове встановлення ветлікарем діагнозу хвороби тварин може бути виявлене через певний час, коли почнеться падіж худоби або виникне епідемія, хоч і ветлікар, і зоотехнік проводили профілактичні огляди, лікування.

Основні ознаки предмета і цілей праці у тваринництві обумовлюють особливості психологічного змісту діяльності працівників цих професій, а отже, і певні психологічні вимоги до них.

Професії тваринництва становлять досить численну групу, до якої входять спеціалісти різного рівня кваліфікації: тваринники, вівчарі, птахівники, зоотехніки, ветлікарі, наукові співробітники різних профілів (іхтіологи, селекціонери тощо).

Представники професій тваринництва для успішної професійної діяльності повинні володіти не тільки широкими знаннями (фізіології, мікробіології, вірусології, паразитології, ветеринарії і т.ін.), а й хорошою уявою, пам'яттю, високим рівнем інтелектуального розвитку, своєрідним оперативним мисленням для вирішення конкретних завдань при значній варіативності цілей та умов праці.

Для того, щоб помітити незначні зміни, які відбуваються в живих організмах, і отже, своєчасно реагувати на них, працівникам професій тваринництва необхідно бути спостережливими (зоотехнік, ветлікар, оленяр, кролівник тощо). Представники деяких професій (мисливець, оленяр, рибак, вівчар) даного профілю повинні бути здатними працювати далеко від великих населених пунктів, до того ж протягом тривалого часу.

Професії тваринництва потребують любові до тварин, доброго відношення до них. Постійне спілкування з тваринами, спостереження за їх поведінкою, турбота про них виховують у людини гуманність, а механізація робіт по догляду за ними полегшує працю, допомагає творчо ставитися до дорученої справи.

Наступною підгрупою професій типу «людина — природа» є рослинництво, яке включає в себе рільництво — вирощування зернових, технічних і кормових культур, цибулі; овочівництво — вирощування овочевих культур; плідництво і виноградарство; лісівництво і квітникарство. Різноманітні культурні рослини, природна рослинність сіножатей, степів, лісів щороку дають нам велику кількість продуктів — зерна, плодів, бульбоплодів, коренеплодів, зеленої маси, які використовуються в їжу або є сировиною для легкої, харчової промисловості і кормами для сільськогосподарських тварин.

Професії рослинництва об'єднані за подібністю основної ознаки праці. До них відносяться ті види діяльності, де провідним предметом праці людини є рослинні організми та умови їх життя. Типовими професіями, пов'язаними з життям рослин, є рільник, овочівник, агроном, ботанік, квітникар, тютюнник, селекціонер, лісник тощо. Загальними для них є цілі (одержання високого врожаю), знаряддя та умови праці.

Працівники рослинництва проводять правильні сівозміни, вносять у ґрунт добрива, обробляють його, ретельно доглядають за рослинами, оберігаючи їх від шкідників і хвороб. Це люди творчої праці, від яких залежить добробут інших.

Специфічні особливості праці в рослинництві (сезонність і змінність робіт протягом року) потребують від працівника не тільки серйозної спеціальної підготовки і значного багажу знань при послідовному виконанні кожної виробничої операції, а й певних особистісних властивостей і якостей. Успіх діяльності працівників рослинництва головним чином залежить від рівня розвитку довгочасної пам'яті, спостережливості, аналітичності мислення, уваги та уваги. Важливу роль відіграють сенсорні функції, серед яких найважливіше місце належить точності сприймання. Весь виробничий процес, скажімо, рільника, овочівника, буряководи, проходить під постійним зоровим контролем: оцінка якості посівів, засміченість бур'янами тощо. Можливість значних матеріальних втрат (наприклад, при захворюванні великих площ посівів) потребує від працівників таких особистих якостей, як сумлінність, відповідальність, принциповість.

Кожна з професій підгрупи рослинництва ставить до особистості працівника подібні вимоги, але має і свої специфічні особливості, відмінності.

Комплексна механізація, автоматизація і електрифікація, технологічні процеси у тваринництві та рослинництві будуються за методом об'єднання операцій. За своєю сутністю професія механізатора широкого профілю є складною комплексною професією, оскільки включає в себе спеціальності тракториста, комбайнера, водія автомобіля, слюсаря з ремонту сільськогосподарської техніки та обладнання для тваринництва. Найбільш важливими і професійно значущими психологічними якостями, необхідними для успішного виконання механізаторської діяльності, є зорово-моторна координація і м'язово-суглобне відчуття, стійкість до монотонії, здатність диференціювати і локалізувати слухові подразнення, стійкість і розподіл уваги, технічна кмітливість і висока мотивація.

Таким чином, кожна підгрупа професій типу «людина — природа» має свої характерні особливості. Вимоги, які ставлять професії цих підгруп до спеціаліста, багатогранні, потребують мобілізації різних специфічних для даних видів праці психологічних якостей і властивостей. Наявність комплексу цих якостей і властивостей в особистості забезпечує їй успішне оволодіння професією та є критерієм придатності до даного виду праці.

Запитання для самоконтролю:

1. Що є предметом праці для професій типу «людина — природа»? Де найбільш поширені ці види професій?

2. Як дії людини впливають на зміну ознак предмета праці професій типу «людина — природа»?
3. Які професії типу «людина — природа» переважно використовують механізовані знаряддя праці та чому?
4. Як поділяються знаряддя праці, якими користуються спеціалісти професій типу «людина — природа»?
5. На які вузькі підгрупи поділяють професії типу «людина — природа» залежно від особливостей предмету праці? Охарактеризуй кожну підгрупу, виділивши види професій.

Практична робота. *Класифікація основних груп професій типу «людина — природа».*

Дорогий старшокласнику, цю практичну роботу пропонуємо провести у формі гри. Клас поділяється на декілька команд, вчитель виступає у ролі ведучого. Ведучий називає літеру, на яку необхідно назвати максимальну кількість видів професій, що належать до типу «людина — природа», а одному із представників команд ці види професій записати до таблиці. Якщо пауза у називанні професій триває більше 5–7 хвилин на літеру, що була запропонована, то ведучий називає іншу літеру. Перемагає та команда, яка зможе найбільше назвати видів професій типу «людина — природа» і правильно розподілить їх у таблиці на підгрупи залежно від особливостей предмету праці.

№ п/п	Професії тваринництва	Професії рослинництва	Професії технічного обслуговування	Професії переробки продукції
1.	Зоотехнік	Агроном	Механізатор	
2.	

§ 6. ПРОФЕСІОГРАМА ПРОФЕСІЙ ТИПУ «ЛЮДИНА — ПРИРОДА»

1. Які характеристики варто віднести до опису певного виду професій?
2. Спробуй дати характеристику одній із професій, з якою вже ознайомився у попередньому параграфі.
3. Якби тобі запропонували обрати з професій типу «людина — природа» дві для детального описання, які б ти обрав? Чому?

6.1. Характеристика популярних видів професій типу «людина — природа»

Обираючи професію, пов'язану з використанням природних ресурсів, людина бере на себе відповідальність за розвиток і майбутнє того, що нас оточує, за життя наступних поколінь.

Знайомство зі світом природи, інтерес до неї починається з дитинства і протягом життя в тій чи іншій мірі впливає на розвиток людини і формування її як особистості. З іншого боку, взаємодія фахівця з об'єктами природи, управління процесами, що відбуваються в живих і неживих організмах, багатосторонні і різнобічні взаємостосунки, безперервно впливають на розвиток життя нашої планети в цілому, а особливо, в середині біосфери, стан якої визначає можливість і тривалість нашого існування.

Професії, пов'язані з дослідженням і освоєнням природи, впливають на її процеси, вимагаючи наявності психофізіологічних і особистих якостей у людини. Як і для будь-якої професії, визначальними в роботі з природними ресурсами є успішність діяльності, інтерес до роботи і працьовитість, відповідальність і наполегливість у досягненні мети. У цих

професіях частіше, ніж в інших, потрібні такі якості, як передбачення і прогнозування майбутніх результатів, готовність працювати в несприятливих погодних умовах, наодинці або в команді декількох чоловік. Тому професії цього напрямку добре підходять людям замкнутим і неемоційним, тим, хто не потребує нових вражень, подій.

САДІВНИК-КВІТНИКАР-ДЕКОРАТОР

Зміст роботи: вирощування рослин для оформлення садів, парків, виставок, вітрин, житлових і службових приміщень. Створення композицій, що включають живі та висушені рослини.

Умови праці: робота в ботанічних садах, оранжереях, теплицях. Використовують переважно ручні знаряддя праці.

Необхідні якості: любов до природи, фізична витривалість, розвинена уява, спостережливість і окомір, колірний зір, наочно-образне мислення, естетичний смак.

Медичні протипоказання: алергія на рослини.

Споріднені професії: аранжувальник букетів, дизайнер.

Можливе отримання спеціальності на робочому місці та на курсах.

Затребуваність професії середня.

ВЕТЕРИНАРНИЙ ЛІКАР

Зміст праці: лікування і профілактика хвороб тварин, а також проведення різних медичних і косметичних процедур, зокрема операцій, ветеринарно-санітарний контроль під час виробництва і реалізації продуктів тваринництва.

Умови праці: робота може проводитися у спеціально обладнаному приміщенні (клініці, лабораторії), вдома або на повітрі. У процесі роботи звичайно використовуються медичні інструменти, лікарські препарати, хімічні реактиви.

Області застосування: ветеринарні аптеки, клініки, консультації, лабораторії, підприємства, що переробляють продукцію тваринництва, продовольчі ринки, підприємства громадського харчування, тваринницькі ферми, митниця, зоопарк, цирк.

Необхідні якості: розвинена спостережливість, пам'ять, логічне мислення, терпіння і доброзичливе ставлення до тварин. Ветеринарному лікарю необхідно мати сильні та спритні руки для фіксації тварин і проведення лікувальних процедур.

Для лікарів ветнагляду основними професійно важливими якостями є: наполегливість і послідовність, відповідальність і принциповість під час виконання роботи, оскільки в результаті недотримання санітарних вимог можуть постраждати споживачі.

Медичні обмеження: алергія на тварин і ліки, фізичні недоліки, що заважають проведенню оглядів і процедур.

Споріднені професії: ветеринарний фельдшер, зооінженер, бактеріолог, санітарний лікар, агроном, вірусолог, епідеміолог, технолог із виготовлення кормів.

Затребуваність на ринку праці висока.

Необхідний рівень освіти — вища.

ГЕОЛОГ

Зміст праці: виявлення та оцінка родовищ корисних копалин.

Умови роботи: часті відрядження, робота в польових умовах. Робота в обмеженому колективі вимагає уміння бути терпимим до інших людей.

Області застосування: геологорозвідувальні експедиції, геофізичні і бурові партії, науково-дослідні та проєктні організації.

Необхідні якості: спостережливість, уміння аналізувати, розвинена уява, об'ємний зір, уміння малювати, фізична витривалість.

Медичні обмеження: фізичні недоліки, що обмежують рух, поганий зір, схильність до простудних захворювань.

Споріднені професії: геофізик, гідрогеолог, геодезист, топограф.

Необхідний рівень освіти — середньо-спеціальна, вища.

ЕКОЛОГ

Зміст роботи: активна участь в охороні навколишнього середовища. Велику частину роботи займають дослідження та узагальнення накопиченого матеріалу. Дослідження проводяться у вигляді спостережень за життям тварин і рослин, також кількісних обліків або вимірювань за допомогою спеціальних приладів (проби ґрунтів, повітря і т.д.). Проведення екологічної експертизи і вивчення впливу різних чинників на навколишнє середовище. Визначення рівня відповідності стану технічних об'єктів екологічним нормативам. Участь в розробці природоохоронних заходів і реалізації цих проєктів. Проведення профілактичної та агітаційної роботи в цьому напрямі через засоби масової інформації.

Умови праці: сезонні польові роботи з подальшою обробкою отриманих даних у кабінетних умовах.

Області застосування: промислові підприємства, проєктні бюро, дослідницькі лабораторії, заповідники, природоохоронні організації.

Необхідні якості: наявність аналітико-синтетичних здібностей, терпіння і наполегливість, любов до природи.

Споріднені спеціальності: санітарний лікар, фахівець із радіаційного захисту, метеоролог.

Необхідний рівень освіти — середньо-спеціальна, вища.

ТЕХНОЛОГ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ (ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ)

Основні галузі харчової промисловості: хлібопекарське виробництво; виробництво молочних продуктів; виробництво м'ясних продуктів; виробництво виробів із риби і морепродуктів; виробництво цукру і кондитерських виробів; консервація овочів та фруктів; виноробство і пивоваріння; мікробіологічне виробництво.

Зміст праці: контроль за дотриманням послідовності та якості операцій, які супроводжують процес приготування продуктів.

Умови праці: робота у приміщенні з відповідним мікрокліматом. Обов'язкове носіння спецодягу. Підвищені гігієнічні вимоги.

Фахівці працюють на молокозаводах, м'ясокомбінатах, фабриках, що випускають консерви, підприємствах громадського харчування.

Необхідні якості: охайність, відповідальність.

Медичні обмеження: недоліки зору, наявність шкірних та інфекційних захворювань, харчова алергія.

Споріднені професії: кухар, кондитер, кулінар.

Затребуваність професії висока.

ФЕРМЕР

Зміст роботи: виробництво сільськогосподарської продукції і продуктів тваринництва.

Умови праці: робота як у виробничих приміщеннях (теплиці, ферми і т.д.), так і на свіжому повітрі в будь-яку погоду. Займається різними видами діяльності, виконує будівельні роботи, використовує і ремонтує сільськогосподарську техніку, розводить і лікує тварин, вирощує і реалізує овочі, фрукти і зернові.

Фермерське господарство може бути як багатогалузевим, так і спеціалізуватися на окремому напрямі сільського господарства (тваринництві, овочівництві, бджільництві, виноградарстві).

Фермер є одночасно й організатором господарства, і виконавцем своїх задумів. Працює, як правило, із членами своєї сім'ї або в об'єднанні з декількома сім'ями.

Необхідні якості: фізична сила і витривалість, працьовитість і оптимізм, уміння переносити несприятливі погодні умови і невдачі.

Медичні обмеження: загальні захворювання, що обмежують рухливість (хвороби серцево-судинної системи, суглобів, нирок і т.д.).

Споріднені професії: тракторист, овочівник, тваринник, агроном.

Ця професія не вимагає вищої освіти, її може замінити досвід роботи в сільському господарстві або курси з ремонту техніки. Часто потрібні знання бухгалтерії і права, селекції і ветеринарії.

ЗООЛОГ

Зміст роботи: вивчення тваринного світу в різноманітних проявах — спостереження за життєдіяльністю представників тваринного світу в природних умовах із використанням різних технічних засобів фото-, відео- і звукозапису. Лабораторні експерименти і дослідження поведінки тварин у різноманітних умовах.

Умови праці: часті роз'їзди, експедиції в місця знаходження об'єктів дослідження, що вивчаються (риби, птахи, комахи).

Області застосування: медицина, сільське господарство, рибальство і багато інших; наука, викладацька діяльність.

Необхідні якості: інтерес до природи, спостережливість, допитливість. Потрібні також рухливість, сміливість і холонокровність, терпіння і уміння переносити несприятливі погодні умови, у які доводиться вести спостереження і зйомки. Бажано володіти дослідницькою апаратурою, вміння малювати.

Споріднені професії: зооінженер, тваринник, бджоляр.

Затребуваність низька.

Необхідний рівень освіти — вища.

МЕТЕОРОЛОГ

Зміст роботи: збирання і систематизація відомостей про атмосферні процеси, аналіз отриманої інформації, участь у підготовці довгострокових прогнозів.

Умови праці: робота на свіжому повітрі, зокрема в несприятливих погодних умовах. Необхідність проводити вимірювання в чітко задані тимчасові інтервали, незалежно від стану природи (дощ, град, гроза, шторм на морі тощо). Робота на віддалених метеостанціях проходить часто в умовах ізоляції, самоти. Дані метеорологічних досліджень використовуються у сільському господарстві, авіації і судноплаванні, містобудуванні.

Області застосування: метеорологічні станції і пости, науково-дослідні судна. Гідрометеорологічна служба, інформаційний центр погоди, аеропорти, морські порти, аерологічні станції, містобудівні організації, науково-дослідні інститути.

Необхідні якості: хороші аналітико-синтетичні здібності, точність і ретельність при проведенні вимірювань, спостережливість і схильність до монотонної роботи. Метеоролог повинен уміти переносити несприятливі погодні умови та ізоляцію.

Споріднені професії: океанолог, гідролог, синоптик, аеролог, еколог.

КОНЯР

Зміст роботи: виведення нових порід коней, догляд за ними, вирощування молодняку, об'їзд молодих тварин.

Умови праці: робота проходить як у приміщенні, так і на повітрі.

Області застосування: фермерські господарства, лісництва, іподроми, цирк, зоопарк, кінозйомки, конезаводи. У місті можна займатися катанням дітей і дорослих.

Необхідні якості: терпіння, спокій, наполегливість при вихованні певних якостей у тварин, фізична витривалість, вміння переносити неприємні запахи і важку фізичну працю.

Медичні обмеження: фізичні недоліки, що перешкоджають спілкуванню з тваринами, а також хронічні захворювання, що загострюються в процесі роботи (астма, ревматизм і т.д.).

Споріднені спеціальності: вівчар, оленяр.

Необхідно мати навички медичного обслуговування тварин (ветеринарний мінімум).

КІНОЛОГ

Зміст праці: розмноження, вирощування і виховання собак різних порід.

Умови праці: кінологи працюють у розплідниках, на майданчиках, в армійських частинах, на митниці, у міліції, у кіно і т.д.

Людина, що обирає цю професію, перш за все повинна любити собак і розуміти їх.

Необхідні якості: наполегливість, терпіння, спокій, впевненість. Необхідна хороша фізична підготовка, витривалість.

Медичні обмеження: алергічні реакції на собачу шерсть. Не варто обирати дану професію людям неврівноваженим, нетерплячим, оскільки робота кінолога вимагає послідовності й терпіння у вихованні звичок і навичок у тварин.

Споріднені професії: ветеринар.

Готують кінологів у клубах собаківництва, що мають ліцензію на викладацьку діяльність. Затребуваність фахівців середня.

АГРОНОМ

Зміст діяльності: створення нових сортів сільськогосподарських культур, планування проведення сільськогосподарських робіт з урахуванням особливостей місцевості, погодних умов і сортів вирощуваних рослин, спостереження за зростанням і розвитком рослин, забезпечення їх захисту, регулювання режимів зростання.

Умови праці: робота на свіжому повітрі.

Області застосування: сільськогосподарські комплекси, фермерські господарства, розплідники, оранжереї, теплиці, науково-дослідні інститути, освітні установи.

Необхідні якості: вміння прогнозувати і передбачати віддалені наслідки своєї діяльності, самостійність у прийнятті рішень, уміння швидко діяти в нестандартних ситуаціях, хороша пам'ять, увага, образне мислення.

Вимоги до здоров'я: фізична витривалість, стійкість до простудних захворювань, відсутність алергічних реакцій на рослини.

Споріднені професії: селекціонер, садівник, овочівник, виноградар.

Для кращого розуміння, у чому полягають загальнотрудові, спеціальні уміння і навички, що необхідні для виконання професійної діяльності у типі професій «людина — природа», розглянь приклади таких професій: ветеринарний лікар, агроном із захисту рослин.

6.2. Професіограма професії ветеринарний лікар

Результати праці **ветеринарного лікаря** втілюються у багатьох галузях народного господарства: тваринництві, легкій і харчовій промисловості, медицині, мисливському та рибному господарстві тощо.

Поки ветеринарна служба не мала належного розвитку, на земній кулі нерідко виникали епідемії і пандемії інфекційних захворювань тварин, у результаті яких гинула худоба, завдаючи величезні збитки, прирікаючи багатьох людей на голод і зuboжіння. Захворювання тварин призводили і до значних людських жертв.

У наш час подібні пошесті рідкість, але це не означає, що вони пішли в небуття. Більше того, у сучасних умовах життя суспільства є багато чинників, що сприяють розповсюдженню інфекційних захворювань. І в «раті» борців із ними рицарем виступає ветеринарний лікар. Він постійно стежить за своїм «ворогом», вивчає його поведінку, прогнозує можливі шляхи розповсюдження, ступінь ризику зараження тварин і людей.

До 1916 р. вищі ветеринарні навчальні заклади присвоювали своїм випускникам звання «ветеринар». Ветеринарні лікарі при отриманні диплома давали обіцянку, схожу на клятву Гіпократу в медицині, текст якої друкувався на звороті диплома: «Приймаючи з належною вдячністю диплом, що дає мені право ветеринара, я даю обіцянку сумлінно виконувати обов'язки свого звання, сприяти збереженню домашніх тварин та по можливості виліковувати їх від хвороби».

Більшість ветеринарних лікарів працює у сільському господарстві. До їх обов'язків входить постійне спостереження за станом тварин, виконанням правил догляду за ними, годування, утримання та відтворення. Ветлікар здійснює систематичні профілактичні заходи (щеплення, відбраковування та ін.), суворо контролює виконання санітарно-гігієнічних норм на фермах. У випадку захворювання тварин він з'ясовує причини хвороби, ставить діагноз, призначає лікування і проводить профілактичні заходи. На м'ясопереробних та інших підприємствах із переробки продуктів тваринництва ветеринарні лікарі розробляють і здійснюють заходи щодо виявлення хворих тварин, контролюють якість сировини та готової продукції, запобігаючи цим самим захворюванню людей, не допускають вживання в їжу неякісних продуктів тваринного походження.

Почуття високої відповідальності за доручену справу, сумлінне ставлення до виконання службових обов'язків, постійне підвищення своїх спеціальних знань і вмінь є запорукою успіху в роботі ветеринарного лікаря.

Щоб успішно виконувати професійні обов'язки, ветлікар повинен мати значний багаж знань з інших галузей науки. Так, ветеринарія об'єднує анатомію і фізіологію (нормальну і патологічну), гістологію, мікробіологію, паразитологію, вірусологію, клінічну терапію, хірургію, акушерство, імунологію, ветеринарно-санітарну експертизу, клінічну діагностику. Це її спеціальні дисципліни.

Тваринний світ дуже великий і різноманітний. Кожний його представник має особливу будову організму, функції. Багато видів тварин хворіють тільки їм властивими хворобами. Для копитних лихом є ящур та сибірська виразка, для звірів — сказ і стригучий лишай. Значна кількість гельмінтних (глистових) захворювань тварин, часті порушення обміну речовин, авітамінози тощо. Кожна із хвороб має свої симптоми і вимагає лише їй притаманних засобів лікування і профілактики. Ми майже не зустрічаємося із цими захворюваннями, вирощуючи продуктивних тварин, плекаючи наших домашніх улюбленців — собак та кішок. Цим ми завдячуємо ветеринарним лікарям, які, оберігаючи для нас тварин, турбуються і про наше здоров'я.

Ветеринарний лікар повинен знати: а) анатомію і фізіологію тварин, техніку розтину загиблих чи забитих тварин; б) основи фармакології і рецептури, порядок зберігання

та використання медикаментів, інструментів, приладів, біопрепаратів, правила і порядок приготування різноманітних лікарських препаратів і способи їх введення в організм; в) діагностику внутрішніх і

зовнішніх захворювань, основні методи їх терапії та профілактики; г) правила стерилізації хірургічних інструментів та матеріалів, підготовку операційного поля та рук, фіксацію тварин і техніку нескладних хірургічних операцій, правила післяопераційного догляду за хворими тваринами; д) шляхи поширення інфекційних захворювань тварин, способи розповсюдження збудників, їх біологічні особливості, методи діагностики, профілактичні та лікувальні заходи при виникненні захворювань; е) техніку штучного запліднення тварин; є) методи акушерської допомоги тваринам; ж) порядок дослідження туш та окремих органів тварин, методи визначення придатності м'яса до їжі, бракування туш та окремих органів згідно з вимогами санітарно-ветеринарної експертизи і ветеринарного законодавства; з) основи організації та економіки сільськогосподарського виробництва, шляхи зменшення собівартості продукції тваринництва, обов'язки обслуговуючого персоналу, організацію ветеринарної справи.

У сучасних умовах із розвитком промислового тваринництва проблеми ветеринарії різко зросли, а умови праці представників цієї професії набагато ускладнились. Старі відомі хвороби тварин знайшли нове обличчя. З'явилися невідомі досі недуги. У коло щоденних обов'язків ветеринарних лікарів увійшли охорона навколишнього середовища, підвищення якості та біологічної цінності продуктів тваринництва. Одним із головних завдань стало оздоровлення тваринного світу, попередження хвороб людей.

Комплекс службових обов'язків ветлікаря включає: а) спостереження за життям та поведінкою тварин; б) виявлення причин захворювання тварин; в) встановлення діагнозу хвороби тварини і призначення лікування; г) профілактичні заходи щодо попередження захворювань тварин і людей; д) контроль за виконанням санітарних норм на фермах та в місцях проживання тварин; е) проведення ветеринарної експертизи продовольчих продуктів тваринного походження (м'яса, яєць, молока, масла, меду та ін.); є) проведення штучного запліднення тварин та надання їм акушерської допомоги.

Спостерігаючи за життям та поведінкою тварин, проводячи профілактичні огляди, ветеринарний лікар визначає стан їх здоров'я. При виявленні хворих тварин він ставить діагноз хвороби, вживає необхідних заходів для її лікування і профілактики захворювання інших тварин. Крім того, він веде амбулаторний прийом.

Ветеринарний лікар виконує основні діагностичні та лікувальні процедури (термотерапію, визначення пульсу, взяття крові на аналіз, розтирання, масаж, діагностичні та профілактичні щеплення, приготування лікарських препаратів, видачу ліків), нескладні хірургічні операції на тваринах з додержанням правил антисептики та техніки безпеки.

У разі виявлення інфекційних захворювань тварин ветлікар готує дезинфікуючі розчини, разом з допоміжним персоналом проводить дезинфекцію тваринницьких приміщень і прилягаючих територій, встановлює карантин на визначений термін. При пошесті ветлікар робить розтин трусів тварин, установлює діагноз, визначає ветеринарно-профілактичні заходи для попередження поширення захворювання.

На м'ясокомбінатах і колгоспних ринках ветлікар проводить ветеринарну експертизу продуктів тваринництва, визначає їх придатність для вживання в їжу людині, вибраковує уражені органи чи навіть цілі туші відповідно до ветеринарного законодавства.

Умови праці ветлікаря найрізноманітніші: а) мікроклімат: робота на відкритому повітрі й у закритому приміщенні, з нормальним і періодично різко мінливим мікрокліматом (коливання температури, протяги); робоче місце постійне, може періодично змінюватися; б) режим і ритм праці: робота денна, змінна, не пов'язана з постійним місцем, вимагає

пересування, роз'їздів; в) основні види професійних шкідливостей: можливість заразитися, оскільки ветлікару часто доводиться стикатися з інфекційними захворюваннями тварин, можливе перегрівання і переохолодження тіла, промокання одягу.

На підставі аналізу виробничої діяльності ветеринарного лікаря можна зробити висновки про вимоги професії до індивідуально-психологічних якостей особистості працівника.

Зв'язок між ветлікарем і об'єктом праці змішаний — безпосередній і опосередкований. Ознаки стану об'єкта праці (тварини) можуть бути точно названі та описані. Частина інформації сприймається опосередковано (стан тварини визначається за пульсом, температурою чи поведінкою). Дані надходять не завжди рівномірно і регулярно. Прийом інформації здійснюється кількома каналами: зоровим, слуховим, нюховим, тактильним. Обсяг її середній, темп надходження вільний. Інформація комплексна і різнобічно характеризує стан об'єкта праці.

Ветеринарному лікарю має бути властива гострота і витонченість сприймання. До фахівця ставляться високі вимоги щодо зорової чутливості, бо у своїй діяльності він часто спирається на зорові враження (розрізнення кольору і характеру рани, висипки на різних органах). Змістом зорового сприйняття є зовнішній вигляд тварини, інструменти, оточення. Зорове сприймання іноді здійснюється в умовах рухливості об'єктів праці. У таких ситуаціях розпізнавання кольорів обмежене.

До слухової інформації відносяться специфічні звуки і шуми. Ветлікар повинен володіти дуже тонкою здатністю диференціювати шуми при вистукуванні та прослуховуванні хворих тварин, вмінні розрізняти звуки, що мають сигнальне значення.

Ветлікар повинен також мати гострий (тонкий) нюх, необхідний йому як у діагностичних цілях, так і для визначення за запахом лікарських препаратів. Для фахівця важливо мати добре розвинуте сприймання на дотик, необхідне при обмацуванні органів, встановленні форми та величини пухлини, хворого місця. Бажане також уміння визначати на дотик температуру тіла тварини, хоч це може бути компенсоване іншими способами (вимірювання температури термометром).

Розумова діяльність ветлікаря включена у практичні трудові дії і протікає в неперервному зв'язку з ними. Серед останніх переважають дії, основані на чуттєвому пізнанні (сприймання та уявлення). Інтенсивна розумова діяльність іноді супроводжується емоційними навантаженнями. Треба зазначити, що вимоги до інтенсивності і темпу розумової діяльності нестабільні. Мають місце «фонова» напруженість (стан чекання результату вжитих заходів, готовність вжити інші заходи) і необхідність швидкого орієнтування, своєчасного прийняття оптимального рішення при деяких змінах ситуації. Розумова діяльність ветлікаря опирається на складну систему спеціальних знань і широкий кругозір. Йому необхідний значний багаж знань, які б давали змогу не тільки виявляти причини захворювання тварин (діагноз), а й передбачати наслідки своїх рішень і заходів щодо лікування (прогноз).

До важливих якостей, що ними мусить володіти ветеринарний лікар, повною мірою відноситься спостережливість. Мова йде про допитливу професійну спостережливість, що допомагає побачити й оцінити найменші зміни у стані тварин. Без спостережливості неможливо поставити правильний діагноз. У діяльності ветлікаря необхідне цілеспрямоване зорове і слухове спостереження, спрямоване на динаміку зміни явищ, процесів у житті та поведінці тварин. Важливі й випадкові, другорядні спостереження, які дуже часто стають опорним пунктом для встановлення діагнозу і терапії. Тому ветлікар повинен брати до уваги навіть незначні випадкові зміни в житті та поведінці тварин. Спостереження в діяльності ветлікаря виконує регулювальну і контрольну функції.

Зважаючи на величезну кількість хвороб тварин, різноманітність їх проявів, індивідуальних варіацій, ветеринарному лікарю для успішної професійної діяльності необхідний

дуже високий рівень розвитку різних видів пам'яті. Насамперед потрібна відмінна зорова пам'ять на зовнішні прояви поведінки хворих тварин. Надійна довгочасна пам'ять має особливе значення для призначення ліків, зберігання професійно значущої інформації (дані про особливості хвороб, лікарські препарати).

Діяльність ветлікаря потребує високого рівня концентрації уваги при хірургічних операціях і її розподілу при обстеженні багатьох тварин одночасно. Щоб вчасно помітити зміни у протіканні хвороби, появу нових, загрозливих симптомів, ветлікаря необхідна висока стійкість уваги.

Ветеринарному лікарю має бути притаманне активне мислення. Процеси мислення відіграють провідну роль у його роботі, ніби виступають її психологічним ядром.

Найпоширенішим видом завдань, які повинен розв'язувати ветлікар, є виявлення причин тих чи інших захворювань тварин. Ці завдання можна назвати діагностичними. Іншим видом завдань є прогнозування: встановлення ймовірного ефекту вжитих заходів щодо лікування тварин, який звичайно виявляється лише через деякий проміжок часу. Особливо часто завдання із прогнозування фахівець мусить вирішувати, обираючи прийоми лікування складних хвороб. Водночас йому доводиться «зважувати» ефективність усіх засобів, уявляти очікуваний результат, тобто мислити ймовірностями.

Встановлення діагнозу — дуже складний процес, який включає актуалізацію знань причин і механізмів розвитку патології, вміння правильно оцінювати результати різних методів обстеження тварин. Наукова оцінка даних, встановлення діагнозу і вибір методу лікування — це процес клінічного мислення, зважування ролі всіх даних. Клінічне мислення залежить від досвіду, вміння порівнювати, синтезувати одержані дані, враховуючи індивідуальні особливості протікання захворювань.

Для ветлікаря велике значення (як у встановленні діагнозу, так і для терапії) має вміння швидко і точно користуватися своїми знаннями. Здатність відрізнити головні симптоми від другорядних є необхідною умовою правильної оцінки протікання хвороби, насамперед, умовою правильного прогнозу. В екстремальних випадках, наприклад, при встановленні отруєння тварини, фахівець має бути здатним до швидкого комбінаторного мислення. Ця якість мислення необхідна насамперед для терапії, щоб у кожному конкретному випадку вжити найдієвіших заходів. Різноманітність мислительних комбінацій є умовою вичерпного диференційованого діагнозу.

У діяльності ветлікаря важливе також наочно-дійове мислення, яке виявляється у процесі огляду хворої тварини, пошуку причин захворювання. Це мислення характерне для виконання практичних дій, коли кожна наступна дія визначається попередньою, коли має дотримуватися визначена послідовність робочих операцій. Практика може потребувати від фахівця і складніших форм мислення. Він повинен добре уявляти причинно-наслідкові зв'язки хвороби тварини, вирішувати оперативні завдання, що включають комбінування відомих даних, вміти користуватися знаннями для швидкої і адекватної обробки результатів спостереження та аналізу.

Таким чином, ветлікаря для успішної діяльності необхідне оперативне мислення, вміння швидко переходити від роздумів до дій і навпаки. Постійне поєднання думки і дії, переключення з одних завдань на інші вимагають від нього гнучкості мислення. Ця якість тісно пов'язана з ініціативністю мислення, оскільки пошук раціональних шляхів боротьби з хворобою потребує всебічного аналізу, оцінки виконуваних дій із різних точок зору. Узагальнення результатів аналізу і порівняння, пошук тих чи інших шляхів боротьби із захворюваннями розвивають самоконтроль і критичність мислення. У діяльності ветлікаря дуже важливе вміння мислити зосереджено (іноді за дефіциту часу), шукаючи причини захворювань і шляхи їх усунення.

У праці ветлікаря велике значення мають рухливі дії. Необхідний високий рівень точності й координації рухів. Виконання ряду робочих дій (у ході нескладних хірургічних операцій, акушерської допомоги, профілактичних щеплень) вимагає від нього значної спритності рук, високого рівня дрібної моторики кістей і пальців (при огляді тварин). Деякі види роботи вимагають значної сили рук (при огляді великої рогатої худоби, вправленні вивівів, пологах).

Робота ветлікаря є дуже відповідальною і напруженою. У зв'язку з цим, професійно значущим у ній є високий рівень емоційної стійкості. Фахівцю часто доводиться працювати в умовах гострого дефіциту часу, коли, наприклад, потрібно прийняти рішення, від якого залежить безпека людей і матеріальні збитки. На такому «фоні» ветлікар повинен зосередитися і відшукати шляхи попередження захворювання, іноді виявляючи велику наполегливість і витримку. «Сентиментальна натура» мало придатна для ветеринарної діяльності, пов'язаної з неспокоєм, частими, нерідко гнітючими враженнями, переживаннями. Дратівливість і неврівноваженість утруднюють роботу ветеринара, бо ця професія вимагає не тільки глибоких знань, а й чуйності, інтуїтивного розуміння самопочуття хворої тварини, вміння заслужити її довіру.

Ветлікар піддається сильному емоційному впливові у процесі своєї діяльності, тому її успіх залежить від здатності зберігати витримку, самовладання та працездатність у складних, іноді небезпечних і несподіваних ситуаціях. Ветеринарному лікарю необхідні і високий рівень таких особистісних якостей, як збереження працездатності при дії несподіваних сильних подразників, зосередженість у напружених ситуаціях і в умовах перешкод.

У зв'язку з тим, що на ветеринарного лікаря лягає велика відповідальність, йому повинні бути притаманні схильність до порядку, акуратність, самостійність та наполегливість. У його роботі не може бути місця імпульсивності поведінки, яка спричиняє необдумані, поспішні дії.

Одна з головних умов самовиховання ветлікаря — самокритичність. Він мусить уміти дивитися на себе збоку, об'єктивно оцінювати свої можливості. Високого рівня розвитку мають досягти ініціативність, рішучість, терплячість, сумлінність, здатність виконувати небезпечну для здоров'я роботу. Крім цього, ветлікар повинен уміти гамувати мимовільний вияв бридливості, огиду.

Незаперечним є те, що професія ветеринарного лікаря вимагає любові до тварин, хорошого ставлення до них. Постійне спілкування із тваринами, спостереження за їх життям і поведінкою, турбота про них виховує в людині гуманність.

Одержані в результаті вивчення професії ветлікаря дані про вимоги, які вона ставить до особистості працівника, дали нам змогу скласти її психологічний профіль або професіограму. Вона може служити орієнтиром для практичної профконсультації, для подання людині допомоги у виборі професії ветеринарного лікаря та бути основою для прогнозування успішності оволодіння нею, наступної трудової діяльності.

6.3. Професіограма агронома із захисту рослин

Ми не можемо собі уявити життя людини без хліба, картоплі, фруктів, овочів. Усі ці продукти харчування дають культурні рослини. Крім того, вони є сировиною для промисловості, кормом для тварин, паливом тощо.

На зорі розвитку людства людям доводилося задовольнятися лише тим, що давала їм дика природа. Наші предки збирали плоди різних дерев, ягоди, зерна дикорослих злаків, насіння бобових рослин, викопували бульби і цибулини. Перехід від збиральництва до обробітку ґрунту був тривалим. Поступове окультурення рослин було справою не одного

покоління. Із появою і поширенням на Землі культурних рослин змінилися умови життя людей, сталися великі зрушення в історії розвитку людства.

Світ рослин схильний до захворювань і ураження шкідниками. Це викликає необхідність його захисту. Якщо на варті здоров'я людей стоїть медицина, тварин — ветеринарія, то на варті здоров'я рослин — служба їх захисту. Завдання агронома із захисту рослин полягають не тільки у знищенні шкідників чи запобіганні захворюванням рослин, а й у прогнозуванні часу їх появи і можливих масштабів розповсюдження.

Щорічні втрати, яких завдають шкідники і хвороби сільськогосподарських культур, за даними Організації з продовольства і сільського господарства ООН, становлять близько 2025% (перевірити число) потенційного світового врожаю продовольчих культур, якими можна було б прогодувати протягом року до 200 млн чоловік. Тому роль агронома із захисту рослин у збільшенні виробництва і збереженні сільськогосподарської продукції величезна.

Шкода, що завдається рослинам хворобами і шкідниками, була відома людині ще з глибокої давнини. Так, в ассирійських клинописах і єгипетських фресках (3 тис. років до н.е.) згадується про спустошливі напади пустельної сарани, у старогрецьких і римських письменників знаходять описи іржі, головні, раку дерев та інших хвороб, що вважалися проявом «гніву божого».

На початку ХУІІІ (перевірити правильність написання століття) ст. було зроблено спроби класифікувати хвороби рослин, довести їх заразливість. Наприкінці ХІХ і на початку ХХ ст. були відкриті нові гриби, бактерії, віруси, розпочалося вивчення видового складу найпоширеніших шкідників, їх біології та фізіології, вдосконалювалися заходи боротьби з ними. Почали розвиватися агротехнічні, біологічні, хімічні, біофізичні та інші методи боротьби, що включають як методи прямого знищення шкідників, так і побічний вплив на них факторами середовища.

Нині підготовкою кадрів агрономів із захисту рослин займаються сільськогосподарські вузи, де є факультети чи відділення захисту рослин, та сільськогосподарські технікуми. Широко функціонують курси підвищення кваліфікації і перепідготовки кадрів.

Агроном із захисту рослин повинен знати видовий склад шкідників, хвороб і бур'янів у даній зоні, методику прогнозування їх появи і складання планів боротьби з ними; устрій і принцип дії механізмів із захисту рослин, технологічний режим їх роботи, можливі несправності, їх ознаки, заходи щодо запобігання й усунення; склад отрутохімікатів, гербіцидів, їх призначення і заходи щодо попередження втрат; правила техніки безпеки. Крім того, він повинен уміти визначати видовий склад головних шкідників, хвороб і бур'янів у зоні; розробляти плани заходів щодо боротьби з ними, ставити діагноз на ураженість рослин шкідниками і хворобами та обґрунтовувати використання тих чи інших засобів боротьби з ними; складати прогнози масової появи шкідників, хвороб і визначати терміни профілактичної обробки рослин.

Водночас агроном із захисту рослин має вести фенологічні спостереження (вивчення закономірностей життя окремих видів живих організмів, у даному разі шкідників і збудників хвороб), організувати роботу щодо захисту рослин, складати робочі суміші отрутохімікатів, визначати їх дозування, давати рекомендації відносно заправлення агрегатів. Він мусить уміти користуватися захисними пристроями (протигазом, респіратором), подавати першу медичну допомогу при отруєннях.

Основними завданнями щодо захисту рослин є: а) запобігання хворобам рослин та появі на них шкідників, їх розвитку і збільшенню; б) вироблення у рослин імунітету до хвороб і пошкоджень шкідниками, створення таких умов середовища, які сприяють кращому росту рослин і пригнічують розвиток збудників хвороб і шкідників; в) попередження

проникнення в країну збудників нових карантинних хвороб, шкідників, бур'янів; г) своєчасне знищення шкідників і збудників хвороб рослин у разі їх появи, застосовуючи різноманітні методи боротьби.

Агроном із захисту рослин відповідає за організацію і проведення заходів щодо боротьби зі шкідниками і хворобами рослин, бур'янами, за дотримання строків і високу якість робіт. У його обов'язки входить розробка річних і календарних планів захисту рослин, визначення потреб у коштах на захисні роботи, закупівлю хімічних препаратів, аналіз ефективності заходів, доцільності їх виконання та окупності. Він здійснює інструктаж механізаторів та інших працівників, зайнятих на роботі з хімічними препаратами; дає вказівки з питань їх застосування (на основі даних прогнозів); обстежує поля, сільськогосподарські угіддя, зерносклади і сховища; відповідає за додержання правил техніки безпеки при роботі з хімічними препаратами та їх збереженні; стежить за екологічним станом території; складає плани заходів щодо захисту рослин.

Захист рослин від шкідників і хвороб — багатогранна діяльність, яка вимагає від спеціаліста певних індивідуально-психологічних особливостей.

Для успішного виконання обов'язків агронома з захисту рослин повинні бути розвинені сенсорні функції, особливо такі, як окомір і кольоророзрізнення. Професія агронома ставить високі вимоги до рухового апарату людини, її мислення, пам'яті та уваги.

Важлива роль в успішній діяльності агронома з захисту рослин належить зоровому сприйманню, оскільки він здійснює постійний зоровий контроль (оцінка засміченості насіння, ґрунту, посівів). Фахівець спирається на зорові враження під час порівняння предмета праці зі зразками, які існують у природі чи в уявленні. Є спеціальні окомірні методи, якими користуються агрономи для встановлення засміченості посівів бур'янами чи ураженості шкідниками. Кольоророзрізнення необхідне у виявленні зараженості шкідниками посівів за кольором листя та стебел.

Робота агронома з захисту рослин ставить дуже високі вимоги до спостережливості. Він повинен постійно стежити за станом і розвитком рослин, щоб не пропустити початку захворювання, засміченості. Іноді випадкові, другорядні спостереження служать агрономові важливим опорним пунктом для діагностики захворювання посівів. Тому він повинен помічати і випадкові явища. Необхідність точного диференціювання ознак нормального розвитку рослин вимагає від фахівця здатності фіксувати найдрібніші відмінності в їх стані та розвитку.

Із психологічної точки зору діяльність агронома з захисту рослин протікає як розв'язання розумових задач з діагностики (виявлення захворювань рослин та їх причин, методів усунення) і прогнозування (прогнозування, встановлення ймовірної ефективності вжитих заходів щодо боротьби з виявленими шкідниками і захворюваннями), особливо у процесі вибору засобів боротьби, очікування результатів. Здатність відрізнити важливі ознаки від другорядних є необхідною умовою правильної оцінки захворювання посівів чи появи шкідників, тобто умовою встановлення правильного діагнозу.

Профілактика у захисті рослин знижує витрати пестицидів, отже, зменшує їх шкідливий вплив на навколишнє середовище. Головною передумовою її організації є прогнози, що їх складають агрономи з захисту рослин. Фахівцю при цьому доводиться зважувати ефективність і строк застосування того чи іншого методу захисту рослин, оперувати не справжніми фактами, а очікуваними, тобто мислити ймовірностями. Кожний із видів прогнозу має спеціальне практичне призначення.

Агроному з захисту рослин часом доводиться робити висновки про виникнення захворювань чи появу шкідників та їх властивості в умовах недостатньої інформації. Це ставить високі вимоги до його особистості, мислення, кмітливості.

Робочий період у рослинництві протяжний у часі, залежить від багатьох чинників і простежити за ефектом вживаних заходів не завжди можливо. Тому агроном із захисту рослин, встановлюючи причини тих чи інших відхилень у розвитку рослин, спирається не тільки на безпосереднє сприймання, а й на знання причинно-наслідкових зв'язків між змінами у стані й розвитку рослин, з одного боку, і появою шкідників чи захворювань — з другого. Тут йому необхідний аналітичний підхід до об'єкта розпізнання (види захворювань, шкідники), здатність проникати всередину його структури, розвинута не нижче середнього рівня оперативна пам'ять.

Зважаючи на кількість шкідників (наприклад, тільки у посівах колоскових живе близько 500 їх видів) і хвороб рослин, різноманітність їх варіацій і методів боротьби з ними, фахівцю необхідний дуже високий рівень довгочасної і середній рівень наочно-образної пам'яті на зорові враження (форма ураженості посівів, колір листя тощо).

Агроному з захисту рослин потрібна хороша концентрація уваги на нових об'єктах (види захворювань рослин чи шкідники, які раніше йому не зустрічалися), стійкість її розподілу, щоб помічати й оцінювати загрозові симптоми. Ці якості уваги мають бути розвинені відповідно не нижче середнього і високого рівня. Водночас агроному необхідне і переключення уваги (для контролю ходу захисних заходів), яка мусить бути розвинена не нижче середнього рівня.

Професійна діяльність агронома з захисту рослин дуже часто вимагає від нього орієнтації в ситуації (наприклад, поява довгоносика на буряковій плантації), ретельного аналізу причин явища та прийняття екстрених нестандартних рішень (вжиття заходів щодо локалізації вогнища появи шкідника, його ліквідація). Почуття відповідальності за прийняті рішення потребує високого рівня емоційної стійкості. Помилки дорого коштують і можуть позначатися на результатах праці цілих колективів. Спеціалісту часто доводиться приймати рішення в умовах браку часу (поява захворювання, яке може урадити весь масив посівів у регіоні) на фоні емоційної напруги. У таких ситуаціях йому необхідні такі особистісні якості, як кмітливість, оперативність, рішучість, наполегливість, самовладання, швидкість переробки інформації, ініціативність.

Для приготування отрутохімікатів (особливо дуже токсичних) з метою обробки території, посівів агроному з захисту рослин потрібна точність рухів, яка має бути високорозвинутою.

Професійно важливі для агронома організаторські здібності. Він здійснює курсову підготовку та інструктаж механізаторів та інших працівників, зайнятих захистом рослин, дає вказівки щодо застосування тих чи інших препаратів і виконання робіт, організовує і планує працю інших працівників, тобто його діяльність передбачає роботу з людьми. Успішне розв'язання поставлених перед ним завдань неможливе без комунікативних умінь, розвинутих не нижче середнього рівня.

Відповідальність, пов'язана з професійною діяльністю агронома з захисту рослин потребує від нього любові до порядку, акуратності, бо, скажімо, переплутавши призначення чи спосіб застосування того чи іншого хімічного препарату, він може завдати господарству значної шкоди.

Агроном із захисту рослин працює, як правило, під відкритим небом, нерідко під вітром, у спеку, сльоту, тому, безумовно, йому необхідно мати міцне здоров'я. Мінливість умов діяльності, що включає просторові та кліматичні чинники, різноманітність об'єктів праці ставлять високі вимоги до здатності швидко пристосовуватися до нових обставин, розвитку вольових якостей і хорошого орієнтування у новому матеріалі. Подолання труднощів у роботі можливе за умови високорозвинутого почуття обов'язку, любові до землі, рослинного світу, своєї професії.

Результати вивчення професії агронома з захисту рослин допомогли нам скласти її психологічний профіль із виділенням психологічних якостей особистості працівника, наявність яких визначає успіх професійної діяльності.

Запитання для самоконтролю:

1. Коли почали готувати ветеринарних лікарів у вищих навчальних закладах?
2. Що входить до обов'язків ветеринарного лікаря?
3. Якими знаннями необхідно володіти ветеринарному лікарю?
4. Які процедури виконує ветеринарний лікар?
5. Чи входить експертиза продуктів тваринництва в роботу ветеринарного лікаря? Чому?
6. Які професійні якості притаманні ветеринарному лікарю?
7. У чому полягають завдання агронома з захисту рослин?
8. Де готують фахівців цієї професії?
9. Якими знаннями необхідно володіти агроному з захисту рослин?
10. Які професійні якості притаманні агроному з захисту рослин?

Практична робота. *Розрізнення видів професій типу «людина — природа» (рольова гра).*

Мета гри: змодельовати деякі типові риси й особливості поведінки тих чи інших професіоналів, що дозволяють краще зрозуміти узагальнені образи представників даних професій і співвіднести їх з уявленнями про власний «Я — образ».

Учні поділяються на дві або три команди по 5–7 чоловік у команді. Ведучий викликає по одному представникові команд і той показує своїми діями, стилем ходи, рухами, тільки не говорить, як пантоміма, представника професій типу «людина — природа». А учасники інших команд намагаються вгадати, кого зараз зображають. Виграє та команда, що вгадає більше видів професій і зможе зобразити більше 7 видів професій типу «людина — природа».

§ 7. ПРОФЕСІЙНО-ВАЖЛИВІ ЯКОСТІ ДЛЯ РОБОТИ ЗА ПРОФЕСІЯМИ ТИПУ «ЛЮДИНА — ПРИРОДА»

У попередньому параграфі ми розглянули професійні якості ветеринарного лікаря. Пригадай їх. Яку б характеристику ти надав професійним якостям, що є важливими для роботи за професіями типу «людина — природа»?

Професійно-важливі якості являють собою окремі динамічні риси особистості, окремі психічні та психомоторні властивості (виражаються рівнем розвитку відповідних психічних і психомоторних процесів), а також фізичні якості, що відповідають вимогам до людини будь-якої певної професії і сприяють успішному оволодінню цією професією. З одного боку, професійно важливі якості є передумовою професійної діяльності, а з іншого боку — вони самі удосконалюються, шліфуються в ході діяльності, будучи її новоутвореннями; людина в ході праці змінює і саму себе.

Існують дві найважливіші категорії професійно важливих якостей. По-перше, професійно важливі якості, які характеризуються найбільшим безпосереднім зв'язком із параметрами діяльності. Вони позначаються поняттям провідних професійно важливих якостей. По-друге, ті професійноважливі якості, які мають найбільшу кількість внутрішньосистемних зв'язків з іншими якостями, тобто характеризуються найбільшою структурною вагою і, отже, займають центральне місце у всій системі якостей. Вони позначаються поняттям

базових професійно важливих якостей. Ці якості можуть не корелювати значимо з параметрами діяльності, однак вони не менш, а часто — більш важливі для її реалізації.

Професійні якості особистості — це те, що виділяє професіонала серед представників своєї ж сфери діяльності. Тобто мова йде про певні універсальні якості людини і професіонала, незалежно від конкретної сфери діяльності, завдяки яким він стає ефективніше інших.

У загальній схемі образу професіонала професійні якості займають одне з центральних місць. Перш ніж сформулювати список професійних якостей, протягом тривалого часу здійснювали аналіз що, на думку різних сфер населення, професійно, а що ні. Крім того, у здійсненому відборі залишилися тільки ті якості, що дійсно відрізняють професіонала від масовки.

Отже, професіонал:

- орієнтований на роботу з реальними проблемами в реальних ситуаціях;
- оперує у своїй діяльності великим набором добре злагоджених методів, вдалих шаблонів;
- здатний створити новий метод під конкретну задачу;
- відрізняється комплексним підходом до розгляду ситуації;
- шукає і знаходить прості рішення у складних ситуаціях;
- володіє знаннями, навичками, вміннями та досвідом у справі, якою займається;
- застосовує знання на практиці;
- не впевнений, що все знає і вміє;
- здатний до самонавчання;
- добре знає інших професіоналів у своїй галузі та стежить за їх успіхами;
- знає і враховує особливості дотичних областей знань, сфер діяльності;
- здійснює мінімум енергетичних витрат;
- вміє ризикувати;
- робить свою роботу в найкоротші терміни;
- в роботі шукає творчий елемент;
- володіє своїм унікальним «почерком»;
- оцінює свою працю суворіше, ніж навколишні;
- враховує вплив власного іміджу на оточуючих;
- не береться за роботу, якщо вона заздалегідь вселяє негативне ставлення;
- не бере виконувати роботу в стислі терміни і на умовах, при яких якість постраждає;
- незамінний;
- вміє працювати в команді;
- легко адаптується до місця роботи;
- не стане брати на себе чужу або непотрібну відповідальність;
- змагається не з колегами, а з самим собою;
- підвищує добробут компанії (якщо є співробітником компанії);
- приймає відповідальність не тільки за себе і свою працю, але й частково за роботу всієї організації (якщо працює в організації);
- поступово досягає більш значущих результатів;
- вибирає адекватні засоби досягнення мети;
- діє за планом;
- вміє керувати часом;
- витрачає час лише на цільову аудиторію;
- уміє продати свою майстерність;
- займається своєю справою щодня;
- проявляє громадянську позицію.

Ось перелік найбільш значимих професійно-важливих якостей для роботи за професіями різних типів. Для більшого розуміння якостей професіонала за типами професій розглянемо окремо приклади професій кожної групи і ті якості, якими володіють професіонали даного типу професій.

ПРОФЕСІЇ ТИПУ «ЛЮДИНА — ПРИРОДА»

Приклади професій: агроном, зоотехнік, ветеринарний лікар, еколог, геолог, кінолог, озеленювач, метеоролог, учитель хімії, біології, географії.

Об'єкти праці: ґрунт, вода, ліс, атмосфера, насіння, корисні копалини, рослини, тварини, мікробіологічні процеси.

Області праці: рослинництво, тваринництво, лісове господарство, мікробіологія.

Професійно-важливі якості для успішної діяльності: любов до тварин і рослин, спостережливість, вміння передбачати мінливі природні фактори, сміливість, точність рухів, терплячість і наполегливість, оперативна наочно-образна мислення, фізична витривалість. Важливою якістю є любов до природи, пов'язана з пізнанням законів природи і застосуванням їх. Необхідно володіти далекоглядністю, бути готовим до непередбачених подій, дуже багато відомостей доводиться пам'ятати. Важливі ініціатива і самостійність у вирішенні конкретних трудових завдань. Мінливі умови праці потребують творчого мислення.

В умовах сучасного науковотехнічного прогресу в професіях типу «людина — природа» різко підвищуються роль і значення вимог саме до психологічної сфери особистості працівника (до сприймання, уваги, пам'яті, мислення, самостійності, рішучості, дисциплінованості і т. ін.). Успішна діяльність спеціалістів цієї групи професій залежить також від здатності передбачати й оцінювати дуже мінливі природні фактори. Тим часом результати такого прогнозування можуть виявитися не відразу, а через тиждень, місяць, а то й роки. Тому той, хто обирає одну з професій цієї групи, повинен мати велике терпіння, наполегливість, бути готовим до праці у важких погодних умовах.

Представникам зазначеного типу професій необхідно володіти не тільки широкими знаннями, а й хорошою уявою, своєрідним оперативним мисленням, необхідним для вирішення конкретних завдань за значної мінливості цілей та умов праці. Для деяких професій групи «людина — природа», таких, як інспектор рибоохорони, лісник, розвідник об'єктів природи для колекцій, мисливець, характерне тривале перебування у відносній просторовій ізоляції при дефіциті спілкування один на один з природою, що потребує врівноваженості та сміливості.

Деякі психічні якості, необхідні для успішної діяльності спеціалістів цього типу професій, диктуються не лише предметом, а й знаряддями праці. Так, ручні знаряддя праці потребують від людини спритності, витривалості, координованості і розмірності рухів, здатності точно дозувати їх силу і напрямок, спроможності утримувати в пам'яті багато правил, відомостей й оперувати ними (професії рільника, садівника, овочівника); механізовані знаряддя — координації точності та розмірності рухів, стійкості й розподілу уваги, хорошого пристосування до одноманітних подразників, постійного інформаційного «голоду».

Значна тривалість робочого періоду призводить до забування певної частини виробничої інформації. Тому до спеціалістів професій типу «людина — природа» ставляться великі вимоги щодо довгочасної пам'яті, здатності встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між явищами, надовго розділеними у часі. Багато спеціальностей професій типу «людина — природа» вимагають спостережливості людини, її самостійності.

Запитання для самоконтролю:

1. Охарактеризуйте професійно-важливі якості професіонала?

2. За якими категоріями поділяються професійно-важливі якості? Чому?
3. Назви 10–15 професійних якостей, які характеризують справжнього професіонала?
4. Якими професійно-важливими якостями необхідно володіти фахівцю за типом професій «людина — природа» для успішної діяльності?

Практична робота. *Визначення професійно-важливих якостей, необхідних для роботи за професіями даного типу. Ділова гра «Роботодавець — потенційний робітник».*

Ведучий. Шановний старшокласнику, сьогодні ми торкнемося цікавої і непростої теми. Як ти розумієш, твій життєвий і професійний шлях буде сповнений різними ситуаціями, які потребуватимуть від тебе швидкого прийняття рішення, вміння працювати в команді, легко адаптуватися до місця роботи, керуватися визначеним часом, тощо. Отже, пропоную пограти в гру «Роботодавець — потенційний робітник», яка покаже тобі, якими професійно-важливими якостями повинен володіти висококваліфікований працівник за типом професій «людина — природа».

Процедура гри включає наступні етапи:

1. Спільно з групою визначається конкретна професійна мета (вступ до конкретного навчального закладу; закінчення даного закладу; оформлення на конкретне місце роботи або конкретне професійне досягнення, включаючи побудову кар'єри та отримання нагород, премій та іншого ...).

2. У групі вибирається доброволець, який буде «представляти» працівника професії за типом «людина — природа». При цьому для вигаданого працівника необхідно відразу ж визначити його основні характеристики: стать, вік (бажано, щоб вік відповідав віку більшості присутніх, що зробить вправу більш актуальною для граючих), освіту, сімейний стан та ін. А інший доброволець буде представляти роботодавця, який визначатиме за професійно-важливими якостями працівника, чи варто його взяти на роботу у свою компанію.

3. Загальна інструкція: «Зараз кожен, уже знаючи, до яких цілей прагне наш головний (вигаданий або реальний) герой, повинен буде визначити (або придумати) професійно-важливі якості для роботи за тією професією, яку він представляє. Бажано визначити навіть декілька професійно-важливих якостей на випадок, якщо схожі труднощі придумують інші учасники (щоб не повторюватися). Виділяючи такі якості, кожен обов'язково повинен подумати і про те, як їх представити (презентувати) при влаштуванні на роботу. Головному гравцеві також дається час, щоб він виділив кілька найбільш важливих професійно-важливих якостей і також підготувався презентувати їх майбутньому роботодавцю.

4. Після цього по черзі кожен буде називати по одній професійно-важливій якості, а головний гравець відразу ж повинен представити ці якості роботодавцю. Гравець, який назвав цю якість, також повинен буде представити її роботодавцю. Ведучий за допомогою роботодавця визначить, чи названа професійно-важлива якість є домінуючою при працевлаштуванні. Переможцю (головному гравцеві або представнику групи) буде оголошено чи прийнятий він на роботу.

5. Нарешті, підводиться загальний підсумок (працевлаштувався головний герой і члени команди до представника тої чи іншої компанії). При загальному підведенні підсумків можна також подивитися, чи зумів ще на підготовчому етапі головний гравець виділити ті професійно-важливі якості, які вже в грі пропонували йому решта учасників.

У ході даної вправи можуть виникати цікаві дискусії, в учасників часто з'являється бажання поділитися своїм життєвим досвідом і т.д. Звичайно, ведучий повинен заохочувати такий обмін досвідом, але одночасно стежити і за тим, щоб гра проходила динамічно і не пов'язала в несуттєвих деталях.

Контрольні запитання до розділу:

1. Назви періоди освоєння людиною природних ресурсів.
2. Яка відмінність професій типу «людина — природа» від інших типів професій? Чому?
3. Яка специфіка предмету, мети, засобів і умов праці професії типу «людина — природа»? (на прикладі конкретної професії)
4. Виділи професійно-важливі якості на прикладі професії типу «людина — природа»?
5. Обґрунтуй значення вибору тобою професії.
6. Оціни власні можливості реалізації професійного вибору.

РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙ ТИПУ «ЛЮДИНА-ТЕХНІКА»

Ти дізнаєшся про: — концепції історичного розвитку техніки;
— науково-технічний прогрес, технофобії, нанотехнології;
— типологію професій типу «людина — техніка»;
— предмет, мету, засоби, умови праці професій типу «людина — техніка»;
— професійно-важливі якості для роботи за професіями «людина — техніка».

Ти вмітимеш: — виділяти періоди розвитку техніки;
— розрізняти професії типу «людина — техніка» за специфікою предмету праці, метою, засобами та умовами праці;
— володіти навичками визначення професійно-важливих якостей, необхідних для роботи за професіями типу «людина — техніка»;
— виконувати проєктну діяльність на тему «Техніка майбутнього».

§ 8. ІСТОРІЯ ПРОФЕСІЙ ТИПУ «ЛЮДИНА — ТЕХНІКА»

1. Пригадай, які взаємовідносини у людини з технікою склалися протягом історичних епох?
2. Як науково-технічний прогрес впливав на розвиток техніки?
3. Які нові підходи у техніці тобі відомі?

Техніка як засіб праці розуміється, як система засобів, спрямованих на досягнення будь-яких цілей. Але техніка є нейтральною по відношенню до мети і може вживатися в якості заощадження зусилля, посередника. Вона служить господарському задоволенню потреб і запобігає окремій дії в якості порядку використання цих дій. Техніка служить полегшенню і формуванню нашого буття і являє собою врівноважену сукупність методів і допоміжних засобів по оволодінню природи. Техніка набагато старше науки, вона виникла разом із виникненням людини, Homo sapiens. Уміння зберігати і використовувати вогонь людина набула приблизно 800 тис. років тому. Ця подія, мабуть, мала величезне значення. Приборкавши вогонь, людина вже змогла досягти того, чого не досягла жодна жива істота. Перші знаряддя (спис, кам'яна сокира) стали удосконаленням руки.

Створюючи техніку, ручні знаряддя, людина копіювала природу і власний організм. У результаті використання знарядь людина збільшила свою силу, спритність, швидкість.

У первісному суспільстві знаряддя, найпростіші механізми і споруди розумілися в анімістичній картині світу.

Старовинні люди думали, що в знаряддях (зброї, також, втім, як в архаїчних творах мистецтва — малюнках, скульптурних зображеннях, масках і т.д.) присутні духи, що допомагають чи перешкоджають людині. Дії з виготовлення або використання знарядь припускають вплив на цих духів (жертвопринесення або угоди-змови), інакше нічого не вийде або знаряддя вирветься з-під влади людини і повернеться проти неї. Анімістичне осмислення техніки зумовлювало суть і характер всієї стародавньої технології. У цьому розумінні в стародавньому світі техніка збігалася з магією, а технологія була наскрізь сакральною. Разом із тим, у міру того, як знаряддя вдосконалювалися за образом руки, так і, навпаки, рука удосконалювалася за образом знаряддя. Але, на відміну від усіх живих істот, що вдаються до технічних пристосувань, техніка людини постійно вдосконалювалася.

Видова техніка тварини незмінна і безособова. Людська ж техніка незалежна від життя людського виду. Вона творчо усвідомлюється людиною, вона особистісна і винахідлива. У спробах людини створити осмислений світ естетика знарядь і засобів праці грали не меншу роль, ніж практичні потреби людини і служили значним стимулом до розвитку техніки. Кожна споруда, завдяки своєму поєднанню об'єму, маси, кольору, орнаментального візерунка, фактури, ставала новим винаходом, що виражала ідею взаємини людини зі світобудовою. Піраміди, обеліски, вежі, арки, куполи, шпилі, кольорові вітражі — це приклади з'єднання фізичних і матеріальних потреб із красою світу, що виражають пошук глибинного людського сенсу в процесі вдосконалення засобів праці.

Становлення машинного виробництва завершує процес відділення розумової праці від фізичної. Перехід від застосування ручних знарядь до машинної техніки одночасно стає переходом від виробництва одиничних, штучних товарів до їх масового виробництва. Із цього моменту взаємозв'язок між мистецтвом і технікою, який зберігався протягом існування ремісничого виробництва, руйнується. Тепер знеособлені товари промисловості вже не є предметами мистецтва.

Технофобія (від грец. τέχνη — мистецтво, майстерність і φόβος — страх) — страх або неприязнь до передових технологій або складних електронних приладів. Страх перед технічним прогресом взагалі. Не має стосунку до фобій у медичному сенсі. Технофобії протиставляється технофілія.

Уперше набувши широкого поширення під час промислової революції, технофобія спостерігається у різних спільнотах по всьому світу. Це спонукало певні групи людей встановити свою позицію щодо деяких сучасних технологічних розробок з метою збереження своєї ідеології. У деяких випадках нові технології конфліктують зі звичними віруваннями або особистими цінностями людей.

Із розвитком нових машин роботу кваліфікованих майстрів змогли робити некваліфіковані низькооплачувані працівники — такі, як жінки й діти, тому перші почали побоюватися за свої робочі місця (як засоби до існування). У 1675 році група ткачів уперше знищила машини, якими їх замінили на робочих місцях. До 1727 року руйнування машин стало настільки поширеним, що англійський парламент призначив покаранням за це смертну кару. А втім, навіть це не зупинило хвилю вандалізму. У березні 1811 року група працівників, які виступали проти машин, об'єдналася під ім'ям такого собі Лудда — їх стали називати луддитами. Вони знищували важливі частини в'язальних машин, нападали на склади комплектуючих і подавали петиції про професійні права, погрожуючи ще більш активними акціями. Погані врожаї та голодні бунти допомагали їхній справі, сіючи занепокоєння серед населення і залучаючи до них прихильників.

Дев'ятнадцяте століття започаткувало сучасну науку працями Луї Пастера, Чарлза Дарвіна, Грегора Менделя, Майкла Фарадея, Анрі Беккереля і Марії Кюрі та винаходами Ніколи Тесли, Томаса Едісона й Александра Белла. Для багатьох світ змінювався надто швидко, вони побоювалися змін, що відбувалися, і хотіли повернути все назад, як в старі «прості» часи. Ці почуття виражалися, наприклад, у романтизмі. Романтики, як правило, ставлять уяву вище за розум, «органіку» над механікою, і прагнуть до більш «простих» пасторальних часів. Їхні представники — поети Вільям Вордсворт і Вільям Блейк — вважали, що технологічні зміни під час промислової революції «забруднюють» їх заповітні погляди на природу, як досконалу і чисту.

Науково-технічний прогрес — це поступальний рух науки і техніки, еволюційний розвиток усіх елементів продуктивних сил суспільного виробництва на основі широкого пізнання та освоєння зовнішніх сил природи; це об'єктивна, постійно діюча закономірність розвитку матеріального виробництва, результатом якої є послідовне зростання вдосконалення техніки, технології та організації виробництва, підвищення його ефективності. Водночас відомо, що 60% — 70% від усіх наукових розробок у виробництво взагалі ніколи не впроваджується. Тобто науково-дослідний процес охоплює значно більший обсяг знань ніж та його частина, яка є виходом науково-технічного прогресу в практику.

Науково-технічний прогрес є основоположним фактором, який забезпечує економічний розвиток суспільства. Творення нових технічних засобів поряд із підвищенням до них вимог, з одного боку, та новими методами вирішення технічних завдань, з іншого боку, викликають необхідність перегляду методів вивчення та створення технічних систем. Систематизація загальних законів розвитку техніки та розвиток сучасних методів вирішення технічних задач при створенні об'єктів нової техніки дозволяє прискорити терміни впровадження нових технічних рішень у виробництво, зробити процес творення нової техніки більш ефективним та підвищити кваліфікацію майбутнього фахівця з інженерної механіки як новатора, творця та винахідника.

Нанотехнології, нанонауки — це наука і технологія колоїдних систем, це колоїдна хімія, колоїдна фізика, молекулярна біологія, вся мікроелектроніка. Принципова відмінність колоїдних систем, до яких належать: хмари, кров людини, молекули ДНК і білків, транзистори, із яких складаються мікропроцесори, у тому, що поверхня таких частинок або величезних молекул у мільйони разів перевершує обсяг самих частинок.

Вужче значення терміну нанотехнології прив'язує їх до розробки матеріалів, приладів та інших механічних і немеханічних пристроїв, у яких застосовуються подібні закономірності. Нанотехнології мають справу з процесами, які протікають у просторових областях нанометрових розмірів. Інакше кажучи, нанотехнології можна означити як технології, основані на маніпуляції окремими атомами і молекулами для побудови структур із наперед заданими властивостями.

Експерти Європейської комісії склали наступний перелік найважливіших, на їхню думку, розділів нанобіотехнологій на майбутні 15–20 років:

- прицільне постачання ліків;
- молекулярна візуалізація;
- косметика;
- створення нових лікарських засобів;
- методи діагностики;
- хірургія, у тому числі трансплантація тканин та органів;
- тканинна інженерія;
- харчові технології;
- молекулярні біосенсори;

- інші розділи.

Сьогодні до сфери техніки відноситься не тільки використання, але й саме виробництво науково-технічних знань. Крім того, сам процес застосування наукових знань в інженерній практиці не є таким простим, як це часто думали, і пов'язаний не тільки з додатком вже наявних, але й із отриманням нових знань.

Отже, техніка — це сукупність різних пристосувань, механізмів і пристроїв, що не існують у природі і виготовлені людиною для задоволення соціокультурних потреб. За допомогою технічних систем людина впливає на матеріальні об'єкти, тому техніка — це проміжна ланка між суб'єктом (людиною як вирішальною виробничо-господарською одиницею) і об'єктом (в якості якого виступає біосфера). Основне призначення техніки — позбавлення людини від виконання фізично важкої або одноманітної роботи, щоб надати їй більше часу для творчих занять, полегшити її повсякденне життя.

Виділяються наступні види техніки:

а) виробнича техніка, пов'язана з функціонуванням виробничо-господарської діяльності (верстати, машини і т.п.);

б) наукова техніка, застосовувана в науково-дослідних розробках (електронний мікроскоп, спектрометр та ін.);

в) медична техніка, використовується в лікувально-діагностичних цілях (рентгенівська установка, аналізатор крові та ін.);

г) побутова техніка, призначена для задоволення індивідуальних потреб (холодильник, телефон і т.п.);

д) військова техніка, забезпечує ефективність потенційних і актуальних тактичних та стратегічних дій (танки, літаки, ракети та ін.)

Завдання техніки:

- 1) створення матеріальних і культурних цінностей;
- 2) виробництво, перетворення і передача різних видів енергії;
- 3) збір, обробка і передача інформації;
- 4) створення та використання різних засобів пересування;
- 5) підтримання обороноздатності.

Буття техніки здійснюється в наступних формах:

1) як засоби праці, за допомогою яких перетворюються природні об'єкти, тобто як сукупність різних пристосувань, механізмів і пристроїв штучного ладу, не існуючих у природі і виготовлених людиною для задоволення соціокультурних потреб;

2) як спеціально вироблені способи дій, сукупність різних видів діяльності, спрямованих на виготовлення, обслуговування та застосування технічних пристроїв, науково-технічні дослідження, виробничий процес виготовлення та експлуатація технічних пристроїв;

3) як сукупність знань про способи і засоби специфічного роду людської діяльності;

4) як інтегруючий елемент культури, тобто як специфічний культурно-обумовлений процес, що визначає рівень розвитку цивілізації.

Запитання для самоконтролю:

1. Поясни, як відбувалася взаємодія людини і техніки у стародавні часи?
2. Що таке технофобія? Як її поява вплинула на розвиток техніки?
3. Дай характеристику науково-технічному прогресу.
4. Які технології називають нанотехнологіями? Чому?
5. Назвіть види техніки.

Практична робота. *Розробити проєкт «Техніка майбутнього».*

Дорогий старшокласнику, тобі пропонується поміркувати над тим, якою ти бачиш «Техніку майбутнього», які нові технології будуть застосовані до винаходів, створення нової техніки тощо.

Пропонуємо цей вид роботи виконати у вже знайомому тобі методі проєктів. Проєктна діяльність включає три етапи: організація проєкту; планування проєкту; реалізація проєкту; підсумок проєкту. Після виконання проєктної діяльності доцільно зробити презентацію проєкту.

Зразки проєктної діяльності можна переглянути у мережі Internet.

Твори свій проєкт «Техніка майбутнього». Бажаємо творчих успіхів.

§ 9. РІЗНОВИДИ ПРОФЕСІЙ ТИПУ «ЛЮДИНА — ТЕХНІКА»

1. Пригадай із попередніх тем, що таке професії типу «людина — техніка»?
2. Які види професій, що тобі відомі, можна віднести до типу «людина — техніка»?
3. З якими технічними процесами можна пов'язати професії цього типу?
4. У яких умовах доводиться працювати людям, що представляють професії цього типу?

До даної групи відносяться професії, пов'язані зі створенням, використанням, обслуговуванням різноманітних технічних устаткувань (машини, механізми, агрегати, технічні системи, транспортні засоби), які є основним предметом праці фахівця. Слово «техне» (techné) у перекладі з грецької означає вміння, майстерність. Сучасна техніка — результат винаходу і технічної творчості багатьох поколінь людей — включає в себе як прості устаткування, так і складні об'єкти. Прийнято розрізняти техніку промисловості, будівельну, авіації і космонавтики, транспорту, зв'язку, сільськогосподарську. Виділяють також галузеву техніку автоматизації, кібернетики, електронну, вимірювальну, ядерну, пожежну, автотехніку, оргтехніку.

У зв'язку з науково-технічним прогресом, комплексною механізацією і автоматизацією виробничих процесів, впровадженням сучасної технології значно зростає питома вага інтелектуального навантаження під час виконання різних виробничих операцій, що створює умови для докорінної зміни характеру та змісту праці фахівців і ставить серйозні вимоги до рівня кваліфікації не лише інженерно-технічних працівників, а й до робітників різних галузей.

Сучасний робітник повинен добре знати виробництво, вміти обслуговувати складну техніку, контролювати технологічні процеси, роботу обладнання. Усе це сприяє розвитку творчого характеру праці. Дані досліджень свідчать, що розумова праця, наприклад, у сталевара електродугових печей становить 70% робочого часу, у слюсаря контрольно-вимірювальних приладів і електромонтерів — 90%, у наладчика автоматичних ліній — 95%. Оперування виробничо-технічним матеріалом надає мисленню фахівців групи «людина — техніка» специфічні спрямування і характер, формує в них так зване технічне мислення.

Основні характеристики технічного мислення — чіткість і точність розумових операцій, спрямованість на точні розрахунки, практичність, гнучкість і нешаблонність. Однією з важливих якостей такого мислення є його оперативність, тобто здатність вирішувати виробничо-технічні завдання в ліміті часу, «незаплановані» задачі, які виникають у ході діяльності; вміння використовувати знання у конкретній ситуації і знаходити оптимальні

рішення. Саме такі вимоги ставляться до психологічної структури особистості льотчиків, водіїв, операторів, наладчиків автоматизованих устаткувань тощо.

До структури технічного мислення входить і образний компонент інтелектуальної діяльності, певний розвиток якого дає змогу спеціалісту переводити умовні позначення креслень, схем у наочно-конкретні образи і оперувати ними.

Поряд із цим до професії типу «людина — техніка» ставлять високі вимоги до зорового, слухового, вібраційного сприймання спеціаліста.

Кваліфікованих фахівців групи «людина — техніка» відрізняє постійна технічна спостережливність, підвищений інтерес до техніки, творче мислення.

Однак, ступінь прояву творчого елемента у професіях даної групи не однаковий, що й було покладено Є.О. Клімовим в основу внутрішнього поділу професій «людина — техніка». Частину груп складають професії, у яких представлена не «чиста» творчість (створення чогось зовсім нового), а відтворення конкретних образів, дій у малозмінюваних (збиральник на поточній лінії, верстатник серійного виробництва) або значно змінюваних умовах (слюсар-ремонтник, закрійник, кухар), робота за відомими загальними правилами з урахуванням обставин (водій міського транспорту, хімік-апаратник та інші).

В окрему групу виділено гностичні (діагностичні) професії, основний зміст яких полягає в оцінці якості об'єкта, розпізнаванні сигналів (дегустатор, бракери) або в оцінці складних систем на основі розумового комбінування (технічний інспектор, настроювач складної радіоапаратури, робітники різних випробувальних стендів). Таким чином, залежно від конкретних цілей праці Є.О. Клімов пропонує виділити у даній групі такі підгрупи: 1) спеціальності, пов'язані з обробкою, впорядкуванням матеріалів; 2) спеціальності, пов'язані з ремонтом, збором, регулюванням техніки; 3) спеціальності, пов'язані з підйомно-транспортними операціями.

Запитання для самоконтролю:

1. Які професії представляють групу типу «людина — техніка»?
2. Якими знаннями і вміннями повинен володіти сучасний робітник?
3. Які вимоги ставляться до переважної більшості професій типу «людина — техніка»?
4. Що покладено в основу внутрішнього поділу професій типу «людина — техніка»? Як здійснюється цей поділ?
5. Чому в окрему групу виділено гностичні професії?

Практична робота. *Класифікація основних груп професій типу «людина — техніка».*

Дорогий старшокласнику, цю практичну роботу пропонуємо провести у формі гри. Клас поділяється на декілька команд, учитель виступає у ролі ведучого. Ведучий виносить чорний ящик, у якому захований предмет праці професій типу «людина — техніка» і задає запитання командам про той предмет, що знаходиться у чорному ящику. Коли одна з команд вгадує цей предмет, перед ними постає завдання назвати види професій типу «людина — техніка», які використовують у своїй роботі цей предмет. Виграє команда, яка найбільше дала правильних відповідей і, відповідно, назвала більше типів професій.

§ 10. ПРОФЕСІОГРАМА ПРОФЕСІЙ ТИПУ «ЛЮДИНА — ТЕХНІКА»

1. *Які характеристики варто віднести до опису певного виду професії?*

2. Спробуй дати характеристику одного з видів професій, з якими вже ознайомився у попередньому параграфі.
3. Якби тобі запропонували обрати дві професії типу «людина — техніка» для детального описання, які б ти обрав? Чому?

10.1. Характеристика популярних спеціальностей, пов'язаних із ремонтом, збором, регулюванням техніки

Тип професій «людина — техніка» — це професії, праця яких спрямована на технічні об'єкти (машини, механізми, матеріали, види енергії). Орієнтуватись у професіях цього типу допоможуть навчальні предмети такі, як фізика, хімія, математика, креслення. Слід зауважити, що галузі технічних об'єктів стосуються не лише механізми, але і тканини, пластмаса, харчова сировина, напівфабрикати. Тобто всі професії, які пов'язані з обслуговуванням техніки, ремонтом, встановленням та налагодженням, керуванням підйомних і транспортних засобів, також професії виробництва й обробки металів, їх механічного складання та монтажу, а ще професії, пов'язані з монтажем, ремонтом різних споруд, конструкцій тощо: електрослюсар, слюсар-ремонтник, інженер-електрик, токарь, фрезерувальник, шахтар, металург, водій транспортних засобів, електрозварювальник, машиніст крану, кухар, кіномеханік, швачка-мотористка, верстатник деревообробних верстатів, інженер-технолог, технік-технолог, інженер-механік, архітектор, будівельник, технік-сантехнік тощо. Технічних об'єкти можуть бути точно виміряні, точно визначені за багатьма ознаками і при їх обробці, перетворенні, переміщенні чи оцінці очікується та вимагається від спеціаліста точність, визначеність дій. Оскільки технічні об'єкти часто від початку до кінця створені, створюються самою людиною, а у світі техніки мало моральних обмежень, то є широкі можливості для новаторства, винахідництва, технічної творчості. У зв'язку з цим технічна фантазія, здатність з'єднати і роз'єднати технічні об'єкти та їх частини — важливі умови успіху в цій галузі. Поряд із творчим підходом до справи в галузі техніки очікується і вимагається від спеціаліста виконавча дисципліна.

Усі професії типу «людина — техніка» поділяються на: 1) спеціальності, пов'язані з обробкою, впорядкуванням матеріалів; 2) спеціальності, пов'язані з ремонтом, збором, регулюванням техніки; 3) спеціальності, пов'язані з підйомно-транспортними операціями.

Серед найбільш поширених спеціальностей, пов'язаних з ремонтом, збором, регулюванням техніки є такі.

ВОДІЙ

Зміст праці: управління автомобілем, забезпечення дбайливого піклування, спостереження за правильністю роботи всіх механізмів, мінімальний ремонт або доставка на станції техобслуговування. Водіння автомобіля складається з декількох компонентів: знання правил дорожнього руху, здатність передбачати розвиток дорожніх ситуацій, швидко реагувати на зміну ситуації, володіння навиками управління автомобілем на рівні автоматизму.

Умови праці: робочим місцем водія є кабіна автомобіля, а також гараж або стоянка, де здійснюється парковка і догляд за автомобілем. Управління автомобілем проводиться за допомогою керма і спеціальних важелів, а також педалей управління. Робочий день може бути організований по-різному, залежно від конкретних завдань організації (повний робочий день, змінна робота, конкретний виклик і ін.).

Області застосування, місце роботи: парки суспільного транспорту, обслуговування організацій або приватних осіб.

Необхідні якості: спокій, зосередженість.

Медичні обмеження: основна група здоров'я (особлива увага до зору, опорно-рухової системи), протипоказанням є нервово-психічні розлади.

Споріднені професії: фахівець з експлуатації і ремонту транспорту, обслуговуючий персонал, інструктор із водіння.

Перспективи кар'єрного росту: підвищення професіоналізму та автоматизму виконуваних дій. Можливе адміністративне кар'єрне зростання, перекваліфікація на інші види транспорту, а також на фахівця споріднених професій.

Затребуваність на ринку праці висока; професія поширена.

Рівень освіти — початкова професійна.

Отримати професію водія легкового, вантажного автомобіля або автобуса можна у приватних або спеціалізованих державних автошколах, вивчаючи правила дорожнього руху і проходячи практичні заняття з водіння.

МАШИНІСТ ЕКСКАВАТОРА

Зміст праці: машиніст екскаватора здійснює управління екскаватором за допомогою ручних і ножних важелів. На самому початку роботи він знайомиться з кресленнями і технологічними розпорядженнями проєкту, далі з'ясовує склад і стан ґрунту. Це необхідно для вибору устаткування, засобів роботи, прогнозу її складності та швидкості. Він визначає, як і де краще поставити екскаватор. У процесі роботи машиніст знаходить оптимальний кут нахилу ковша, щоб захопити якомога більше ґрунту і не розгубити його, розраховує швидкість і кут його переміщення до самоскида, щоб вивантажити ґрунт. Також екскаваторник здійснює технічне обслуговування машини і дрібний ремонт.

Умови праці: оскільки екскаватори задіяні в будівництві, то екскаваторник немає постійного місця роботи. Іноді будівництво ведеться далеко від населених пунктів, і машиністу доводиться жити в тимчасових житлових спорудах. Техніка, яка використовується в будівництві, видає сильний шум і вібрацію. Тому машиністу приходится працювати в умовах підвищеного рівня шуму і серйозних навантажень на вестибулярний апарат. Робота здійснюється позмінно (2–3 зміни).

Області застосування, можливі місця роботи: будівництво, ремонт і прокладання доріг, траншей для електро-, нафто- і газопостачання, розробка корисних копалин. Державні організації та приватні будівельні й реставраційні компанії.

Необхідні якості: у роботі екскаваторника потрібна узгодженість роботи очей, рук, ніг — зоровоторна координація.

Медичні обмеження: основна група здоров'я, особлива вимога до зору, до опорно-рухової системи, відсутність нервово-психічних розладів.

Споріднені професії: машиніст бульдозера, скрепера, асфальтоукладальника, ковзанки, баштового крана та інших технічних засобів.

Перспективи професійного зростання: підвищення автоматизму виконуваних операцій, здатність прогнозувати результати і якість робіт залежно від умов, адміністративне зростання, професійна перекваліфікація, підвищення професійної освіти. Можливість перекваліфікації — продовження навчання в будівельних училищах, інститутах, перекваліфікація на споріднені професії.

ОПЕРАТОР АВТОМАТИЗОВАНИХ І НАПІВАВТОМАТИЗОВАНИХ ЛІНІЙ

Зміст праці: на виробництві виконання більшості трудових операцій автоматизоване. Автоматичні верстати, виробничі лінії замінюють людину, виконуючи важку монотонну працю з більшою швидкістю і точністю. Також існують технологічні процеси, виконання

яких людиною неможливе через їх температурний режим, необхідний рівень тиску, витрати фізичної сили або специфіки вхідних компонентів. Автоматичне або напівавтоматичне устаткування використовується в багатьох виробничих галузях і фактично на всіх етапах виробничого процесу, від вироблення матеріалів до упаковки продукту. Автоматизоване виробництво поширене в хімічній промисловості при створенні різних матеріалів, а також в легкій, харчовій, деревообробній, металообробній та інших галузях промисловості. Багато в чому автоматизоване виробництво і збірка окремих елементів потрібні для побутової, комп'ютерної, орг-, аудіо- і відеотехніки, а також у машинобудуванні. У найменшій мірі застосування автоматичних ліній можливе в будівництві і при прокладанні доріг. Лінії можуть управлятися оператором, який за допомогою спеціальних важелів, тумблерів і кнопок, слідуючи показникам датчиків, керує виробничим процесом. Він регулює подачу сировини і реагентів, запускає і контролює процес обробки, стежить за одержаною продукцією. Під спостереженням оператора може знаходитися декілька автоматизованих ліній; він контролює правильність, безпеку та узгодженість їх роботи, здійснює профілактичний огляд. Оператор контролює роботу лінії, звіряючи показники датчиків із наявними стандартами, стежить за надходженням використовуваних компонентів і вивантаженням або прийомом готової продукції.

Умови праці: як правило, у приміщенні, виробничому цеху. Лінії, що виготовляють сировину й елементи конструкцій для будівництва, можуть знаходитися поряд з об'єктом, що будується (наприклад, виробництво бетону). Тоді оператор працює на відкритому повітрі.

Необхідні якості: увага, стійкість. Оператору потрібно володіти здатністю утримувати в пам'яті показники правильності виконання всіх технологічних етапів. Точність, акуратність, врівноваженість і, одночасно, швидкість реакції. Добрий слух, дрібна моторика рук, схильність до планування, прогнозу результату. Оператору необхідне знання хімії, фізики, математики, матеріалознавства, знання устаткування і технології виробництва, основних технічних умов і вимог.

Медичні обмеження: нервово-психічні захворювання. Хронічні соматичні захворювання, що впливають на сконцентрованість уваги і накладають обмеження на тривалість робочого дня. Протипоказання тим, у кого є алергічні реакції організму на хімічні препарати. У будівництві необхідна стійкість до простудних захворювань.

Перспективи кар'єри: затребуваність на ринку праці, перспективи кар'єрного зростання і рівень заробітної платні в роботі оператора сильно варіюються залежно від області, у якій він спеціалізується. Це оператор, старший оператор (фахівець, контролюючий роботу інших операторів і декількох виробничих ліній). Можливе підвищення до рівня начальника цеху або лабораторії при достатній освіті.

Необхідний рівень освіти — середня професійна.

КОНТРОЛЕР МАТЕРІАЛІВ, МЕТАЛІВ, НАПІВФАБРИКАТІВ І ВИРОБІВ

Зміст праці: це дуже поширена професія, необхідна на кожному виробництві, оскільки всі етапи виробництва вимагають пильного контролю експерта. Якщо не приділяти достатньої уваги даному етапу виробництва, то це може привести до використання бракованих деталей при комплектації якого-небудь механізму, що приведе до неможливості експлуатації або до швидкої поломки готової продукції.

Контролер не є виробником продукції, але він повинен бути експертом, який оцінює її якість. Професіоналізм контролера збільшується, якщо у нього був досвід роботи по виробництву оцінюваних виробів. Основне в роботі контролера — це порівняння виробу із зразком і перевірка точності всіх технічних характеристик продукції. Це порівняння

контролер здійснює «на око» і за допомогою спеціальних вимірювальних і оцінюючих приладів. Як правило, доводиться поєднувати обидва способи.

Контролер повинен вміти читати креслення оцінюваних виробів, знати властивості вживаних матеріалів і способи їх обробки, уміти користуватися контрольно-вимірювальним інструментарієм різного ступеня складності. Його завдання не тільки знайти брак, але й встановити причину його виникнення. У своїй роботі контролери користуються різними вимірювальними засобами: механічними вимірювальними приладами (наприклад, рулетка, метр), оптичними приладами, що допомагають визначити відповідність якості поверхонь і деяких характеристик розміру, шаблонами, з якими відбувається порівняння, а також електричними і електронними вимірювальними приладами, що дозволяють оцінювати виріб відразу по декількох параметрах (розмір, вага, гладкість тощо). Існують спеціальні прилади для перевірки працездатності та стійкості окремих деталей механізму.

Умови праці: контролери можуть працювати в окремих приміщеннях, що примикають до виробничої ділянки. У розпорядженні контролера є спеціально оснащене робоче місце, укомплектоване необхідними приладами і добре освітлене. Також це можуть бути спеціальні фізичні, хімічні лабораторії і випробувальні цехи. Контролер може працювати безпосередньо у виробничому цеху або на будівництві, якщо атестовані вироби і конструкції складно або неможливо переміщати. У останньому випадку інструментарій контролера повинен бути компактним, щоб його було зручно переносити.

Області застосування, можливі місця роботи: виробничі, монтажні й ремонтні підприємства, а також підприємства, орієнтовані на удосконалення старих зразків продукції.

При спілкуванні в процесі роботи контролер зобов'язаний бути вибагливим, але при тому і доброзичливим по відношенню до виконавця. Контролер повинен бути упевнений в своєму рішенні, коли не приймає якусь деталь, матеріал або виріб, оскільки відхилення придатних виробів економічно збитково і до того ж підриває авторитет контролера.

Необхідні якості: для успішної діяльності необхідні висока гострота слуху і зору, стійкість ясного бачення, вміння відрізнити кольори, точний лінійний та об'ємний окомір. Також необхідні: здібність до концентрації та розподілу уваги, хороша механічна оперативна і довготривала пам'ять, що дозволяє запам'ятовувати нормативні показники оцінюваного виробу, виражений технічний інтелект, спостережливість. Особові якості, які сприяють успішній діяльності: відповідальність, акуратність і пунктуальність.

Медичні обмеження: дана професія не рекомендована людям, які страждають на захворювання органів зору і слуху, що мають нервово-психічні розлади, які провокують непосидючість, неуважність, підвищену збудливість або депресію. Робота з контролю виробів із високим ступенем покриття маслами, фарбою, мастикою і за участю хімічних розчинів протипоказана людям із хворобами шкіри, вираженими алергічними реакціями.

Перспективи професійного зростання і кар'єри: 2–3 розряд — визначення сорту виробу, виявлення дефектів та їх причин, оформлення приймальних документів. Від 4 розряду — контроль та оцінка складної, іноді унікальної продукції, класифікацію дефектів, розбирання і регулювання виробів. Фахівець такого рівня може бути контрольним майстром, начальником контрольної служби цеху, надалі керівником відділу технічного контролю підприємства.

Можливе підвищення кваліфікації, перекваліфікація на професію контролера спорідненого виробництва. Такі показники динаміки кар'єри, як затребуваність на ринку праці, рівень заробітної платні дуже варіюються залежно від галузі, в якій контролер спеціалізується.

Рівень освіти може бути різний, але він визначає отримання кваліфікаційного розряду: початкова професійна — 2–3 розряд, технікум або інститут — 4 розряд і вища.

Професію контролера можна отримати в учбових закладах технічного профілю залежно від галузі, якій віддається перевага. Також можна освоїти професію контролера на виробництві, маючи професію, орієнтовану на виробництво, обслуговування або розробку техніки (робочий, технік, інженер). Від рівня освіти залежатиме посада і привласнюваний розряд.

10.2. Характеристика популярних спеціальностей, пов'язаних з обробкою, впорядкуванням матеріалів

ІНЖЕНЕР-КОНСТРУКТОР

Зміст праці: конструктор здійснює конструкторське і технологічне проектування; розробляє та впроваджує прогресивні технологічні процеси виробництва (необхідного устаткування); розробляє технологічні конструкції різного призначення, окремі їх елементи і частини, цехи; проводить дослідження в області конструювання і технології з використанням нових фізичних явищ та ефектів, досягнень різних областей науки, техніки, мікроелектроніки; розраховує економічну ефективність впроваджуваних проєктів, конструкторських і технологічних рішень; забезпечує технологічну і експлуатаційну надійність; розробляє, планує, організовує технологічні процеси деталей і збірки машин.

Звичайно в організаціях, на заводі або в конструкторському бюро буває не один інженер, тому кожний із них має ряд певних обов'язків з приведеного списку, а отже, вузьку спеціалізацію.

Умови праці, інструменти: залежно від типу виконуваної діяльності інженер може працювати або в приміщенні, якщо він займається конструюванням і розробкою нових систем, або в цеху чи лабораторії, якщо він стежить за створенням та апробацією нових систем або контролює технологічний процес. Також, якщо інженер безпосередньо бере участь у будівництві яких-небудь приміщень — будівельних, виробничих, добувних (електростанції, греблі, газо-, нафтопроводи), тоді його робочим місцем буде місце створення даних систем (будівництво).

Засобами праці, інструментами є, в першу чергу, знання, досвід та інтелект інженера. Для конструювання і проектування нових систем, а також модифікації старих, інженер користується ПК, певним програмним забезпеченням, креслярськими інструментами, проводить випробування в лабораторії або цеху, стежить за створенням дослідних зразків у модельному цеху.

Області застосування, місця роботи: у конструкторському бюро, в технологічних лабораторіях, орієнтованих на розробку нових виробничих продуктів, на виробництві для контролю за виробничим процесом (це може бути і виробництво кінцевих продуктів, наприклад продуктів харчування, одягу і т.д.), у будівництві, при забезпеченні безпеки роботи складних і небезпечних технічних систем (АЗС, військові об'єкти).

Необхідні якості: здібність до зосередження, занурення в роботу над конкретним проєктом протягом тривалого часу. Високі вимоги до концентрації і стійкості уваги. Інженер-конструктор повинен володіти аналітичним мисленням, здатністю швидко перемикатися з рівня абстрактного мислення і на рівень уявлень про конкретний продукт. Йому повинні бути притаманні логічність мислення — здатність встановлювати причинно-наслідкові зв'язки за формальною ознакою; критичність — здатність подивитися на отриманий результат із різних точок зору; здібність до аналізу і синтезу — уміння з безлічі зв'язків виділити істотні для даного явища, визначити структуру завдання і потім представити процес рішення задачі в цілому, передбачати конкретний, кінцевий результат. Важливі також абстрактне, понятійне мислення, що дозволяє переходити від конкретних, окремих

предметів, до загальних понять, і здібність до творчості, здатність формувати велику кількість рішень однієї задачі. Конструктор-професіонал розбирається в принципах роботи технічних пристроїв, для чого потрібні відповідні знання, інтерес до техніки, технічний склад розуму.

Медичні обмеження: відсутність нервово-психічних захворювань, залежностей. У випадку, якщо інженер працює на створюваному об'єкті (наприклад, на будівництві), потрібна основна група здоров'я. Якщо інженер бере участь в апробації нових матеріалів, небажана схильність до алергічних реакцій.

Споріднені професії: інженер-технолог, технік-товарознавець, контролер, виконроб.

Перспективи кар'єри: ускладнення проєктованих об'єктів, проєктування новинок, що не мають аналогів. Адміністративне зростання: інженер — старший інженер. Можливість перекваліфікації — освоєння близького напрямку, а також зміна функції з конструкторської на контролюючу, експертну або консультативну.

У даний момент відбувається відродження виробництва, професія знову стає затребуваною.

Необхідний рівень освіти — середня спеціальна. Вища технічна освіта підвищує конкурентоспроможність на ринку праці, збільшує можливості для працевлаштування.

ФРЕЗЕРУВАЛЬНИК

Зміст праці: у завдання фрезерувальника входить виготовлення деталі або виробу за певними кресленнями з урахуванням оптимальної технології і послідовності виготовлення, особливостей матеріалу і технічних можливостей верстата. Фрезерувальник може вести обробку металу на горизонтально-, вертикально- та універсально-фрезерних верстатах. Він виконує операції, наказані (можливо краще сказати «вказані») технологічною документацією, враховуючи розміри деталі та необхідні інструменти — фрези, вимірювальні прилади, планує порядок виконання операцій, готує інструменти і матеріал. Після закінчення роботи він проводить вимірювання: чи відповідає деталь встановленим розмірам.

Професія відноситься до категорії занять із середнім фізичним навантаженням.

Умови праці: робоче місце фахівця — цех або майстерня. Воно добре освітлене й укомплектоване необхідними інструментами. Як шкідливі чинники можна перерахувати: підвищений рівень шуму, блиск оброблюваного металу, напружена одноманітна поза.

Області застосування, можливі місця роботи: заводи, підприємства з виготовлення металоконструкцій, деталей, організації верстатобудувань, автомобілебудування, суднобудування, фірми, що займаються будівельним дизайном та ін.

Необхідні якості: висока координація і точність рухів рук. При проведенні контрольованих вимірювальних операцій важливе значення має розвинений окомір, дотик, суглобово-мускульна чутливість. Кваліфікований фрезерувальник повинен знати пристрій, технічні характеристики, кінематичні схеми верстатів і способи управління ними, технологію обробки деталей з їх допомогою. Треба також засвоїти призначення, умови і правила застосування фрез, їх заточування, особливості матеріалів. Потрібні знання з фізики, математики, хімії, креслення та інших предметів.

Медичні обмеження: порушення опорно-рухового апарату (робота пов'язана з пересуванням заготовки на верстаті і одноманітною постійною позою), протипоказано плоскостопість, високі вимоги до зору, серцево-судинної і дихальної систем. Протипоказанням можуть бути захворювання шкірних покривів, порушення слуху (за кольором стружки фрезерувальник може визначити правильність виконання роботи, а за ритмом роботи верстата і його справність).

Споріднені професії: стругальник, свердлувальник, шліфувальник,

Перспективи професійного зростання: підвищення професіоналізму, автоматизму виконуваних операцій, розробка способів технологічних рішень по удосконаленню прийомів виготовлення деталей, підвищення розряду, ускладнення видів робіт. Адміністративне зростання: начальник групи, начальник цеху (при додатковій освіті в технікумі або інституті).

Можливість перекваліфікації: фрезерувальник може перекваліфікуватися на: токаря, шліфувальника, свердлильника, зуборізальника, струтальника, а також, у разі продовження навчання, може отримати професію техника або інженера за схожою спеціальністю.

Професія фрезерувальника затребувана, попит на фахівців росте.

Необхідний рівень освіти — початкова професійна.

БЕТОНЯР

Зміст праці: бетоняр — фахівець, що виготовляє бетонні і залізобетонні вироби, конструкції. Бетонярі займаються закладкою фундаментів, зведенням колон будівель і споруд, бетонуванням опор мостів, покриттям бетоном доріг. На домобудівному комбінаті або заводі бетоняр бере участь у виготовленні стінних панелей, плит, перекриттів, балок, балконів, сходових маршів. На будівельному майданчику бетоняр вивантажує бетонну суміш у підготовлений наперед котлован, траншею або опалубку. Бетонярі розрівнюють бетонну суміш, а потім ущільнюють за допомогою вібраторів. Ущільнивши бетон, робочі розгладжують поверхню, щоб вона стала міцною і рівною. Також в обов'язки робочого входить стеження за температурою бетону, який затвердіває, утеплення його, оскільки бетон необхідно висушувати деякий час при певній температурі.

Умови праці: на будівельному майданчику, найчастіше на відкритому повітрі, або в приміщенні бетонного заводу чи комбінату. До шкідливих умов праці можна віднести температурні умови, запахи будівельних матеріалів, фізичне навантаження.

Області застосування, можливі місця роботи: заводи і комбінати з виготовлення бетонної суміші, залізобетонних конструкцій, комерційні та державні підприємства, що займаються будівництвом житлових і виробничих приміщень, зведенням мостів, укладанням доріг.

Необхідні навички спілкування: працюючи в бригаді, бетонярі повинні володіти такими якостями, як уміння розуміти і чути напарників, із якими їм необхідно взаємодіяти.

Необхідні якості: укладання та ущільнення бетонної суміші вимагають хорошого лінійного й об'ємного окоміру. Треба на око визначати кількість бетонної суміші, яку необхідно завантажити в ту або іншу форму. Точне дозування суміші, а також рівномірний розподіл її по бетонованій конструкції залежать від ступеня розвитку об'ємного окоміру. Площинний окомір необхідний, щоб зробити поверхню бетону рівною. Також потрібне розвинене просторове мислення, щоб визначити розташування сталевого каркаса, що закладається в опалубку, правильно і ретельно ущільнити вібратором усі складні по конфігурації місця.

Необхідне розвинене відчуття часу — уміння з великою точністю вловити момент, коли суміш ущільниться.

Праця бетонярів вимагає великих фізичних зусиль. Тому бетоняр повинен бути достатньо сильним і витривалим.

Медичні обмеження: серйозні хронічні захворювання і нервові розлади, особливо порушення опорно-рухового апарату, дихальної, серцево-судинної системи, алергія, схильність до простудних захворювань.

Споріднені професії: каменяр, арматурник.

Перспективи професійного зростання і кар'єри: різноробочий — молодший фахівець — провідний фахівець — бригадир. Подальше зростання припускає підвищення кваліфікації,

що, у свою чергу, вимагає підвищення рівня освіти. Отримання спорідненої професії прямо на виробництві. Професія затребувана, попит на професію стабільний.

Необхідний рівень освіти — початкова професійна. Професію бетоняра можна отримати безпосередньо на виробництві. Продовжити освіту можна в будівельних технікумах й інститутах.

КАМЕНЯР

Зміст праці: каменяр — це робочий, що бере участь у зведенні і ремонті житлових будинків, мостів, промислових та інших споруд із природних і штучних будівельних матеріалів. Проводить кладку несучих стін, фундаменту, арок, зведень, колон, бере участь в установці віконних і дверних коробок, проводить конопатку і заливку швів у збірних залізобетонних конструкціях.

При кладці стін каменяр повинен витримувати необхідну товщину і рівність шва, перевіряти відповідність горизонтальності і вертикальності рядів проектним вимогам, проектувати зведення кутів і вигинів стіни з цілих, половинок і четвертинок цеглини. Каменяр може брати участь у ремонті: він виконує закладення «порожнеч» новою цеглиною, при дотриманні «швів» і «стику» старої кладки.

Умови праці, інструменти. Виробничі операції каменяр виконує за допомогою ручних інструментів: кельми, молоточка-кирки, ковша-лопати, розшивання.

Каменяр може працювати як у приміщенні, так і на відкритому повітрі (можливо, на висоті).

До шкідливих умов праці відносяться: погодні умови (якщо будівництво проводиться на відкритому повітрі), галасливість і дія вживаних матеріалів.

Області застосування, можливі місця роботи: будівництво, реставрація будівель, виробничих приміщень, мостів.

Необхідні якості: добре розвинений окомір при кладці цеглини, оскільки вона проводиться на око, а також при викладанні напуску, уступів, поясів та ін. Однією з необхідних у професії каменяра якостей є розвинене відчуття часу — оцінити положення цеглини, товщину ліжка, розчину, і правильність інших операцій необхідно в обмежений відрізок часу.

У праці каменяра велику роль виконують руки. Його діяльність складається з ряду строго послідовних прийомів і рухів. У роботі обох рук необхідні сила, спритність, узгодженість і взаємозамінність. Задана товщина і рівність шва досягаються, по-перше, розстиланням необхідної кількості розчину, по-друге, рівномірним обтисканням розчину цеглиною при його укладанні. Успіх цієї операції залежить як від окоміру робочого, так і від розвитку м'язово-суглобових відчуттів.

Треба тонко відчувати рівномірність тиску всієї площі цеглини на ліжка, розчину, і дозувати зусилля.

Також для планування і контролю всієї роботи в цілому робочому необхідні: просторова уява, технічне мислення, стійка увага, наочно-образна пам'ять.

Для освоєння професії треба мати хорошу підготовку з фізики, хімії, матеріалознавства. Каменяр повинен знати правила техніки безпеки; прийоми передачі сигналів, команд кранівнику; основні властивості природних і штучних будівельних матеріалів і розчинів; технологію зведення і монтажу частин будівлі; призначення, пристрій, правила експлуатації інвентарю, інструментів, пристосувань, використовуваних при виконанні робіт по кладці та ремонту кам'яних конструкцій будівель і споруд.

Медичні обмеження: робота протипоказана людям, які страждають на захворювання серцево-судинної системи, опорно-рухового апарату, нервово-психічними розладами, що мають схильність до простудних захворювань.

Споріднені професії: штукатур, монтажник, бетонник, арматурник.

Перспективи професійного зростання: стажист — різноробочий — фахівець-каменяр, провідний фахівець, бригадир. При додатковому підвищенні освіти (середня або вища будівельна освіта) — виконроб, будівельний інженер, архітектор.

Прямо на виробництві можливе отримання спорідненої професії; кваліфікацію можна підвищити в будівельних технікумах або інститутах.

На ринку праці професія затребувана, попит на неї стабільний.

Рівень освіти — початкова професійна або повна середня.

АРМАТУРНИК

Зміст праці. Арматурник — робочий, що створює металевий каркас для залізобетонних конструкцій, який необхідний для більшої міцності залізобетонних деталей і для можливості їх транспортування і монтажу. Основними робочими операціями арматурника є: чищення і підготовка сталевих прутів, нарізка і скріплення (спаювання, згинання) відрізків сталевих прутів згідно кресленню. Чищення, різка, згинання, спаювання і монтаж додаткових деталей можуть проводитися на спеціальних верстатах.

Умови праці: робота на свіжому повітрі, якщо робочі задіяні безпосередньо на будівництві, а також у спеціальних цехах, якщо верстати, на яких проводиться обробка і монтаж частин корпусу, розташовані у виробничих приміщеннях.

Області застосування, можливі місця роботи: комерційні та державні підприємства, що займаються будівництвом житлових і виробничих приміщень, зведенням мостів, укладанням доріг.

Необхідні якості: усі операції, що проводяться арматурником при виготовленні арматурних виробів, припускають його уміння розбиратися в кресленнях і робочих ескізах. Робота з кресленнями вимагає високого рівня розвитку просторової уяви і технічного мислення.

Арматурнику необхідне хороше здоров'я і фізичний розвиток: він випробовує значне фізичне навантаження, особливо при підйомі і перенесенні важких предметів. При ручній роботі в будівництві велике значення має спритність і швидкість рук, хороша загальна координація рухів. Слуховий контроль дає можливість по щонайменших відхиленнях відмітити порушення в роботі верстата.

При роботі на автоматичних верстатах арматурник спостерігає за ходом технологічного процесу і за роботою верстата. Всі несправності повинні бути вчасно відмічені й усунені. А для цього арматурнику необхідно постійно вести зоровий контроль якості обробленої арматури, отже, потрібні стійкість і концентрація уваги.

Медичні обмеження: серйозні хронічні захворювання і нервові розлади, особливо порушення опорно-рухового апарату, дихальної, серцево-судинної системи, алергія, схильність до простудних захворювань.

Споріднені професії: бетоняр, каменяр.

Перспективи професійного зростання: різноробочий — молодший спеціаліст — провідний фахівець — бригадир. Подальше зростання припускає підвищення кваліфікації. Можливо отримання спорідненої професії на виробництві, а також підвищення кваліфікації в будівельних технікумах або інститутах. На ринку праці професія затребувана, попит на фахівців стабільний.

Необхідний рівень освіти — початкова професійна або повна середня.

Професію арматурника можна отримати безпосередньо на виробництві. Продовжити освіту можна в будівельних коледжах та інститутах.

СКЛЯР

Зміст праці: скляр має справу з особливим матеріалом — склом. Робота скляра полягає в тому, щоб вирізати з листів скло певної форми і розміру. Основними виробничими операціями є: розкрій, різка скла і вставка. Перш ніж відрізувати скло, його розкромлюють, тобто відміряють потрібні відстані, розміри.

Умови праці, інструменти: для виконання скляних робіт майстру необхідні спеціальні інструменти, пристосування й інвентар. Для різки скла застосовують різні склорізи (сталеві та діамантові), для відмірювання — лінійки і метри, для перевірки прямокутності скла — косинці, для накладення мастики — ножі.

Різку скла проводять найчастіше на столах, рідше — на верстаках. Поверхня стола повинна бути виключно рівною (нерівна поверхня сприяє розколюванню скла, особливо під час різання склорізом із твердих сплавів, застосування яких вимагає досить великої сили натиску).

Області застосування, можливі місця роботи: скляні майстерні, меблеві фабрики, фірми з виробництва готових внутрішніх дверей, виробництва дзеркал, фірми з ремонту квартир, офісів. Також фабрики звиробництва скла, проте там професія скляра матиме дещо іншу специфіку.

Необхідні якості: професія скляра вимагає певної психофізіологічної підготовки у працівника. Загалом у його роботі переважає фізичне навантаження. Окрім сили йому необхідна особлива гострота зорового пізнання, щоб на вигляд визначити якість скла, попереджаючи його бій. Дуже допомагає в роботі добре розвинений лінійний і площинний окомір. Також важливою якістю в роботі скляра є слух. По звуку склоріза визначають, розрізає скло чи ні та чи не було браку. Крім цього, дуже важливо тонко диференціювати силу натиску при нарізці скла, тому скляр повинен володіти розвинутою моторно-м'язовою координацією. Певні дозовані зусилля необхідні для того, щоб не зламати скло під час цієї операції.

Медичні обмеження: відсутність хронічних захворювань, які можуть накласти обмеження на тривалість робочого дня, нервово-психічних захворювань. Збереження опорно-рухового, вестибулярного апарату, хороший зір і слух.

Споріднені професії: столяр, плиточник.

Перспективи професійного зростання: стажист — молодший фахівець — провідний майстер — бригадир — контролер — завідувач майстерні. Можливе отримання додаткових спеціальностей і підвищення кваліфікації в будівельних технікумах та інститутах.

На ринку праці на даний момент існує середній рівень затребуваності, оскільки у будівництві будинків нового зразку замість скляних віконних рам використовуються склопаке-ти.

Необхідний рівень освіти — початкова професійна або повна середня.

Підготовка ведеться методом індивідуального навчання на виробництві. Продовжити освіту можна в будівельних технікумах та інститутах.

СТОЛЯР

Зміст праці. Предметом праці столяра є деревина. Він займається обробкою деревини, виготовленням виробів з неї, при необхідності монтажем їх на будівельних об'єктах.

Столяр — багатопрофільна професія. Столяр виготовляє меблі (м'яку, корпусну, офісну), бере участь у будівництві: виготовленні та монтажі дверей і вікон, вбудованих у меблі, монтажі перегородок, урізуванні замків, ручок, облицюванні стін дерев'яними панелями, а також виготовленні будь-яких виробів із дерева: вішалок, карнизів тощо.

Столяр працює не тільки з деревом, а й з матеріалами, що замінюють дерево, з різними видами кріплення і монтажу виробу, металевими шурупами, скобами, цвяхами, клеями, матеріалами, необхідними для облицювання, обтягування, обробки дерев'яних виробів (плівками, лаками, фарбами, тканинами).

Умови праці столяра можуть бути різноманітні залежно від виду виконуваних робіт. Якщо столяр виготовляє виріб, то, як правило, він працює в приміщенні — у майстерні або в цеху. Робоче місце столяра — верстак або сучасні його модифікації. Столяр закріплює дерев'яні заготовки, проводить розмітку та обробку виробу по наявному кресленню. Якщо столяр займається монтажем виробів (вбудованих меблів, вікон, дверей та ін.), його робочим місцем є ті об'єкти, на яких проводиться монтаж. Отже, весь необхідний для монтажу інструмент повинен бути у столяра із собою.

Недоліком професії є високий рівень шуму в приміщеннях, дерев'яна стружка і пил, сильні запахи оброблювальних розчинів (лаки, віск, фарби, клей та ін.), а також можливість отримання травми.

Області застосування: столяри потрібні на фабриках з виробництва меблів, вікон, дверей, будь-яких виробів із дерева, а також у відділах і на підприємствах, що здійснюють монтаж і ремонт дерев'яних виробів. Також професія столяра затребувана в будівництві, при зведенні і реконструкції будівель, в організаціях, що займаються ремонтом квартир, будинків та офісів, для виготовлення і установки вікон, дверей, підвіконь, порогів, поручнів і для внутрішньої обробки приміщення (наприклад, прикраса стель, облицювання стін). Професія столяра має застосування в машинобудуванні та інших областях, пов'язаних із розробкою та виготовленням техніки. Столяр працює і в модельному цеху, де він виготовляє зменшені макети майбутніх автомобілів або іншої техніки з дерева.

Необхідні якості: добре розвинене просторове мислення, щоб за допомогою креслення представляти зовнішній вигляд виробу, етапи його обробки, види з'єднання і т.д. Столяр повинен володіти хорошим зором, розвиненим окоміром, добре розрізняти кольори. Це потрібно для вибору матеріалу, для виготовлення виробу (виключення можливості браку), контролю за точністю виконання і збірки виробу. Також необхідний хороший дотик, оскільки робочому доводиться визначати на дотик рівність, гладкість деталей і їх елементів.

Для успішнішої діяльності необхідне знання математики, фізики, хімії, креслення.

Перспективи зростання: можливе підвищення розряду, доручення більш відповідальної роботи, підвищення заробітної платні. З робочого, що виконує окремі конкретні операції, столяр може вирости у фахівця, що планує етапи виготовлення виробу, розробляє нові способи деревообробки. Можливе кар'єрне зростання: столяр — майстер — начальник групи або цеху.

Можливе отримання спорідненої професії прямо на виробництві або при додатковому навчанні. Найближча споріднена професія — тесляр. Можна стати також інженером-технологом або інженером-конструктором.

Затребуваність на ринку праці висока.

Професія вимагає рівня початкової професійної освіти.

ТЕСЛЯР

Зміст праці. Предметом праці теслярів є деревина як будівельний матеріал. Вони зводять різні дерев'яні конструкції, поширені в сільському господарстві, задіяні в будівництві міських споруд і замських будинків. Теслярі виготовляють всі елементи дерев'яної конструкції і проводять її збірку. Теслярі приймають участь у будівництві дерев'яних об'єктів сільської місцевості — зроблених з колод будинків, лазень, в монтажі будинків, ферм і ви-

робничих приміщень з дерев'яних панелей, у виготовленні та збірці монтажів захисних споруд, лісів, підмостків, форм для заливки залізобетонних елементів і деталей в будівництві, а також настилів, дерев'яної половини, арок, балок, крокв.

Виробничі операції: пиляння, як спосіб розкrojовання матеріалу, стругання — обробка лісоматеріалів для додання деталям точних розмірів, свердління отворів, з'єднання елементів дерев'яних конструкцій, зрощення, об'єднання, з'єднання під кутом, промазування, обприскування деревини вогнезахисними або антисептичними складами для захисту дерева від спалаху і від дії дереворуйнівних грибків тощо.

Для створення конструкцій тесля необхідно уміти читати креслення і планувати етапи роботи. На наступній стадії відбувається підбір матеріалу, облік особливостей конкретної породи дерева (з часом дерево дає усихання, піддається гниттю, тріскається, тому можуть змінюватися його лінійні та об'ємні розміри, а також знижується його міцність). Далі відбувається збірка дерев'яних конструкцій. На всіх етапах роботи проводяться контрольні вимірювання. Обов'язки тесляра можуть включати як весь виробничий процес, так і конкретні операції залежно від видів виробництва.

Умови праці: тесляр працює або на відкритому повітрі — на будівництві, на місці заготівки матеріалу, або в приміщенні, якщо проводиться розкрій матеріалу. Виготовлення складових частин конструкцій, настил половини, споруда дерев'яних перегородок проводяться, як правило, усередині приміщення.

Тесляр у своїй роботі користується сокирою, пилою, рубанком (стругання дерева), молотком, долотом, стамескою (видовбування кубел), коловоротом, свердлом (свердлення круглих отворів). Або використовуються електрифіковані переносні інструменти — електросвердла, електрופили, електрорубанки.

Області застосування, можливі місця роботи: будівництво, підприємства, що займаються заготівкою дерева, сільське господарство, будівництво заміських будинків і дач.

Необхідні якості: розвинений окомір, фізичне здоров'я, добра координація. Знання основ фізики, хімії, геометрії. Конструктивне мислення, добре розвинене площинне і просторове мислення (уявлення). Акуратність, точність.

Медичні обмеження: будь-які фізичні відхилення (потрібні люди з основною групою здоров'я), особливі вимоги до опорно-рухової, зорової системи.

Перспективи професійного зростання: підвищення розряду, кваліфікації, автоматизація дій і розвиток окоміру. Можливе додаткове навчання суміжним спеціальностям і підвищення рівня професійних знань. Адміністративне зростання — від молодшого робочого до майстра або начальника бригади.

Можливе отримання спорідненої професії — столяра — прямо на виробництві або при додатковому навчанні.

У разі подальшого навчання можна стати інженером-технологом або інженером-конструктором.

Професія затребувана. Для роботи теслярем необхідний рівень початкового професійного навчання

Можливе продовження освіти в будівельних технічних училищах і інститутах.

10.3. Професіограма наладчика, токаря

Однією з перспективних масових професій у ремонтно-налагоджувальній підгрупі є професія **наладчика**. Зміст його праці включає настройку, наладку, підналадку, контроль за роботою машин, механізмів, складання різних програм наладки тощо. Ця професія ніби об'єднує в собі дві спеціальності — майстра з технічної діагностики і слюсаря з ремонту об-

ладнання. Це визначає важливі завдання наладчика: виявлення причин неполадок і визначення заходів щодо їх усунення.

Найбільш кваліфікованими вважаються наладчики верстатів, автоматів і автоматичних ліній. Чим більше автоматизований виробничий процес, тим трудомішніша і складніша діяльність наладчиків. Фахівцю доводиться уявляти складну взаємодію механізмів, різноманітних пристроїв і систем машин у цілому, подумки простежувати нормальний хід технологічного процесу, встановлюючи можливі випадки відхилення від нього. При здійсненні функцій контролю, регулювання, спостереження робітнику потрібно визначити функціональну залежність між процесами, які відбуваються у полі його зору, і тими, що перебувають поза ним.

Для якісного виконання ремонтно-налагоджувальних робіт фахівець повинен досконало володіти відповідними практичними навичками, починаючи з орієнтування у технічній документації і закінчуючи виконанням певних ручних операцій.

Як унаочнює психологічний профіль (перевірити правильність початку речення) (див. схему 5), професія наладчика автоматичної системи ставить високі вимоги до розумових процесів спеціаліста, які нерідко зливаються зі спостереженням за роботою механізмів і з практичною їх наладкою.

Від рівня розумової діяльності, вміння вирішувати практичні завдання залежить продуктивність і якість праці наладчика. Психологи відмічають, що основними типами розумової діяльності у його роботі є: планування і організація умов діяльності, контроль за нею, регулювання безперервного робочого процесу, усунення неполадок. Таким чином, наладчик має справу із завданнями двох категорій: 1) діагностичними, у яких з кількох можливих причин відхилень від норми вибирається одна, що відповідає даному сполученню ознак; 2) прогностичними, у процесі розв'язання яких визначаються можливі наслідки вибору того чи іншого плану дій з наладки. Різні види неполадок трапляються з різною імовірністю — деякі часто, інші рідко. Досвід роботи допомагає наладчику тільки у знаходженні несправностей, які трапляються часто. Однак бувають і такі, з якими наладчик стикається тільки кілька разів у житті. Саме такі неполадки і є екзаменом на його кмітливість і творчий підхід до справи.

Оскільки заздалегідь можна визначити тільки імовірну причину неполадок, то в процесі роботи може виявитися, що прийнята послідовність дій не є оптимальною. Це потребує своєчасно змінити план, перейти від одного варіанта розв'язання задачі до іншого, тобто потребує певної гнучкості та сміливості думки фахівця.

Практичне мислення наладчиків включає такий важливий компонент інтелектуальної діяльності, як просторові уявлення. Добре знати пристрої і правила експлуатації, розуміти взаємодію механізмів автоматичної лінії, вміти подумки перенести принципову схему на пристрої неможливо без добре розвинених просторових уявлень. Наші дослідження підтвердили чітку залежність успішної виробничої діяльності молодих наладчиків від рівня розвитку їх просторових уявлень.

Практичне мислення наладчика спирається також на інформацію, яка зберігається в його пам'яті. Верстати-автомати зазвичай обладнані електричною, гідравлічною і пневматичною апаратурою, роботу якої важче зрозуміти і запам'ятати, ніж механічну схему. Утримання у пам'яті складної системи верстата-автомата або цілої автоматичної лінії можливе тільки за умови чіткого розуміння принципів роботи кожного вузла та їх взаємозв'язку. Таким чином, наочнообразна та оперативна пам'ять є провідними компонентами діяльності наладчиків.

На всіх етапах роботи наладчика певні вимоги ставляться до рівня розвитку всіх видів уваги.

Оскільки наладка здійснюється вручну, фахівець повинен мати високу точність і координацію рухів, що допомагає йому працювати, коли виникає необхідність проникнути у малодоступні місця устаткування і виконувати дії у незручній позі, додержуючись певної обережності, щоб уникнути травми. Великої точності рухів потребує установка і регулювання ріжучого інструменту.

Неабияке значення для праці наладчика мають особливості його характеру, особистісні якості. Наприклад, недбайливість, поспішність, метушливість є протипоказаннями для успішного виконання робочих завдань.

Верстати-автомати — дуже точні механізми, які потребують певної охайності щодо їх наладки та обслуговування, тому охайність і відповідальність входять у комплекс професійно важливих якостей фахівця. Висококваліфікований наладчик віддає перевагу перевірці всього верстата, проведенню комплексу профілактичних заходів, аби забезпечити його безперерйну роботу протягом усього робочого часу. Необхідність діяти швидко, не допускаючи простоїв верстатів, викликає додаткове навантаження на нервову систему наладчика і потребує від нього врівноваженості та здатності зберігати спокій і вміння швидко розв'язувати задачі у дуже напруженій обстановці. Особливо це виявляється, якщо з ладу виходять одночасно кілька верстатів, і люди ставлять суворі вимоги до наладчика. Незважаючи на це, наладчик повинен сконцентрувати всю свою увагу на одному з об'єктів, відшукати й усунути неполадки, виявляючи наполегливість і творчу вигадку. Крім того, він повинен абстрагуватися не тільки від проявів негативізму з боку працюючих, а й від таких неприємних речей, як шум, вібрація, запахи тощо.

Отже, робота наладчика — дуже відповідальна і напружена, потребує постійного подолання зовнішніх і внутрішніх труднощів, урахування постійно змінних умов, зосередження, вміння налагоджувати правильні взаємини з людьми. А ще вона вимагає від робітника хорошої загальної і спеціальної підготовки, технічної кмітливості, навичок ручної роботи, спритності та витривалості.

Професійно значущою є здатність з інтересом вбирати нову інформацію щодо роботи машин, механізмів, іншого технічного обладнання. Поряд з цим професія наладчика дає необмежені можливості задоволення пізнавальних інтересів, удосконалення як своїх навичок, так і виробничих процесів.

Таким чином, у психологічному профілі наладчика найбільш прогностичними з точки зору виробничої успішності є невербальний інтелект, просторові уявлення, наочно-образна та оперативна пам'ять, точність і координація рухів, відповідні особистісні якості. Дослідженням встановлено, що вказані вище якості мають диференційну силу, отже, низький рівень їх розвитку у допрофесійний період можна розглядати як перешкоду для досягнення успіху у даному виді діяльності.

ПРОФЕСІОГРАМА ТОКАРЯ

Сьогодні професія токаря по металу — одна із провідних на підприємствах машинобудівної і металообробної промисловості. Праця токаря використовується практично в усіх галузях промисловості, сільського господарства, на транспорті, у сфері обслуговування. Звідси її велике народногосподарське значення як наскрізної висококваліфікованої робітничої професії. Серед усіх металообробних верстатів токарний парк складає 40%, бо саме такі деталі, як валики, втулки, гвинти і т.ін. є основними складовими будь-якої машини.

Професія токаря — стародавня. Її аналоги зустрічалися ще до нашої ери. Протягом багатьох століть токар виточував деталі, тримаючи ріжучий інструмент у руках. Не дивно, що згодом така обробка перестала задовольняти попит техніки.

На початку XVIII століття у токарній справі відбулися докорінні перетворення: був створений механічний пристрій для різця — супорт. Важливе значення в історії токарної справи мало вдосконалення приводів. Спочатку верстат приводився у рух мускульними зусиллями людини чи свійських тварин. Згодом на зміну їм прийшла парова машина. З появою електричного струму токарний верстат став таким, яким ми звикли його бачити.

Сучасна токарна справа розвивається у тісному зв'язку з науковотехнічним прогресом. З кожним роком впроваджуються у виробництво високоякісні різці з нових матеріалів і сплавів, удосконалюється їх конструкція і геометрія. Створюються нові автоматичні лінії, верстати з числовим і програмним управлінням (ЧПУ). Промислові роботи завершують комплексну автоматизацію, залишаючи людині функцію контролю й оперативного управління виробничим процесом.

Токар керує складним верстатом, виготовляє деталі для різних машин і приладів. Основний зміст його роботи — обробка металу різанням, тобто послідовне зняття з заготовки шару металу за допомогою ріжучого інструменту.

Залежно від операцій токар може працювати на різних верстатах і обточувати за допомогою різців на заготовці, що обертається, циліндричні, конічні і фасонні поверхні, розсвердлювати і розточувати отвори, щоб надати деталі необхідну форму. За назвами верстатів визначаються і токарні спеціальності: карусельник, револьверник, розточник, напівавтоматник. Кваліфікованих спеціалістів, які опанували всі види токарних робіт, називають токарями-універсалами. Робота токаря-універсала пов'язана з виконанням різноманітних завдань: продумуванням плану дій, вибором режиму різання і необхідного оснащення, виконання розрахунків тощо. Йому необхідно забезпечити високу точність виготовлення деталей при значній швидкості різання. Отже, токар повинен розбиратися у кресленнях, технологічних картах, знати устрій, наладку і способи перевірки верстатів на точність, геометрію ріжучого інструменту, правила його заточування. Значну частину робочого часу займають контрольні-вимірні операції, завдяки яким токар контролює хід виробничого процесу і якість продукції.

З кожним роком зростає складність обробки деталі, тому сучасний висококваліфікований верстатник мусить мати глибокі технічні знання, постійно вдосконалювати свою майстерність.

Праця токаря, як правило, не пов'язана зі значними енерговитратами. Основні несприятливі фактори у його роботі:

- а) шум, який виникає при обробці деталі (хоч сама професія не відноситься до так званих шумових);
- б) напруження уваги і зору (у зв'язку з високою швидкістю і точністю обробки);
- в) небезпека загального і зорового травматизму, пов'язана з механізмами, які рухаються, і утворенням металевої стружки;
- г) наявність охолоджувальної і мастильної рідини, які забруднюють шкіру рук і можуть стати причиною запальних захворювань.

Медичні протипоказання: хронічні захворювання опорно-рухового апарату, варикозне розширення вен, ревматичні захворювання, хронічні екземи, алергічні захворювання, бронхіальна астма, гіпертонічна хвороба, органічні захворювання центральної нервової системи, хронічне захворювання слуху, значне зниження гостроти зору, якщо воно не коригується окулярами.

Високі кваліфікаційні вимоги до професії верстатника обумовлюють серйозну підготовку спеціалістів. Як свідчать результати дослідження, далеко не кожна людина в змозі досягти високого ступеня досконалості у даній професії і тривалий час працювати без шкоди для здоров'я. Тому, щоб стати майстром своєї справи, індивідуально-психологічні особливості токаря повинні відповідати вимогам цієї професії.

Вивчення індивідуально-психологічних особливостей учнів токарів з високою виробничою успішністю, а також літературні дані дали змогу скласти узагальнену орієнтовну модель психограми верстатника.

Сенсомоторика. Як зазначалося вище, особливістю професії верстатника є необхідність постійного контролю за ходом виконання виробничих операцій. Незважаючи на це, токарю необхідна точність рухів, збереження їх напрямку без коливань, тремтіння і відхилень.

Точність, чіткість і стійкість рухів особливо важливі при виконанні за допомогою ручної подачі складних операцій, наприклад, таких, як фасонне обточування деталей. В основі цих здібностей лежить високий розвиток зорової і моторної координації, тобто координація «око рука», координація обох рук, висока чутливість пальців рук. За допомогою зору контролюється весь процес обточування деталей, тому важливо мати бінокулярний зір з добре розвиненим окоміром, що допомагає токарю сприймати форму предмета, оцінювати чистоту деталі, що виточується.

Точність і координація рухів піддаються тренуванню, і залежно від характеру трудової діяльності поступово автоматизуються. Але під час профконсультації молоді треба мати на увазі, що дуже низький рівень розвитку цих якостей істотно впливає на подальше навчання цієї професії.

Увага. Необхідність тривалого оперування з об'єктами у вузькому робочому полі (250300 см), висока точність і швидкість вимагають від токаря високого ступеня розвитку зосередженості уваги. Причому концентрація уваги на одному об'єкті (креслення, схеми) змінюється концентрацією уваги на іншому об'єкті (заготовки, інструменти, деталі). Кваліфікований токар постійно спостерігає за показниками ноніуса, прислуховується до шумів верстака (щоб своєчасно усунути несправності), одночасно здійснюючи безпосередню виробничу операцію при значній швидкості різання. Тому, хоч можна констатувати, що основний вид уваги токаря — стійкість зосередження, дані наших досліджень свідчать про те, що переключення і розподіл уваги мусять мати рівень не нижче середнього.

Пам'ять. Певні види пам'яті потрібні у всіх професіях, хоч їх якісні прояви можуть варіюватися залежно від конкретного виду професійної діяльності. В основному професійна діяльність верстатника спирається на оперативну пам'ять. Креслення, заготовки, технологічні карти, показання вимірювальних приладів є активними джерелами інформації, і зберігання її в пам'яті є основою роботи верстатника, на якій ґрунтується виконання різних технологічних операцій. Продуктивність праці робітника цього профілю багато в чому залежить від того, наскільки швидко і точно він запам'ятає хід і послідовність операції, певну конфігурацію виробу, кінцеві і проміжні елементи деталі, яка обробляється у даний момент. Цьому допомагає розвиток оперативної пам'яті у поєднанні з наочно-образною.

Практичне мислення. У верстатників воно виявляється у грамотному читанні креслень, вмінні переводити образ умовного зображення на кресленні в образ уявлення реального предмета. Технологічна карта для досвідченого фахівця є інструкцією, яка дає йому основні відомості про характер завдання і засоби його виконання. Технологічно обміркувати креслення означає не тільки вміти уявити форму і пропорції зображеної на ньому деталі, а й вміти використати дані креслення для розв'язання конкретних виробничих завдань. Успішне розв'язання цих завдань залежить від сформованості у токаря просторових уявлень.

Особистісні якості. Діяльність токаря проходить у зоні рідких ділових контактів, тому потребує від людини нахилу до помірного спілкування. Людина з високою комунікабельністю відчуватиме певні труднощі при тривалому зосередженні уваги тільки на «неживому» об'єкті праці.

Робота токаря ставить певні вимоги до характеру людини. Для виконання (і особливо освоєння) деяких технологічних операцій потрібні наполегливість, витривалість, уміння

не впадати у відчай при невдачах. Токарю будь-якої спеціальності необхідна висока відповідальність при виконанні дорученої справи, особливо, якщо це виготовлення дуже трудомісткої деталі, у що задіяно кілька спеціалістів чи ціла бригада.

Важливе значення мають старанність і точність виконання операцій. Недбале ставлення до роботи тягне за собою викривлення точності й чистоти поверхні, що обробляється. Певні труднощі, пов'язані з оволодінням професії, легше долати за стійкого інтересу і любові до техніки.

Психологічними протипоказаннями можна вважати слабку координацію рухів, низький рівень розвитку зосередженості уваги, схильність до мимовільного переключення уваги, низький невербальний інтелект, низьку сформованість просторових уявлень, слабку волюву регуляцію.

Запитання для самоконтролю:

1. У чому полягає робота наладчика?
2. Які вимоги висуваються до професії наладчика?
3. Які вимоги висуваються до професії водій міського транспорту?
4. Які вимоги висуваються до стану здоров'я водія?
5. У яких галузях народного господарства використовується праця токаря?
6. У чому полягає зміст роботи токаря?
7. Що відносять до несприятливих факторів у роботі токаря?
9. Які вимоги висуваються до індивідуально-психологічних особливостей токаря?

Практична робота. *Розрізнення видів професій типу «людина — техніка» (рольова гра).*

Мета гри: змодельовати деякі типові риси і особливості поведінки тих чи інших професіоналів, що дозволяють краще зрозуміти узагальнені образи представників даних професій і співвіднести їх з уявленнями про власний «Я-образ».

Учні поділяються на дві або три команди по 5–7 чоловік у команді. Ведучий викликає по одному представникові команд і той показує своїми діями, стилем ходьби, рухами, тільки не говорить, як пантоміна, представника професій типу «людина — техніка». А учасники інших команд намагаються вгадати, кого зараз зображають. Виграє та команда, що вгадає більше видів професій і зможе зобразити більше 5 видів професій типу «людина — техніка».

§ 11. ПРОФЕСІЙНОВАЖЛИВІ ЯКОСТІ ДЛЯ РОБОТИ ЗА ПРОФЕСІЯМИ ТИПУ «ЛЮДИНА — ТЕХНІКА»

У попередньому параграфі ми розглянули професійні якості наладчика, токаря, водія міського транспорту. Пригадай їх. Яку б характеристику ти надав професійним якостям, що є важливими для роботи за професіями типу «людина — техніка»?

Загальний перелік професійноважливих якостей фахівця знайдеш у § 7 2 розділу цього посібника.

Приклади професій: інженер-технолог, електрик, слюсар, монтажник, столяр-тегляр, швачка, електрогазоварник, водій автомобіля, машиніст бульдозера, штукатур-маляр.

Предмети праці: машини, механізми, системи, агрегати.

Об'єкти праці: техніка, прилади, обладнання, апарати, ґрунти, гірські породи, деревина, пластмаси, тканини, будівельні матеріали, енергія, сільськогосподарська продукція.

Область праці: видобуток і обробка ґрунтів та гірських порід; обробка матеріалів; збірка, монтаж, ремонт, накладка, обслуговування техніки, будівель і споруд, електро- і радіоустаткування; управління підйомними і транспортними засобами; переробка сільгосппродуктів.

Професійно важливі якості для успішної діяльності: любов до техніки, технічне мислення, координація рухів, швидкість реакції, технічний слух, стійкість до монотонії, здатність до технічної творчості.

Потрібна точність, визначеність дій, висока виконавська дисципліна, акуратність, відповідальність, практичне мислення, технічна фантазія. Високі вимоги пред'являються до зору, слуху, м'язової чутливості, уваги, до найрізноманітніших видів пам'яті.

Запитання для самоконтролю:

1. Що є об'єктом, предметом праці фахівців за типом професій «людина — техніка»?
2. Якими професійно важливими якостями має володіти фахівець за типом професій «людина — техніка»? Відповідь обґрунтуй.
3. Які вимоги висуваються до органів чуття працівника за типом професій «людина — техніка»?

Практична робота. *Визначення професійно важливих якостей, необхідних для роботи за професіями даного типу. Ділова гра «Роботодавець — потенційний робітник».*

Ведучий. Шановні старшокласники, сьогодні ми торкнемося цікавої і непростой теми. Як Ви розумієте, ваш життєвий і професійний шлях буде сповнений різними ситуаціями, які потребуватимуть від вас швидкого прийняття рішення, вміння працювати в команді, легко адаптуватися до місця роботи, керуватися визначеним часом, тощо. Отже, пропоную пограти в гру «Роботодавець — потенційний робітник», яка покаже тобі, якими професійно важливими якостями повинен володіти висококваліфікований працівник за типом професій «людина — техніка».

Процедура гри включає наступні етапи:

1. Спільно з групою визначається конкретна професійна мета (вступ до конкретного навчального закладу; закінчення даного закладу; оформлення на конкретне місце роботи або конкретне професійне досягнення, включаючи побудову кар'єри і отримання нагород, премій та іншого ...).

2. У групі вибирається доброволець, який буде «представляти» працівника професії за типом «людина — техніка». При цьому для вигаданого працівника необхідно відразу ж визначити його основні характеристики: стать, вік (бажано, щоб вік відповідав віку більшості присутніх, що зробить вправу більш актуальним для граючих), освіту, сімейний стан та ін. А інший доброволець буде представляти роботодавця, який визначатиме за професійно важливими якостями працівника, чи варто його взяти на роботу у свою компанію.

3. Загальна інструкція: «Зараз кожен, уже знаючи, до яких цілей прагне наш головний (вигаданий або реальний) герой, повинен буде визначити (або придумати) професійно важливі якості для роботи за тією професією, яку він надає. Бажано визначити навіть декілька професійно важливих якостей на випадок, якщо схожі якості придумують інші учасники (щоб не повторюватися). Виділяючи такі якості, кожен обов'язково повинен подумати і про те, як їх представити (презентувати) при влаштуванні на роботу. Головному гравцеві також дається час, щоб він виділив кілька найбільш важливих професійно важливих якостей і також підготувався презентувати їх майбутньому роботодавцю.

4. Після цього по черзі кожен буде називати по одній професійно-важливій якості, а головний гравець відразу ж повинен представити ці якості роботодавцю. Гравець, який назвав цю якість, також повинен буде представити її роботодавцю. Ведучий за допомогою роботодавця визначить, чи названа професійно важлива якість є домінуючою при працевлаштуванні. Переможцю (головному гравцеві або представнику групи) буде проставлено оголошено чи прийнятий він на роботу.

5. Нарешті, підводиться загальний підсумок (працевлаштувався головний герой і члени команди до представника тої чи іншої компанії). При загальному підведенні підсумків можна також подивитися, чи зумів ще на підготовчому етапі головний гравець виділити ті професійно важливі якості, які вже в грі пропонували йому решта учасників.

У ході даної вправи можуть виникати цікаві дискусії, учасники часто з'являється бажання поділитися своїм життєвим досвідом і т.д. Звичайно, ведучий повинен заохочувати такий обмін досвідом, але одночасно стежити і за тим, щоб гра проходила динамічно і не пов'язала в несуттєвих деталях.

Контрольні запитання до розділу

1. Назви періоди розвитку техніки.
2. Охарактеризуй новітні технології у сучасному виробництві.
3. Які особливості вирізняють групу професій типу «людина — техніка» від інших груп професій?
4. У чому полягає специфіка предмету праці, мети, засобів та умов праці професій типу «людина — техніка»?
5. Визнач професійно важливі якості, необхідні для роботи за професіями типу «людина — техніка».

РОЗДІЛ 4. ДОПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА

Ти дізнаєшся про: — знання з яких навчальних предметів є важливими для вибору професії;
— типові помилки при виборі професії: причини їх виникнення і шляхи подолання;
— як виважено підійти до вибору професії;
— типи закладів вищої освіти, де можна здобути професії різних типів;

Ти вмітимеш: — визначатися із об'ємом навчального матеріалу, що відповідає обраній професії;
— розрізняти типові помилки при виборі професії;
— коректувати помилки, що виникають на твоєму шляху вибору професії;
— обирати заклад вищої освіти для подальшого навчання за обраною професією;
— виконувати проектну діяльність на тему «Я обираю цю професію, тому що...».

§ 12. САМООЦІНКА ЩОДО ВІДПОВІДНОСТІ ПРОФЕСІЇ

1. Як би ти самотійно оцінив свою придатність до обраної тобою професії?
2. Оціни значення вибору професії для себе самого, своєї родини, усього суспільства.
3. На основі вивченого матеріалу зроби висновок, яких помилок раніше допускав у думках про вибір своєї майбутньої професії?

Питання вибору професії є дуже актуальним для всього суспільства. Вирішення цього питання багато в чому визначається ступенем інформованості про обрану професію, як підлітка, так і його батьків. Кожен старшокласник у процесі вибору професії проходить кілька етапів: 1. Виникнення проблеми (необхідність вибору професії). 2. Пошук кола компетентних осіб, хто міг би допомогти у вирішенні поставленої проблеми. 3. Збір інформації, що відображає суттєві моменти конкретної ситуації вибору. 4. Побудова профілю професії. 5. Пошук варіантів рішень, їх оцінка та вибір оптимального рішення.

Скоро школа залишиться позаду, й учорашнім одинадятикласникам потрібно зробити життєво важливий вибір — визначитися з майбутньою професією. Радимо поставитися до цієї події максимально серйозно та звернути увагу на типові помилки абітурієнтів під час вибору професії.

Помилка перша: імідж — ніщо

Багато абітурієнтів при виборі професії керуються престижністю і популярністю. Ні для кого не секрет, що в нашій країні робота, пов'язана з фізичною працею, вважається непрестижною та підходящою лише для тих, кого природа не нагородила видатними розумовими здібностями. Саме тому більша частина шкільних випускників митить у юристи, економісти, журналісти й т.д., а після закінчення вишу важко знаходить роботу за спеціальністю. Представників же «непрестижних» робочих спеціальностей досить мало, однак їхні послуги користуються попитом і високо оплачуються.

Потрібно зазначити, що подібний стан справ негативно впливає на тих, кому дійсно цікава та або інша професія сама по собі, — часто таких молодих людей відмовляють батьки, учителі або знайомі: «Навіщо тобі йти на юридичний, якщо навколо повнісінько юристів? Буде складно влаштуватися на роботу». Ці побоювання цілком виправдані, однак, вирішуючи, подавати чи не подавати документи на юрфак, не варто забувати, що є просто дипломовані юристи, яким дійсно складно знайти роботу, і є дуже гарні юристи, що вкладають душу у свою справу та одержують відповідні гонорари за свою працю.

Останніми роками стали однаково користуватися попитом і популярністю професії, пов'язані з програмуванням, Інтернет-технологіями та роботою з обчислювальною технікою.

Помилка друга: за компанію

Не варто підлаштовуватися під кращого друга і йти до того чи іншого ВНЗ тільки тому, що він планує туди вступити. Зазвичай таку помилку роблять не дуже впевнені в собі люди, які відчувають потребу в постійному супутнику, пораднику та наставнику. Якщо ця ситуація вам знайома, подумайте: чи цікава вам та або інша спеціальність, чи підходить вона вашому характеру, стану здоров'я, як вам давалися шкільні дисципліни, які потрібно буде докладно вивчати у виші? Якщо ви добре обміркували питання та дійшли висновку, що обраний для іншого навчальний заклад вам не підходить, не варто сприймати це, як трагедію. По-перше, ваша дружба не припиниться тільки тому, що друг стане медиком, а ви, наприклад, дизайнером. По-друге, рано чи пізно вам доведеться розпочати розвивати самостійність і незалежність своєї особистості, будувати власне особисте життя та професійну кар'єру. І краще, якщо ви самі щосили будете цьому сприяти, а не противитися. Адже, як відомо, ми не шукаємо легких шляхів — у нас є карта.

Помилка третя: батьківське благословення

Вплив батьків на вибір майбутньої професії дитини може бути як позитивним, так і негативним. Потрібно розрізняти так звані династичні професії, коли ви виростаєте інформаційно підкованим у якій-небудь сфері й завдяки цьому вже перед вступом до вишу знаєте набагато більше, ніж інші абітурієнти: плюси та мінуси спеціальності, її рутинну частину й романтичну сторону, часи безгрішшя та кар'єрних зльотів. Це позитивна сторона вибору династичної професії. Але є й негативна. Часто ваші батьки свідомо чи підсвідомо прагнуть реалізувати у вас свої несправджені мрії. У випадку, якщо в дитини тисячу разів обміркований вибір все-таки не збігається з очікуваннями батьків або більше того — загрожує миру в родині, мама з татом повинні аргументувати, чому вони так хочуть, щоб дитина, скажімо, стали саме юристом, а не педагогом або журналістом? Іноді батьків вдається переконати, іноді — ні, навіть всупереч здоровому глузду. Але не зовсім праві ті, хто переконаний, що в спірній ситуації професію потрібно вибирати всупереч дорослим або беззастережно з ними погоджуватися. У цьому питанні необхідно знайти компроміс. Компромісом можуть бути дві освіти або вибір професії, який задовольняє як дитячі побажання, так і батьківські.

Помилка четверта: мрії, мрії...

Безумовно, багато сучасних випускників шкіл є дуже амбіційними. Їхній кумири — молоді й успішні зірки шоу-бізнесу; пояснити вчорашньому школяреві, що він, на жаль, не зірка, буває часом практично неможливо. У головах мрійливих підлітків зріють плани про те, як прославитися, скорити країну або увесь світ. Насправді більшість молоді, а іноді й дорослих людей, сприймають творчу діяльність не як роботу, а швидше як приємне дозвілля, за яке, до того ж, крім грошей, платять популярністю та повагою. Але насправді творча діяльність — важка робота, яка віднімає багато фізичних і моральних сил. Доходи представників творчих професій нестабільні, великі гонорари заробляють тільки найбільш знамениті, причому не виступами, а зйомками в рекламних роликах. Якщо дитина не впевнена у своїх моральних силах, але в той же час не уявляє життя без сцени або мольберта, спробуйте здобути близьку до творчості професію (дизайнер, журналіст, рекламист, копірайтер, помічник режисера), а творчість залишіть в якості хобі — раптом коли-небудь спалахне ваша щаслива зірка.

Помилка п'ята: гонитва за грошима

Для багатьох людей робота не стає джерелом реалізації власних талантів, а є лише джерелом матеріального доходу. Нерідко молодим людям ще під час навчання у виші випадає шанс влаштуватися на гарну роботу, яку рідко вдається поєднати з навчанням. Так, спочатку ваші доходи можуть істотно відрізнятись від кишенькових витрат однолітків, але навряд чи ваш матеріальний капітал збільшиться з роками, у той час як зарплати дипломованих фахівців будуть підвищуватися в залежності від набутого досвіду та їхнього просування кар'єрними сходами.

Форс-мажор, або «Я не знайшов себе...»

Для випускників шкіл, які не визначилися з майбутньою професією, пропонуються спеціальні тести, консультації психологів, інформативні статті... Куди звернутися за порадою, де познайомитися з професіями, на чому зупинити свій вибір?

Але буває, що якась із рис характеру розвинена слабко. У процесі навчання у дитини можуть розвинути зовсім невідомі до цього часу схильності й вона зрозуміє, що прийшла не у свою професію. Не впадайте у відчай, далеко не для кожної сфери діяльності потрібно знову одержувати вищу освіту: якщо є бажання, достатньо знань у професійній сфері, які можна одержати шляхом самоосвіти або на спеціалізованих курсах.

Навіть якщо ви добре знаєте свої здібності, навіть якщо багато часу і зусиль було витрачено раніше на розвиток здібностей, роботу по вибору професії все рівно потрібно почати з чистого листа і спільно із батьками.

Спільна ж робота по виробленню рішення дозволяє батькам бути упевненими в тому, що вибір об'ї рунтований, прийнятий на підставі достовірної і повної інформації, а не під впливом спонтанного рішення, що були розглянуті і зважені альтернативні варіанти рішень.

Кроки ухвалення зваженого рішення:

Крок 1. Скласти список відповідних професій

Склади список професій, які тобі подобаються, цікаві, по яких ти хотів би працювати, які тобі підходять.

На цьому етапі здійснення вибору обговори з батьками максимально широкий перелік професій, які відповідають твоїм інтересам, проведіть додатковий пошук.

Обговоріть вибір. Чому саме ці професії внесені до списку, чим це об'ї рунтовано. Доповніть список пропозиціями батьків, які ї рунтуються на тих самих критеріях, що і твій вибір. Наприклад, ти вибрав професію психолога, об'ї рунтувавши це тим, що даний фахівець допомагає людям розвинути свої здібності.

Тобі батьки можуть запропонувати розглянути також професію тренера в спорті, викладача музики або живопису в спеціалізованих навчальних закладах, які теж відповідають мотиву «допомагати людям у розвитку їх здібностей».

Якщо ти не можеш, або не хочеш працювати над складанням такого списку, не знаєш, із чого почати, то можна досягти результату за допомогою тестів і методик профорієнтацій.

Крок 2. Скласти перелік вимог обраної професії. Визначити значущість кожної вимоги.

Вибрана професія може отримати абсолютно нові відтінки, якщо протестувати вибір по таких критеріях:

- чи відповідає вибрана професія твоїм життєвим цінностям і цілям;
- чи затребувані фахівці даної професії, чи є пропозиції по роботі, які умови отримання початкового досвіду роботи;
- вимоги до рівня професійної підготовки, можливість професійного і кар'єрного зростання;
- вимоги, що пред'являються професією до здібностей людини;
- оцінка змісту, характеру та умов праці за фахом.
- вимоги, що пред'являються професією до здоров'я.

Визначте, наскільки всі перераховані вимоги значущі. Можливо, є менш важливі вимоги, які, за великим рахунком, можна і не враховувати.

Крок 3. Оцінити відповідність потенційного фахівця вимогам кожній із відповідних професій

Окрім тих вимог, які є у нас до професії, існують і вимоги професії до нас. Проаналізуйте, чи розвинені у тебе професійно важливі якості, чи відповідають твої інтелектуальні здібності, психологічні особливості, стан здоров'я вимогам професії.

Зазвичай ці вимоги детально описуються у професіограмах, оголошеннях про вакансії, стандартні посадові інструкції.

Проаналізуй, які професія зі всього списку більше інших тобі підходять.

Щоб переконатися у правильності вибору, обговори рішення із представниками цієї професії або експертами на ринку праці, друзями, вчителями, психологом, профконсультантом.

Крок 4. Досліджувати навчальні заклади і здійснити вибір

Отже, рішення ухвалене, тепер важливо визначити: у якому навчальному закладі можна здобути професійну освіту.

Збери інформацію про всі навчальні заклади, де можна отримати необхідну професію. Вивчи умови надходження, вартість навчання. Вивчи відгуки про якість навчання в тих, що цікавлять тебе навчальних закладах, а також відгуки випускників і, головне, відгуки працедавців. Повір, серйозний підхід до вибору навчального закладу — це наріжний камінь у будівлі (можливо, краще сказати «становленні») майбутнього професіонала.

Не секрет, що у нас є заклади вищої освіти, які дають знання і ЗВО (хоча їх навіть називати так не варто), які дають «скориночки». Працедавці міцно засвоїли різницю між тими та іншими.

Особливо важливе це для молодого фахівця без досвіду роботи.

Менш критичне для фахівців, які вирішили здобути другу освіту. У такому разі працедавці не так прискіпливо ставляться до диплома.

У ЗВО першої групи постійно працюють рекрутери, що готують кадровий резерв для своєї компанії, запрошують студентів на практику, а іноді, на роботу з 3–4 курсів. Випускники ЗВО другої групи не затребувані як фахівці і найчастіше знаходять роботу за змістом вельми далеко від запису в дипломі.

Крок 5. Вивчити ринок праці

Кожну з вибраних спеціальностей перевір із погляду вимог ринку праці. Чи затребувані фахівці даної спеціальності на ринку праці. Чи є можливості працевлаштування на початковій позиції, які можливості просування, який рівень заробітної плати на кожному ступені кар'єрних сходів. Скільки часу в середньому потрібно для природного кар'єрного зростання.

Які додаткові знання і навички необхідно отримати та розвинути для забезпечення професійного і кар'єрного зростання. У яких галузях затребувана дана спеціальність, які галузеві знання необхідні при цьому.

Крок 6. Визначити основні практичні кроки до успіху

Не відкладаючи роботи на майбутнє, склади програму розвитку професійно важливих якостей, шукай можливості для отримання практичного досвіду роботи по даній спеціальності. Чим раніше людина починає діяти, тим вище надалі його ціна і конкурентоспроможність на ринку праці.

Запитання для самоконтролю:

1. Яких типових помилок допускається молодь при виборі професії? Чому? Відповідь обґрунтуй.
2. Охарактеризуй кожну помилку. Запропонуй як її уникнути.
3. На основі здобутих знань зроби висновок про те, як правильно обрати професію?

Практична робота. Заповни загальні відомості про себе щодо відповідності обраної професії у «Щоденнику вибору професії».

Мета цієї роботи сформувати адекватну самооцінку учня щодо відповідності обраної професії. Для цього старшокласнику пропонується заповнити відомості про себе, на зразок анкети у «Щоденнику вибору професії». Зразок цих сторінок щоденника можна знайти у додатках (див. додаток В).

Бажаємо успіхів!!!

§ 13. НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ, У ЯКИХ МОЖНА ЗДОБУТИ ПРОФЕСІЇ

1. Назви типи навчальних закладів, які тобі відомі?

2. Яка відмінність між університетом і технікумом?

Основним базовим елементом у системі вищої освіти, підготовки висококваліфікованих кадрів та науковців є вищі навчальні заклади.

У сучасних умовах головними **завданнями закладу вищої освіти** постають наступні:

1) проведення освітньої діяльності, яка зосереджує в собі навчальну, виховну, науково-дослідну, культурну, науково-методичну діяльність;

2) забезпечення набуття випускниками знань та умінь із конкретного наукового напрямку та підготовка їх до професійної діяльності;

3) проведення наукових досліджень або творчої, мистецької діяльності як основи підготовки майбутніх фахівців до науково-технічного і культурного розвитку держави;

4) забезпечення умов для оволодіння системою знань про людину, природу і суспільство; формування соціально зрілої, творчої особистості; виховання морально, психічно і фізично здорового покоління громадян; формування громадянської позиції, патріотизму, власної гідності, готовності до трудової діяльності, відповідальності за свою долю, долю суспільства, держави і людства; забезпечення високих етичних норм, атмосфери доброзичливості та взаємної поваги у стосунках між працівниками, викладачами та студентами;

5) підготовка молоді до самостійної творчої професійної діяльності.

Заклад вищої освіти — це освітній, освітньо-науковий заклад, який заснований і діє відповідно до законодавства про освіту, реалізує відповідно до наданої ліцензії освітньо-професійні програми вищої освіти за певними освітніми та освітньо-кваліфікаційними рівнями, забезпечує навчання, виховання та професійну підготовку осіб відповідно до їх покликання, інтересів, здібностей та нормативних вимог у галузі вищої освіти, а також здійснює наукову та науково-технічну діяльність.

Усі заклади вищої освіти України в першу чергу поділяються за формою власності.

Заклад вищої освіти державної форми власності — це заклад вищої освіти, що заснований державою і фінансується з державного бюджету і підпорядковується відповідному центральному органу виконавчої влади.

Заклад вищої освіти комунальної форми власності — заклад, заснований місцевими органами влади, що фінансується з місцевого бюджету і підпорядкований місцевим органам влади.

Заклад вищої освіти приватної форми власності — заклад, заснований на приватній власності та підпорядкований власнику чи власникам.

Основні напрями діяльності закладу вищої освіти наступні:

- підготовка фахівців різних освітньо-кваліфікаційних рівнів;
- підготовка та атестація наукових, науково-педагогічних кадрів;
- науково-дослідна робота;
- спеціалізація, підвищення кваліфікації, перепідготовка кадрів;
- культурно-освітня, методична, видавнича, фінансово-господарська, виробничо-комерційна робота;
- здійснення зовнішніх зв'язків.

Теперішнього часу в Україні функціонують наступні типи закладів вищої освіти.

Відповідно до статусу закладів вищої освіти встановлено чотири рівні акредитації:

- перший рівень — технікум, училище, інші прирівняні до них вищі навчальні заклади;
- другий рівень — коледж, інші прирівняні до них вищі навчальні заклади;

• третій і четвертий рівні — (залежно від наслідків акредитації) — інститут, консерваторія, академія, університет.

Станом на жовтень 2017 р. серед закладів вищої освіти України I–IV рівнів акредитації було:

- 197 університетів,
- 62 академій,
- 109 інститутів,
- 234 коледжі,
- 130 технікумів,
- 121 училище,
- 1 консерваторія.

Університет — багатопрофільний заклад вищої освіти IV рівня акредитації, який проводить освітню діяльність, пов'язану із здобуттям певної вищої освіти та кваліфікації широкого спектра природничих, гуманітарних, технічних, економічних та інших напрямів науки, техніки, культури і мистецтв, проводить фундаментальні та прикладні наукові дослідження, є провідним науково-методичним центром, має розвинену інфраструктуру навчальних, наукових і науково-виробничих підрозділів, відповідний рівень кадрового і матеріально-технічного забезпечення, сприяє поширенню наукових знань та здійснює культурно-просвітницьку діяльність.

Можуть створюватися класичні та профільні (технічні, технологічні, економічні, педагогічні, медичні, аграрні, мистецькі, культурологічні тощо) університети.

Академія — заклад вищої освіти IV рівня акредитації, який проводить освітню діяльність, пов'язану із здобуттям певної вищої освіти та кваліфікації у певній галузі науки, виробництва, освіти, культури і мистецтва, здійснює фундаментальні та прикладні наукові дослідження, є провідним науково-методичним центром у сфері своєї діяльності і має відповідний рівень кадрового та матеріально-технічного забезпечення.

Інститут — заклад вищої освіти III або IV рівнів акредитації або структурний підрозділ університету, академії, який проводить освітню діяльність, пов'язану із здобуттям певної вищої освіти та кваліфікації у певній галузі науки, виробництва, освіти, культури і мистецтва, проводить наукову, науково-методичну та науково-виробничу діяльність і має відповідний рівень кадрового та матеріально-технічного забезпечення.

Консерваторія (музична академія) — заклад вищої освіти III або IV рівнів акредитації, який проводить освітню діяльність, пов'язану із здобуттям певної вищої освіти та кваліфікації у галузі культури і мистецтва — музичних виконавців, композиторів, музикознавців, викладачів музичних дисциплін, проводить наукові дослідження, є провідним центром у сфері своєї діяльності і має відповідний рівень кадрового та матеріально-технічного забезпечення.

Традиційно заклади вищої освіти третього та четвертого рівнів акредитації мають свої підрозділи — інститути, факультети, кафедри, бібліотеки, наукові лабораторії, філії тощо.

Факультет — основний організаційний і навчально-науковий структурний підрозділ закладу вищої освіти третього та четвертого рівнів акредитації, що об'єднує відповідні кафедри і лабораторії. Факультет створюється рішенням вченої ради закладу вищої освіти за умови, що до його складу входить не менше трьох кафедр і на ньому навчається не менше 200 студентів денної (очної) форми навчання. Керівництво факультетом здійснює декан, який у залежності від кількості студентів може мати заступників.

Кафедра — це базовий структурний підрозділ закладу вищої освіти, що проводить навчальну і методичну діяльність з однієї або кількох споріднених спеціальностей, спеціалізацій чи навчальних дисциплін, і здійснює наукову, науково-дослідну та науково-технічну діяльність за певним напрямом. Кафедра створюється рішенням вченої ради закладу вищої освіти за умови, що до її складу входить не менше п'яти науково-педагогічних праців-

ників, для яких кафедра є основним місцем роботи, і не менше ніж три з яких мають науковий ступінь або вчене звання.

У нашій державі навчання у закладах вищої освіти III і IV рівнів акредитації здійснюють за такими напрямками: авіаційна та ракетно-космічна техніка; автоматизація, приладобудування; аграрні науки та продовольство; біологія, екологія; будівництво, архітектура; ветеринарна медицина; військові науки; національна безпека; географія, геологія; готельно-ресторанна справа, туризм; економіка; електроніка, телекомунікації; енергетика; журналістика, видавництво та поліграфія; інженерія, машинобудування; інформаційні технології, кібербезпека; історія, археологія; культура, мистецтво; легка промисловість; математика, статистика; медицина, фармація; менеджмент, маркетинг; металургія; педагогіка; політологія, міжнародні відносини; право; психологія; соціологія, соціальна робота; транспорт; фізика, астрономія; фізична культура; філологія; філософія, релігія та культурологія; харчові технології; хімія, біоінженерія; цивільна безпека та ін.

Щоб правильно обрати навчальний заклад за напрямом, який цікавить, варто звернутися до довідника закладів вищої освіти, які зараз містяться і на електронному ресурсі. У довіднику можна обрати навчальний заклад за напрямом, областю, містом тощо.

Коледж — заклад вищої освіти II рівня акредитації або структурний підрозділ закладу вищої освіти III або IV рівнів акредитації, який проводить освітню діяльність, пов'язану із здобуттям певної вищої освіти та кваліфікації у споріднених напрямках підготовки (якщо є структурним підрозділом закладу вищої освіти III або IV рівнів акредитації або входить до навчального чи навчально-науково-виробничого комплексу) або за кількома спорідненими спеціальностями і має відповідний рівень кадрового та матеріально-технічного забезпечення.

Технікум (училище) — заклад вищої освіти I рівня акредитації або структурний підрозділ закладу вищої освіти III або IV рівнів акредитації, який проводить освітню діяльність, пов'язану із здобуттям певної вищої освіти та кваліфікації за кількома спорідненими спеціальностями і має відповідний рівень кадрового та матеріально-технічного забезпечення.

Заклади вищої освіти здійснюють підготовку фахівців за такими освітньо-кваліфікаційними рівнями:

- молодший спеціаліст — забезпечують технікуми, училища, інші заклади вищої освіти першого рівня акредитації;
- бакалавр — забезпечують коледжі, інші заклади вищої освіти другого рівня акредитації;
- спеціаліст, магістр — забезпечують заклади вищої освіти третього і четвертого рівня акредитації.

Ступеневість вищої освіти полягає у здобутті різних освітньо-кваліфікаційних рівнів на відповідних етапах (ступенях) вищої освіти.

Виходячи із структури вищої освіти, її перший ступінь передбачає здобуття вищої освіти освітньо-кваліфікаційного рівня «Молодший спеціаліст»; другий — «Бакалавр» (базова вища освіта); третій — «Спеціаліст», «Магістр» (повна вища освіта).

Наприклад, професії типу «людина — природа» складають досить численну групу. До неї входять професії, що вимагають значної теоретичної підготовки, отже, вищої і середньої спеціальної освіти (агроном, ветеринарний лікар, ветфельдшер, зоотехнік, садівник), і професії, де потрібні практична майстерність, основи якої закладаються, наприклад, у професійно-технічному училищі (тваринник, тракторист-машиніст широкого профілю, майстер машинного доїння).

Запитання для самоконтролю:

1. Назви основні завдання вищого закладу освіти.
2. Які основні напрями діяльності вищого навчального закладу?
3. Які типи вищих навчальних закладів III — IV рівнів акредитації? Охарактеризуй кожен тип.
4. Які типи навчальних закладів I і II рівнів акредитації? Охарактеризуй кожен тип.

Практична робота. *Звіт у «Щоденнику вибору професії» про екскурсію.*

Зразок «Щоденнику вибору професії» можна знайти у додатках до посібника (див. додаток Д). На сторінці звіту про відвідувані екскурсії зроби відповідні помітки, до якого навчального закладу була проведена екскурсія, що нового довідався після цієї екскурсії, чи допомогла екскурсія прояснити твій поклик до вибору професії.

Контрольні запитання до розділу:

1. Для чого знання профілюючих предметів у виборі майбутньої професії?
2. Встанови взаємозв'язки між знаннями з навчальних предметів і визначеними сферами професійної діяльності?
3. опиши типові помилки при виборі професії. Чому такі помилки виникають?
4. Оціни свої можливості реалізації професійного вибору.
5. Назви типи навчальних закладів, де можна здобути обрану тобою професію?
6. Охарактеризуй об'єктивні умови та суб'єктивні чинники вибору майбутньої професії.

Підсумкова практична робота.

Проектна діяльність: «Я обираю цю професію, тому що ...»

Дорогий старшокласнику, тобі пропонується виконати проект «Я обираю цю професію, тому що ...».

Нагадуємо, що проектна діяльність включає три етапи: організація проекту; планування проекту; реалізація проекту; підсумок проекту. Після виконання проектної діяльності необхідно зробити презентацію проекту.

Детальніше про проектну діяльність можна прочитати у § 3, де ти працював над проектом «Природа майбутнього».

Працюючи над проектом, треба вже визначитися із своєю майбутньою професією, після вивчення курсу «Обираємо професії типу «людина — природа», «людина — техніка» і обрати одну професію, серед цих двох типів, яка тобі до вподоби.

Проект виконати з використанням новітніх інформаційних технологій у вигляді презентації у програмі Microsoft Office PowerPoint.

Обов'язковими елементами під час складання проекту «Я обираю цю професію, тому що ...» мають стати усі здобуті тобою знання. Тобто у змісті проекту мають бути присутні: історичні відомості про обрану професію; опис мотивів, що спонукали до вибору саме цього виду професії; специфіка професії щодо предмету, мети, засобів і умов праці; перелік професійнонаважливих якостей для цієї професії; які навчальні предмети, що вивчаєш у школі знадобляться для вибору цієї професії; яке значення обраної професії для тебе особисто і суспільства; де навчатися, щоб здобути обрану професію; як уникнути помилок при виборі даної професії.

Зразки проектів можна знайти в мережі Інтернет. (можливо, замінити на запис англ. мовою)

Презентацію проектів бажано проводити у присутності адміністрації школи, батьків, представників вищих навчальних закладів.

Бажаємо успішного вибору!!!

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ І РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Балл Г.О. Психолого-педагогічні засади професійної орієнтації школярів //Професійна діагностика / Упорядник Т. Гончаренко. — К.: Ред. Загальнопед. газ., 2004. — С. 4–19. — (Бібліотека «Шкільного світу»).
2. Готовність учня до профільного навчання / Упорядник В. Рибалка. За заг. ред. С. Максименка, О. Главник. — К.: Мікрос, СВС, 2003. — 112 с.
3. Гузик М.П. Профільне навчання: як організувати, не зруйнувавши школу. У 2-х ч. К.: Вид. дім «Шкільний світ» 2005. — Ч. 1. — 112 с.
4. Дидактичні засади формування навчальних профілів: посібник /авт. кол.: В.І. Кизенко, О.К. Корсакова, Л.А. Липова, Л.І. Момот, С.Е. Трубачева, В.Р. Ільченко. [за заг. ред. В.І. Казенка]. — К.: Педагогічна думка, 2010. — 128 с.
5. Довідник професій /Упорядники Закатнов Д.О., Жемера Н.В., Тименко М.П. — К.: Українська книга, 1999. — 321 с.
6. Закатнов Д.О. Професійне самовизначення старшокласників: [мет. пос.] / Д.О. Закатнов. — К.: КНЕУ, 2003. — 141 с.
7. Лернер П. Місце і роль профільного навчання в професійному самовизначенні випускників. //Завуч. — 2002. — № 16.
8. Марченко І.Б. Психологічний моніторинг ставлення учнівської молоді до робітничих професій технічного профілю: [метод. посіб.] / І.Б. Марченко. — Кременчук: Вид. ПП Щербатих О.В., 2008. — 100 с.
9. Педагогічні засоби підготовки старшокласників до професійного самовизначення в умовах профільного навчання: Методичний посібник //Закатнов Д.О., Мельник О.В., Осипов О.В., Морін О.Л., Гуцан Л.А., Скалько О.В. /За ред. Закатнова Д.О. — К.: ІПВ АПН України, 2005. — 215 с.
10. Педагогічні основи трудового становлення і професійного самовизначення учнівської молоді: Монографія /За ред. М.П. Тименка. — Бердянськ: Інститут педагогіки АПН України, 1996. — 268 с.
11. Підготовка до професійного навчання і праці (психолого-педагогічні основи): Навчал.-метод. посібник /За ред. Балла Г.О., Перепелиці П.С., Рибалки В.В. — К.: Наукова думка, 2000. — 188 с.
12. Побірченко Н.А. Людина і світ професій: [науково-методичний посібник] / Н.А. Побірченко, С.В. Філанчук. — К.: Наук. світ, 2009. — 146 с.
13. Побірченко Н.А. Побудова кар'єри: [науково-методичний посібник] / Н.А. Побірченко, Т.М. Носова, А.М. Гончар, Н.Ф. Горбачик. — К.: Наук. світ, 2009. — 145 с. 32. Побірченко Н.А. Вибір успішної професії на ринку праці: [науково-методичний посібник] / Н.А. Побірченко, А.М. Гончар, О. П.
14. Професійне самовизначення старшокласників: Методичний посібник //Закатнов Д.О., Мельник О.В., Осипов О.В., Морін О.Л., Гуцан Л.А., Скалько О.В. /За ред. Закатнова Д.О. /За ред. Д. Закатнова. — К.: Вид. дім «Шкільний світ», Вид. Л. Галіцина, 2006. — 128 с.
15. Профконсультационная работа со старшеклассниками / [под ред. Б.А. Федоришина]. — К.: Радянська школа, 1980. — 160 с.
16. Психологія особистості: Словник-довідник /За ред. П.П. Горностая, Т.М. Титаренко. — К.: Рута, 2001. — 320 с.
17. Рибалка В.В. Готовність учня до профільного навчання /За заг. ред. Максименка С.Д., Главник О.Л. — К.: Мікрос-СВС, 2003. — 112 с.
18. Рибалка В.В. Особистісний підхід у профільному навчанні старшокласників: Монографія /За ред. Г.О. Балла. — К., 1998. — 160 с.
19. Рибалка В.В. Психологія професійного самовизначення для здорових старшокласників: [методичні рекомендації] / В.В. Рибалка. — К.: ІПППО АПН України, 2004. — 24 с.
20. Снявський В.В. Професіограми і психограми робітничих професій: [метод. посібник] / В.В. Снявський, Д.В. Гуменюк. — К.: Навчально-методичний центр професійно-технічної освіти, 2008. — 92 с.
21. Снявський В.В. Професійна орієнтація в системі державної служби зайнятості: [методичний посібник] / В.В. Снявський. — К.: ІПК ДСЗУ, 2009—178 с.
22. Снявський В.В. Психологічні основи профорієнтаційної професіографії: [навчально-методичний посібник] / В.В. Снявський — К.: ІПК ДСЗУ, 2010. — 96 с. 43.
23. Технології професійної орієнтації населення в умовах ринку праці: [кол. мон.] / Н.А. Побірченко, Н.І. Литвинова, В.В. Снявський, О.Л. Мерзлякова, Г.П. Татаурова, Є.В. Єгорова, І.Б. Марченко, А.М. Шевченко, В.В. Кобченко. — К.: Педагогічна думка, 2011. — 256 с.
24. Щербатюк Б.А. Методика дослідження особливостей самовизначення особистості //Практична психологія та соціальна робота. — 2007. — № 1. — С. 18–21.

ДОДАТКИ

Додаток А

КЛАСИФІКАЦІЯ ТИПІВ ПРОФЕСІЙ ЗА Є. КЛІМОВИМ

Тип професій	Вид діяльності	Предмет праці	Основні вимоги до праці
Людина — людина	Виховання, навчання, управління, медичне, побутове, правове, інформаційне обслуговування.	Людина, групи людей, колектив, військові підрозділи, шкільні та навчальні класи, групи дитсадків.	Здатність установлювати взаємини з людьми, допомога в оволодінні основами наук, акуратність, пунктуальність, доброта, готовність прийти на допомогу іншій людині, привітність, доброзичливість, самокритика, володіння собою, спостережливість, емоційна стійкість, розподіл уваги, логічність мислення, високі показники пам'яті.
Людина — техніка	Створення, монтаж, складання, експлуатація, управління, ремонт.	Машини, механізми, агрегати, технічні системи, об'єкти, транспортні засоби.	Високий рівень інтелекту, сприймання, координація рухів, точність, технічне мислення, стійкість нервової системи, витримка, стійкість уваги, здатність до її розподілу і переключення, високі показники оперативної, зорової пам'яті, організованість, цілеспрямованість, витривалість.
Людина — природа	Вивчення, дослідження, видобування, вирощування, догляд, профілактика захворювань.	Об'єкти живої та неживої природи, земля, атмосфера, корисні копалини, рослини, тварини.	Здатність установлювати причиннонаслідкові зв'язки, аналітичне мислення, вміння передбачати та оцінювати мінливі природні фактори, профілактика захворювань, багата уява, оперативне мислення, спостережливість, наполегливість, відповідальність.
Людина — знакова система	Обчислення, підрахунки, виконання креслень, схем, переклади текстів з однієї мови на інші, упорядкування, збирання, аналіз та зберігання інформації, ведення записів.	Тексти, цифри, формули, мови, коди, умовні позначення, поняття, звукові сигнали, карти, схеми.	Високі вимоги до точності зорового сприймання та його обсягу, концентрація уваги, довготривала пам'ять, логічне мислення, зорові уявлення, вміння аналізувати та узагальнювати інформацію, емоційна стійкість, терпіння, воля, точність рухів, відповідальність, організованість.

Опитувальник професійної спрямованості (ОПС) Д. Голанда.

Модифікацію стимульного матеріалу провели В.В. Синявський, О.О. Яцишин.

Методика Д. Голанда визначає ступінь зв'язку типу особистості зі сферою професійної діяльності, до якої у неї є нахили.

Люди у більшості випадків прагнуть знайти середовище і професію, які дозволили б їм найкраще розкрити свої здібності, виразити свої інтереси, цінності, орієнтації. З огляду на це, Д. Голанд виділяє шість типів особистості: реалістичний, інтелектуальний, соціальний, конвенційний, підприємницький, артистичний. Відповідно до зазначених типів особистості виділено і шість типів професійного середовища з аналогічними назвами.

З точки зору вибору профільного навчання і професії сутність методики Голанда полягає в тому, що успішність професійної діяльності, задоволеність нею і т.і. залежить, насамперед, від відповідності типу особистості типові професійного середовища. Представники тієї чи іншої професії за певними психологічними характеристиками більш-менш однорідні. Кожна професія приваблює людей, яким притаманні спільні інтереси, погляди, нахили, певні психофізіологічні властивості та ін. Оскільки представники кожної професійної групи характеризуються певною подібністю, то в багатьох ситуаціях вони реагують досить однаково, створюючи тим самим своє інтерперсональне середовище. Таким чином, правомірно можна стверджувати про наявність моделі професійного середовища, яке оточує людину.

Характеристика типів особистості

Не вдаючись до розгляду причин і спонукальних сил формування кожного окремого типу особистості, Голанд описує ці типи за такою схемою: освітні та професійні цілі, кращі професійні ролі, здібності, спеціальні обдарування, оригінальні досягнення, особистісний розвиток, життєвий шлях.

Реалістичний тип — чоловічий, не соціальний, емоційно стабільний, орієнтований на сьогодні. Його представники займаються конкретними об'єктами і їх практичним використанням: інструментами, різними речами, тваринами, машинами. Віддають перевагу професіям,

які вимагають моторних навичок, спритності, конкретності, тобто, таким професіям, як: механік, електрик, інженер, агроном, садівник, токар, водій, будівельник і т.п.

Для даного професійного типу характерними є переважно невербальні інтелектуальні здібності. Психомоторні павички переважають над математичними здібностями і здібностями до мов.

Інтелектуальний тип — орієнтований на розумову працю. Він не соціально-аналітичний, раціональний, незалежний, оригінальний. У нього переважають теоретичні і, в деякій мірі, практичні цінності. Роздумам про проблему він надає більшу перевагу у порівнянні з заняттями по реалізації пов'язаних із нею рішень. Йому подобається розв'язувати завдання, які вимагають абстрактного мислення. Інтелектуал надає перевагу науковим професіям, таким як: ботанік, астроном, фізик, математик і т.і. Володіє високорозвиненими як вербальними, так і невербальними здібностями.

Соціальний тип — ставить перед собою такі цілі і завдання, які дозволяють йому встановити тісний контакт із навколишнім середовищем. Володіє соціальними вміннями і потребує соціальних контактів. Рисами його характеру є соціальність, бажання навчати і виховувати, гуманність, жіночність. Заняття, яким даний тип надає найбільшу перевагу — це навчання, лікування, обслуговування. В основному це лікар, вчитель, психолог. Представники цього типу намагаються триматися осторонь від інтелектуальних проблем. Вони активні, вміють пристосовуватися. Проблеми вони вирішують, опираючись переважно на емоції, почуття і вміння спілкуватися, їм притаманні хороші вербальні і відносно слабкі невербальні здібності.

Конвенційний тип — віддає перевагу чітко структурованій діяльності. З оточуючого середовища він вибирає цілі, задачі й цінності, які формуються із звичаїв і обумовлені станом суспільства. У відповідності з цим його підхід до проблем носить стереотипний практичний і конкретний характер. Спонтанність і оригінальність йому не характерні. У значній мірі для нього характерні ригідність, консерватизм, залежність. Надає перевагу професіям, пов'язаним із розрахунками, канцелярією — бухгалтер, касир, економіст, статистик, комірник, працівник банку, ревізор і т.і.

Він володіє хорошими навичками спілкування, а також моторними навичками. Математичні здібності розвинуті у нього краще, ніж вербальні. Він поганий керівник і організатор, його рішення переважно залежать від оточуючих його людей.

Підприємницький тип — вибирає цілі, цінності та задачі, які дозволяють йому проявити енергію, ентузіазм, імпulsивність, домінуючість, реалізувати любов до пригод. Віддає перевагу чисто «чоловічим», керівним ролям, у яких він може задовольнити свої потреби в домінуючості та визнанні. Це такі професії, як: директор, телерепортер, завідувач, менеджер, журналіст, дипломат і т.і. Для цього професійного типу характерна дуже широка сфера діяльності. Йому не подобаються заняття, пов'язані з ручною працею, а також ті, що вимагають посидючості, великої концентрації уваги й інтелектуальних зусиль. Віддає перевагу невизначеним вербальним задачам, які пов'язані з керівництвом, високим статусом і владою. Найбільших досягнень добивається в управлінні, бізнесі та спорті.

Артистичний тип — відхиляється від чітко структурованих проблем і видів діяльності, що передбачають велику фізичну силу. У спілкуванні з оточуючими опирається на свої безпосередні почуття, емоції, інтуїцію та яву. Йому властиві складні погляди на життя, гнучкість, незалежність рішень. Це не соціальний, оригінальний тип.

Важливо підкреслити, що кожна людина володіє особистісними властивостями, характерними для всіх шести описаних типів. Саме тому модель особистості можна виразити у вигляді психологічного профілю з буквами-індексами (за назвою типів), поданих у порядку зменшення ступеня домінування того чи іншого типу. Значення індексів: Р-реалістичний, І-інтелектуальний, С-соціальний, К-конвенційний, П-підприємницький і А-артистичний. Отримана таким чином модель дозволяє охарактеризувати людину з точки зору її більшої чи меншої схильності бути зарахованою до того чи іншого типу особистості.

Поведінка людини залежить від її особистісних властивостей, а також від оточення того середовища, у якому вона діє. Професійним типам особистості відповідають моделі професійного середовища. До останнього належать і люди зі своїми домінуючими рисами. У загальних рисах

моделі професійного середовища, що відповідають певним типам особистості, виглядають таким чином:

Реалістичне професійне середовище характеризується тим, що предметом праці тут є конкретні реальні речі. Це може бути сфера виробництва, використання різних матеріальних цінностей і засобів. Для виконання робіт необхідна вправність, рухливість, наполегливість, фізична сила. Соціальні навички потрібні в незначній мірі і пов'язані в основному з прийомом і передачею мінімальної інформації.

Бесіди короткі і стереотипні. Характер завдань, що отримує працівник, конкретний і чіткий. Результат передбачуваний і матеріальний.

Професії: механік, зоотехнік, водій, інженер, агроном, машиніст, електрик та ін.

Інтелектуальне професійне середовище характеризується вирішенням завдань, що першочергово передбачають наявність абстрактного мислення і творчих здібностей. Апаратура, що використовується, вимагає швидше інтелектуальних, ніж фізичних навичок. Міжособові відносини відіграють незначну роль, хоча тут необхідно вміти передавати і приймати складні словесні конструкції. Результат праці може бути непередбаченим, часто не матеріальним. Характер завдань різноманітний, вимагає досить високого рівня інтелекту.

Професії: геолог, ботанік, хімік, вчений, редактор, фізик та ін.

Соціальне професійне середовище відповідає соціальному типу особистості. Це, в основному, робота з людьми, що передбачає наявність вмінь розбиратися в поведінці людей і навчати інших. Робота вимагає постійного особистого спілкування з людьми. Необхідні здібності переконувати, промовистість. Характер знань різноманітний. Результат праці не завжди можна передбачити.

Професії: соціолог, педагог, психолог, лікар, адвокат, соціальний працівник, профконсультант та ін.

Конвенційне професійне середовище характеризується вирішенням завдань, що вимагають здібностей до обробки конкретної рутинної і номеральної інформації. Це в основному робота з документами, цифрами, фактами, банками даних та ін. Робота вимагає точності, ретельності.

Професії: бухгалтер, ревізор, податковий інспектор, фінансист, оператор ЕОМ тощо.

Підприємницьке професійне середовище характеризується виконанням завдань різного характеру, що вимагають особистої ініціативи, вміння керувати, соціальних навичок. Важливо вміти розбиратися в мотивах поведінки різних людей. При спілкуванні з представниками різних типів і в різних ситуаціях важливі комунікабельність і промовистість. Результат роботи не завжди передбачений, але реалістичний.

Професії: бізнесмен, брокер, спеціаліст із реклами, організатор подорожей, постачальник, страховий агент і т.і.

Артистичне професійне середовище характеризується розв'язанням проблем і завдань, що передбачають наявність художнього смаку, уяви. Більш складні задачі з розв'язанням за допомогою фантазії, інтуїції. Усі свої знання, емоційну сторону життя, свою суть представники цього середовища прагнуть присвятити досягненню конкретної мети — реалізувати себе.

Характер завдань різноманітний, результат непередбачений. Необхідна наявність спеціальних здібностей: до співів, малювання, хореографії тощо.

Професії: диригент, музикант, художник, актор, журналіст, скульптор, дизайнер і та ін.

У результаті досліджень Голанд встановив, що люди різних професійних типів неоднаково адаптуються до умов різного професійного середовища. Слід зазначити, що відповідність типу особистості до типу професійного середовища є передумовою високих досягнень у діяльності та задоволеності людини своєю працею.

Зважаючи на те, що людина в одне середовище «вписується» краще, ніж в інше, Голанд запропонував шкалу адаптованості різних типів особистості до різних професійних середовищ, у якій використовуються такі умови і позначення:

- + + — відмінна адаптація до середовища;
- + — добра адаптація;

- — недостатня адаптація;
- — дуже погана адаптація.

З приведеної таблиці видно, що, наприклад, артистичний тип особистості найуспішніше працює в артистичному середовищі (+ +), досить добре адаптується до інтелектуального (+), соціального (+), підприємницького середовища (+), і дуже погано — до реалістичного (- -) та конвенційного (- -).

Реалістичний тип особистості найбільш успішно працює в реалістичному середовищі (+ +), добре адаптується до інтелектуального (+) і дуже погано до артистичного (- -) та недостатньо до соціального (-) і конвенційного (-) середовища.

Таким чином, відповідність типів особистості типам професійного середовища є передумовою високих виробничих показників і задоволеності людини своєю працею.

Відповідність типів особистості типам професійного середовища

Типи особистості	Типи професійного середовища					
	Р	І	С	К	п	А
Реалістичний	++	+	-	+	-	
Інтелектуальний	+	++	-	-		+
Соціальний		-	++	-	+	+
Конвенційний	+	-	+	++	+	
Підприємницький	-	-	-	-	++	+
Артистичний	-	-	+		-	++

Інструктивні вказівки до методики

Методика включає 42 пари різних професій. З кожної пари професій необхідно вибрати одну, якій надається більша перевага.

Час, що відводиться на виконання методики, не обмежується. Як правило, витрачається 15–20 хвилин. Якщо відповідаючий не може віддати перевагу одній з двох запропонованих у парі професій, він може взагалі пропустити цю пару, але в такому разі у якій-небудь іншій парі він же повинен вибрати обидві запропоновані професії.

Досліджуваним пропонується прочитати на виданому листі назви професій. Якщо суть будь-якої професії не зрозуміла, можна звернутись за роз'ясненням до профконсультанта.

Обстеження проводиться за допомогою опитувальника професійних переваг.

Для того, щоб обстежуваний міг працювати з методикою, йому дається інструкція такого змісту:

Подивіться на запропонований Вам тест. На ньому попарно представлені різні професії та види діяльності. У кожній парі професій постарайтеся віддати перевагу одній з них. Наприклад, якщо в першій парі (1. Інженер-будівельник –1. Конструктор) Вам більше подобається робота конструктора, напишіть на Вашому листку відповідей порядковий номер пари (у даному випадку це 1) та індекс вибраної Вами професії (у даному випадку це буде буква І).

Такий вибір необхідно провести з усіма парами професій. Якщо в процесі роботи з тестом Ви не будете знати, у чому полягає зміст праці представника тієї чи іншої професії, можете звернутися за роз'ясненням до психолога.

Якщо у деяких випадках Ви не можете віддати перевагу жодній із двох запропонованих у парі професій, то можете пропустити дану пару, але в такому разі у якій-небудь іншій парі Ви повинні вибрати обидві запропоновані професії. Всього слід вибрати 42 професії.

Бланк відповідей

Прізвище	Вік	Школа	
Ім'я	Клас	Дата	
Інженер-будівельник	Р	Конструктор	І
Перукар	Р	Бібліотекар	С
Токар	Р	Оператор комп'ютерного набору	К
Режисер	А	Директор магазину	Пр
Архівіст	К	Дизайнер	А
Філософ	І	Програміст	К
Вчений хімік	І	Бухгалтер	К
Редактор наукового журналу	І	Адвокат	С
Інженер-технолог	Р	Перекладач художньої літератури	А
Страховий агент	С	Художник з розпису тканини	А
Офіціант	С	Менеджер з реклами	Пр
Спортивний лікар	С	Художник графік	А
Нотаріус	К	Підприємець	Пр
Оператор ЕОМ (комп'ютер)	К	Різьбяр по дереву	А
Політичний діяч	Пр	Письменник	А
Садівник	Р	Метеоролог	К
Водій	Р	Медична сестра	С
Інженер-електронник	Р	Вчений	І
Маляр-будівельник	Р	Артист естради	А
Біолог	І	Екскурсовод	С
Телерепортер	Пр	Фотограф	А
Брокер	Пр	Фармацевт	К
Кінознавець	І	Менеджер з маркетингу	Пр
Математик	І	Архітектор	А
Працівник дитячої кімнати міліції	С	Аудитор (бухгалтер)	К
Учитель	С	Головний зоотехнік	Пр
Вихователь дитячого садка	С	Художник-керамік	А
Керівник спортивної команди	Пр	Економіст	К
Літературознавець	І	Експерт	К
Астроном	І	Диригент	А
Автослюсар	Р	Секретар-друкарка	К
Електрозварник	Р	Музикознавець	І
Кухар	Р	Фермер	Пр
Закрійник	Р	Декоратор	А
Археолог	І	Директор театру	Пр
Працівник музею	І	Продавець-консультант	С
Гідролог	І	Артист	А
Працівник соціальної служби	С	Коректор	А
Лікар	С	Дипломат	Пр
Банківський працівник	К	Продюсер	Пр
Інженер-металург	Р	Психолог	С
Телемеханік	Р	Директор видавництва	Пр

Обробка результатів обстеження та їх інтерпретація.

Під час обробки результатів підраховується кількість вибраних професій, яким опитуваний віддає найбільшу перевагу, згідно з шістьма типами особистості. Отримані кількісні показники записуються в матрицю.

Наприклад:

Р	І	С	К	П	А
2	7	6	5	2	12

Цифри — це кількість виборів по кожному типу професій. Далі слід подивитися стандартні значення «сирих» балів по нормо таблиці.

Переведення «сирих» балів у стандартні значення

Ст. бали	Початкові бали			Ст. бали	Початкові бали			Ст. бали
	Р	І	С		К	П	А	
0	0-1			0		0-1		0
1	2	0	0-1	1	0	2	0	1
2	3	?	2	2	1-2	3	1-2	2
3	4-5	2-3	3-4	3	3	4-5	3	3
4	6	4	5	4	4	6	4-5	4
5	7	5	6	5	5-6	7	6	5
6	8-9	6-7	7-8	6	7	8-9	7-8	6
7	10	8	9	7	8	10	9	7
8	11	9	10-11	8	9-10	11	10-11	8
9	12-13	10	12	9	11	12	12	9
10	14	11-12	13-14	10	12	13-14	13-14	10
11		13		11	13-14			11

Тоді, у нашому випадку, модель особистості буде:

Р	І	С	К	П	А
1	6	5	5	1	9

Далі, залежно від величини цифри, визначається пріоритет тієї чи іншої сфери діяльності для обстежуваної людини.

У даному випадку модель особистості буде АІ (СК). Це означає, що обстежувана людина належить до артистичного типу особистості з яскраво вираженими якостями інтелектуала.

Необхідно зазначити, що під час інтерпретації даних основну увагу слід звертати на перші два-три типи. Останні компоненти формули теж необхідно враховувати, оскільки вони свідчать про відсутність відповідних якостей особистості.

Таким чином, маючи інформацію про професійну спрямованість до певної сфери діяльності та про міру відповідності типу особистості типові професійного середовища, профконсультант має змогу більш аргументовано надати допомогу обстежуваному в пошуку професії.

Розберемо для прикладу таку ситуацію. Обстежуваний за методикою Голоанда — чітко приналежність до соціального типу (бажання повчати, надавати послуги, виховувати, спілкуватися з людьми). У такому випадку можна порадишити працювати вчителем, бібліотекарем, екскурсологом, психологом, працівником у службах зайнятості та побуту.

Отримані результати слід обговорити з обстежуваною особою. Це поліпшує взаєморозуміння, значно прискорює вибір професії або формування професійного плану.

Для більш обґрунтованого пошуку професії або роботи та врахування їх вимог до особистості необхідно звернутись до інших методик.

Добірка рекомендованих профорієнтаційних тестів:

Перелік психодіагностичних методик, які використовуються практичними психологами під час проведення профорієнтаційної роботи з учнями школи.

1. Вивчення професійних намірів старшокласників. Уніат С., Комінко С. Вибір професії або задача з багатьма невідомими. — Тернопіль: «Підручники і посібники», 1997.
2. «Анкета інтересів». Уніат С., Комінко С. Вибір професії або задача з багатьма невідомими. — Тернопіль: «Підручники і посібники», 1997.
3. Методика Йовайши. Уніат С., Комінко С. Вибір професії або задача з багатьма невідомими. — Тернопіль: «Підручники і посібники», 1997.
4. «Квадрат інтересів». Уніат С., Комінко С. Вибір професії або задача з багатьма невідомими. — Тернопіль: «Підручники і посібники», 1997.
5. Питальник професійної готовності (ППГ) за Л. Кабардовою). Уніат С., Комінко С. Вибір професії або задача з багатьма невідомими. — Тернопіль: «Підручники і посібники», 1997.
6. Методика «КОС-1». Овчарова Р.В. Справочная книга школьного психолога. — М.: «Просвещение», 1996.
7. Методика «КОС-2». Уніат С., Комінко С. Вибір професії або задача з багатьма невідомими. — Тернопіль: «Підручники і посібники», 1997.
8. Діагностичний питальник «Людина-машина». Уніат С., Комінко С. Вибір професії або задача з багатьма невідомими. — Тернопіль: «Підручники і посібники», 1997.
9. «Вивчення рівня задоволення своєю професією та різними сторонами професійної діяльності» (Н.Н. Журін, Є.П. Льїн). Уніат С., Комінко С. Вибір професії або задача з багатьма невідомими. — Тернопіль: «Підручники і посібники», 1997.
10. Теплінг-тест («олівцева проба»). Уніат С., Комінко С. Вибір професії або задача з багатьма невідомими. — Тернопіль: «Підручники і посібники», 1997.
11. Практикум «Самопізнання властивостей уваги». Уніат С., Комінко С. Вибір професії або задача з багатьма невідомими. — Тернопіль: «Підручники і посібники», 1997.
12. Практикум «Пам'ять, її значення для професійної діяльності». Уніат С., Комінко С. Вибір професії або задача з багатьма невідомими. — Тернопіль: «Підручники і посібники», 1997.
13. Вивчення інтересів та схильностей дітей. Романовська Д.Д., Чаплак Я.В. Психологічне забезпечення внутрішньої диференціації у навчально-виховній роботі в дошкільній та початковій ланках освіти. — Чернівці, 2001.
14. Вивчення актуальних потреб та нахилів дитини. Романовська Д.Д., Чаплак Я.В. Психологічне забезпечення внутрішньої диференціації у навчально-виховній роботі в дошкільній та початковій ланках освіти. — Чернівці, 2001.
15. Методика «За і проти» (Н. Пряжников). Івашина Є.В. Абетка етикету спілкування. — К., 1998.
16. Орієнтаційна анкета Б. Басса. Кардаш В.В. Диференційна діагностика неврозів (метод. Рекомендації). — Луцьк., 2000.
17. «Професійні переваги». Федоров В.Д. психодіагностика особистості в системі диференціації. — Хм., 1993.
18. «Що нам цікаво?» Федоров В.Д. психодіагностика особистості в системі диференціації. — Хм., 1993.
19. Анкета для визначення інтересів учнів. Подмазин С.И., Сибиль Е.И. Как помочь подростку с «трудным» характером. — К.: НППЦ Перспектива, 1996.

Додаток Д

Область знань	Спеціальність	Необхідні предмети
Освіта	Науки про освіту (викладання психолого-педагогічних дисциплін)	Укр. мова, Історія України, ін. мова./ Біологія / Географія.
	Дошкільна освіта	Укр. мова, Біологія / Історія України, Ін. мова. / Матем.
	Початкова освіта	Укр. мова, матем. / Історія України, Ін. мова. / Біологія.
	Середня освіта (за предметними спеціалізаціями)	Укр. мова, Історія України, Ін. мова./ Матем / Географія.
	Професійна освіта (за предметними спеціалізаціями)	Укр. мова, Історія України / матем, Ін. мова. / Біологія.
	Спеціальна освіта	Укр. мова, Біологія, Історія України / Ін. мова.
	Фізична культура і спорт	Укр. мова, Біологія / Історія України / матем,

	Аудіовізуальне мистецтво і виробництво	Укр. мова, Історія України / Ін.мова.,
	Дизайн	Укр. мова, Історія України / Ін.мова. / Матем.
	Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація	Укр. мова, Історія України / Ін.мова.,
Культура та мистецтво	Хореографія	Укр. мова, Історія України / Ін.мова. / Географія,
	Музичне мистецтво	Укр. мова, Історія України / Ін.мова.,
	Сценічне мистецтво	Укр. мова, Історія України / Ін.мова.,
	Музеєзнавство, пам'ятокзнавство	Укр. мова, Історія України, Ін. мова./ Географія.
	Менеджмент соціокультурної діяльності	Укр. мова, Історія України, Географія / Ін. мова.
	Інформаційна, бібліотечної та архівної справи	Укр. мова, Історія України, Географія / Ін. мова.
	Релігієзнавство	Укр. мова, Історія України, Ін. мова./ Географія.
Гуманітарні науки	Історія та археологія	Укр. мова, Історія України, Ін. мова./ Географія.
	Філософія	Укр. мова, Історія України, Ін. мова./ Географія / матем.
	Культурологія	Укр. мова, Історія України, Ін. мова./ Географія.
Богослов'я	Філологія	Укр. мова, Історія України, Ін. мова./ Географія.
	Богослов'я	Укр. мова, Історія України, Ін. мова./ Географія
	Економіка	Укр. мова, Математика, Ін. мова. / Географія.
	Політологія	Укр. мова, Історія України, Ін. мова./ Географія.
Соціальні та поведінкові науки	Психологія	Укр. мова, Історія України / Біологія, Ін.мова / матем.
	Соціологія	Укр. мова, Історія України, Ін. мова./ Матем.
	Міжнародні відносини, громадські комунікації і регіональні студії	Укр. мова, Історія України, Географія / Ін. мова. / Матем.
	Міжнародні економічні відносини	Укр. мова, Історія України / Математика, Ін. мова.
Журналістика	Журналістика	Укр. мова, Історія України / Ін.мова.,
	Облік та оподаткування	Укр. мова, Математика, ін.мова. / Історія України.
	Фінанси, банківська справа і страхування	Укр. мова, Математика, ін.мова. / Історія України.
	Менеджмент	Укр. мова, Математика / Історія України, Ін. мова / Географія.
Управління та адміністрування	Публічне управління і адміністрування	Укр. мова, Математика / Історія України, Ін. мова / Географія.
	Маркетинг	Укр. мова, Математика / Історія України, Ін. мова / Географія.
	Підприємництво, торгівля і біржова діяльність	Укр. мова, Математика / Історія України, Ін. мова / Географія.
Право	Право	Укр. мова, Історія України, Ін. мова./ Матем.
	Міжнародне право	Укр. мова, Історія України, Ін. мова./ Матем.
Біологія	Біологія	Укр. мова, Біологія, Матем. / Хімія.
	Екологія	Укр. мова, Біологія, Матем. / Хімія.
Природні науки	Хімія	Укр. мова, Хімія, Матем. / Фізика / Ін. мова.
	Науки про Землю	Укр. мова, Географія, Матем. / ІнМов.
	Фізика і астрономія	Укр. мова, Фізика / матем., ін.мова. / Фізика.
	Прикладна фізика і наноматеріали	Укр. мова, Фізика / матем., Ін.мова. / Хімія.
Математика і статистика	Математика	Укр. мова, Математика, Ін. мова / Фізика.
	Статистика	Укр. мова, Математика, Ін. мова / Фізика.
	Прикладна математика	Укр. мова, Математика, Ін. мова / Фізика.
	Інженерія програмного забезпечення	Укр. мова, Математика, Ін. мова / Фізика.
Інформаційні технології	Комп'ютерні науки та інформаційні технології	Укр. мова, Математика, Ін. мова / Фізика.
	Комп'ютерна інженерія	Укр. мова, Математика, Ін. мова / Фізика.
	Системний аналіз	Укр. мова, Математика, Ін. мова / Фізика.
	Кібербезпека	Укр. мова, Математика, Ін. мова / Фізика.

	Прикладна механіка	Укр. мова, Математика, Ін. мова / Фізика / Історія України.
	Матеріалознавство	Укр. мова, Математика, Ін. мова / Фізика / Історія України.
Механічні	Галузеве машинобудування	Укр. мова, Математика, Ін. мова / Фізика.
	Авіаційна та ракетно-космічна техніка	Укр. мова, Математика, Ін. мова / Фізика.
	Суднобудування	Укр. мова, Математика, Ін. мова / Фізика.
	Металургія	Укр. мова, Математика, Ін. мова / Фізика.
	Електроенергетика, електротехніка та електромеханіка	Укр. мова, Математика, Ін. мова / Фізика.
Електрична інженерія	Енергетичне машинобудування	Укр. мова, Математика, Ін. мова / Фізика.
	Атомна енергетика	Укр. мова, Математика, Ін. мова / Фізика.
	Теплоенергетика	Укр. мова, Математика, Ін. мова / Фізика.
	Гідроенергетика	Укр. мова, Математика, Ін. мова / Фізика.
	Автоматизація та комп'ютерно-інтегровані технології	Укр. мова, Математика, Ін. мова / Фізика.
Автоматизація та приладобудування	Метрологія та інформаційно-вимірювальна техніка	Укр. мова, Математика, Ін. мова / Фізика.
	Мікро- та наносистемна техніка	Укр. мова, Математика, Ін. мова / Фізика.
Хімічна та біоінженерія	Хімічні технології та інженерія	Укр. мова, Математика, Хімія / Біологія.
	Біотехнології та біоінженерія	Укр. мова, Біологія, Хімія / матем.
	Біомедична інженерія	Укр. мова, Математика, Хімія / Біологія.
Електроніка та телекомунікації	Електроніка	Укр. мова, Математика, Ін. мова / Фізика.
	Телекомунікації та радіотехніка	Укр. мова, Математика, Ін. мова / Фізика.
	Авіоніка	Укр. мова, Математика, Ін. мова / Фізика.
	Харчові технології	Укр. мова, Математика, Біологія / Хімія / Ін. мова.
	Технології легкої промисловості	Укр. мова, Математика, Біологія / Хімія.
Виробництво і технології	Технології захисту навколишнього середовища	Укр. мова, Математика, Хімія / Географія.
	Гірське	Укр. мова, Математика, Фізика / Ін. мова.
	Нафтогазова інженерія та технології	Укр. мова, Математика, Фізика / Ін. мова.
	Виготовлення подарунків і сувенірів	Укр. мова, Математика, Фізика / Ін. мова.
Архітектура і будівництво	Архітектура та містобудування	Укр. мова, Математика.
	Будівництво і громадянська інженерія	Укр. мова, Математика, Фізика / Ін. мова.
	Геодезія та землеустрій	Укр. мова, Математика, Географія / Ін. мова.
	Агрономія	Укр. мова, Біологія, Історія України / Математика.
	Захист і карантин рослин	Укр. мова, Біологія, Історія України / Математика.
	Садівництво і виноградарство	Укр. мова, Біологія, Історія України / Математика / Ін. мова
Аграрні науки і продовольство	Технологія виробництва і переробки продукції тваринництва	—
	Лісне господарство	Укр. мова, Біологія, Математика / Ін. мова.
	Садово-паркове господарство	Укр. мова, Біологія, Математика / Ін. мова.
	Водні біоресурси та аквакультура	Укр. мова, Біологія, Математика / Географія.
	Агроінженерія	Укр. мова, Математика, Ін. мова. / Географія.
Ветеринарна медицина	Ветеринарна медицина	Укр. мова, Біологія, Історія України / Ін. мова.
	Ветеринарна гігієна, санітарія і експертиза	Укр. мова, Історія України, Географія / Біологія.
	Стоматологія	Укр. мова, Біологія, Хімія / Ін. мова. / Матем.
	Медицина	Укр. мова, Біологія, Хімія / матем. / Історія України.
	Медсестринство	Укр. мова, Біологія, Хімія / матем.
Охорона здоров'я	Технології медичної діагностики і лікування	Укр. мова, Біологія, Хімія / матем.
	Медична та психологічна реабілітація	Укр. мова, Біологія, Хімія / матем. / Історія України.
	Фармація	Укр. мова, Біологія, Хімія / матем.
	Фізична реабілітація	Укр. мова, Біологія, Історія України / Ін. мова. / Хімія.

Соціальна робота	Соціальна робота Соціальне забезпечення	Укр. мова, Історія України, Ін. мова./ Біологія. Укр. мова, Історія України, Ін. мова./ Біологія / Географ.
Сфера обслуговування	Готельно-ресторанна справа Туризм	Укр. мова, Ін. мова, Історія України / Географія. Укр. мова, Ін. мова / Географія, Історія України / матем.
цивільна безпека	Пожежна безпека Правоохоронна діяльність Цивільна безпека	Укр. мова, матем., Історія України / Біологія Укр. мова, Історія України, Ін. мова./ Матем. Укр. мова, матем., Історія України / Ін. мова.
	Річковий і морський транспорт Авіаційний транспорт	Укр. мова, матем., Ін. мова. / Фізика. Укр. мова, матем., Ін. мова. / Фізика.
транспорт	Залізничний транспорт Автомобільний транспорт Транспортні технології (за видами)	Укр. мова, матем., Ін. мова. / Фізика / Історія України. Укр. мова, матем., Ін. мова. / Фізика / Історія України. Укр. мова, матем., Ін. мова. / Фізика / Історія України.

СЛОВНИК ТЕРМІНІВ

А

АБСТРАКТНЕ МИСЛЕННЯ — один з різновидів людського мислення. Сутність його полягає у виробленні понять, суджень, висновків і здатності оперувати ними. А.м. виростає на ґрунті узагальнення даних емпіричного пізнання. Завдяки йому людина розкриває істотні зв'язки і відношення речей, об'єктивні закони розгортання явищ і подій.

АВТОМАТИЗМ — (у психології) (від гр. — самочинне діяння) — дія, що реалізується без посередньої участі свідомості. Можна виділити моторні, мовні, інтелектуальні А. Розрізняють «первісний» А., що являє собою функціонування природжених безумовно-рефлекторних програм, і «повторний» А., який утворюється у процесі життя.

АГРЕСИВНІСТЬ (від лаг. — нападаю) — емоційний стан і риса характеру людини. Характеризується імпульсивною активністю поведінки, афективними (від лат. — хвилювання, пристрасть) переживаннями — гнівом, злістю, прагненням заподіяти іншому травму (фізично чи морально). Причиною А. може бути ефект неадекватності, що виникає внаслідок незадоволення потреби особи в самоутвердженні.

АДАПТАЦІЯ — (від лат. — пристосовую) — пристосування поведінки і функцій організму, його органів і клітин до умов середовища. Є А. сенсорна, соціальна. Ефективність А. значною мірою залежить від того, наскільки адекватно індивід сприймає себе і свої соціальні зв'язки.

АДАПТАЦІЯ СОЦІАЛЬНА — активне входить у процес соціалізації); пасивну (не взаємодіє із середовищем, не прагне змінити його, пристосовується до особистих норм, оцінок, засобів діяльності). Показники пасивної А.с. — перехід в інше соціальне середовище.

АДЕКВАТНІСТЬ — (від лат. — прирівняний, рівний, відповідний). У психології йдеться про А. образу об'єкта, а отже, про точність і повноту пізнання психічної реальності. **АКТИВНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ** — здатність особистості до свідомої трудової та соціальної діяльності, міра цілеспрямованого, планомірного перетворення нею навколишньої дійсності і самої себе.

АКУРАТНІСТЬ — (від лат. — точно виконую) — риси людини, що виявляються у точності, ретельності, охайності, своєчасності виконання певного виду діяльності. А. формується у процесі виконання трудових операцій на основі морально збалансованої поведінки.

АКЦЕНТУАЦІЯ ХАРАКТЕРУ — надмірне загострення якоїсь індивідуальної риси характеру, темпераменту, що свідчить про відхилення від психічної норми, але не переходить у паталогічний стан. Розрізняють такі типи А.х.: астенічний, демонстративний, шизоїдний, сензитивний, епілептоїдний, гіпертимний, дистимний, циклоїдний, лабільний, меланхолічний та інші. А.х. спричиняє гострі афективні реакції, неврози, порушення поведінки.

АНАЛІЗ — (від гр. — розкладання) — логічний прийом, метод дослідження, розкладання цілого на частини. Входить до всіх актів практичної і пізнавальної взаємодії організму із середовищем. А. як необхідний етап пізнання нерозривно пов'язаний із синтезом і є однією з основних операцій реального процесу мислення.

АНАЛІЗ ПРОДУКТІВ ДІЯЛЬНОСТІ — метод дослідження, який полягає в тому, що аналізуються результати діяльності людини (творчість, прикладна діяльність), і які відображають інтерес, потреби, здібності, схильності, досвід і рівень інтелектуального розвитку.

АНАЛІЗ ПРОФЕСІЙ — вивчення змісту професій (роду занять) за допомогою добування знань, систематизації інформації, що стосується певної галузі діяльності. Сфера А.п. включає умови праці і соціально-економічні фактори.

АНКЕТА — (фр. — список питань) — методичний засіб для збирання первинної соціологічної і соціально-психологічної інформації на основі письмового опитування!

АНКЕТНЕ ОПИТУВАННЯ — (від фр. — буквально: розслідування) — метод соціально-психологічного дослідження за допомогою анкет. А.о. проводиться, щоб з'ясувати біографічні дані, думки, ціннісні орієнтації, соціальні установки й особистісні риси опитуваного.

Б

БАЖАННЯ — один із структурних компонентів розвитку вольового процесу: переживання людиною своїх актуальних потреб. Характеризується усвідомленим прагненням щось здійснити. Цим Б. відрізняється від потягу, що є переважно не усвідомленим.

БАЙДУЖІСТЬ — психічний стан людини, що характеризується притупленням або цілковитою втратою інтересу до інших людей, навколишнього світу. Причинами Б. можуть бути фізичні або нервові хвороби, перевтома, психічні травми, комплекс невдоволеності тощо.

БЕСІДА (у психології) — метод здобуття інформації на основі вербальної (словесної) комунікації. Можна виділити такі види Б.: «уведення в експеримент» — запрошення до цілеспрямованого, співробітництва; експериментальна Б., в ході якої перевіряється робоча гіпотеза; інтерв'ю; евристична, профорієнтаційна Б. тощо.

БІРЖА ПРАЦІ — державна установа, що регулярно здійснює посередницькі операції на ринку праці. Б.п. також реєструє безробітних, допомагає їм у працевлаштуванні. **БРЕХЛИВІСТЬ** — неправдивість — індивідуально-психологічна особливість, що виявляється у свідомому викривленні справжнього стану речей, прагненні створити неправильне враження про факти і події. Від Б. слід відрізнити викривлені уявлення, які є наслідком недорозвиненості мислення, невміння розмежувати бажане й існуюче.

В

ВАЛІДНІСТЬ — (від англ. — придатний) — один з основних критеріїв якості тесту. Поняття В. стосується не тільки тесту, а й критерію оцінки його якості. Тільки перевірені В. тести можна використовувати у профорієнтації і наукових дослідженнях.

ВЕРБАЛЬНИЙ — (від лат. — слово) — словесний, мовний, усний; термін, що використовується у психології для визначення форм знакового матеріалу, а також для оперування цим матеріалом. В. — усвідомлений матеріал (рядки іменників, прикметників, дієслів, числівників, уривки текстів, вірші тощо) і В. — неусвідомлений матеріал (групи з трьох пріголосних, безглузді слова різного ступеня, наближеного до реальної мови). Вербальному матеріалу протиставляється невербальний усвідомлений матеріал (геометричні фігури, малюнки, предмети тощо) і невербальний неусвідомлений матеріал (незвичайні геометричні фігури, чорнильні плями).

ВИБІР ПРОФЕСІЇ — самопізнання та об'єктивна самооцінка індивідуальних особливостей, зіставлення своїх професійно важливих якостей, можливостей з вимогами професій та кон'юнктурою ринку праці.

ВИВЧЕННЯ САМООЦІНКИ ТА РІВНЯ ДОМАГАНЬ — бланкова методика. Дає змогу з'ясувати оцінку учнем рівня розвитку певних своїх якостей (здоров'я, розуму, здібностей, характеру, авторитету в однолітків, уміння робити власними руками, зовнішності, упевненості в собі), а також бажаний рівень розвитку.

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ — категорія етики, права, що відображає соціальне й морально-правове ставлення особистості до суспільства (людства в цілому), характеризується виконанням морального обов'язку і правових норм.

ВІКОВА ПСИХОЛОГІЯ — специфічні якості особистості, її психіки, що закономірно змінюються на різних вікових стадіях розвитку. Вони створюють певний комплекс різноманітних якостей — пізнавальні, мотиваційні, емоційні, перцептивні (від лат. — сприймання) та індивідуально-психологічні, що включають темп розвитку особистості, а також істотно впливають на вікові особливості людини. **ВІРА** — (у психології) — особливий стан психіки, що полягає у повному і беззаперечному прийнятті людиною якихось відомостей, текстів, уявлень, подій чи особистісних уявлень і висновків, які можуть у подальшому бути підставою для її «Я», визначати деякі її вчинки, мркування, норми поведінки і відносини.

ВКЛАДЕНА ПРАЦЯ — психологічний феномен, який полягає в тому, що суб'єкт більше, ніж іншими компонентами, дорожить укладеним у діяльність особистісно значущим ставленням

до неї, яке реалізує його можливості, особливо творчі. Якщо ігнорується В.п. особистості, у неї падає мотивація, з'являється байдужість, подальша діяльність виконується формально, без мотиваційного напруження, необхідного для високого рівня досягнення.

ВОЛЯ — здатність людини, що проявляється в самодетермінації і саморегуляції нею своєї діяльності в різних психічних станах. Основні функції В.: вибір мотивів і мети, регуляція спонукання до дій при недостатній чи надмірній їх мотивації, організація психічних процесів в адекватну систему, яку виконує людина; мобілізація фізичних і психологічних можливостей у ситуацію долавання перешкод у досягненні поставленої мети.

ВТОМЛЕНІСТЬ — тимчасове зниження працездатності через тривале навантаження. Виникає внаслідок виснаженості.

Г

ГАРМОНІЙНІСТЬ, ГАРМОНІЯ — у психології — поєднання індивідуальних чи особистісних позитивних рис. Г. виробляється в процесі виховання особи й участі її в життєдіяльності певного колективу.

ГЕНОТИП — сукупність спадкових структур організму (насамперед генів). У Г. індивіда криються причини спадкових захворювань психіки, а для здорових людей — темпераменту, індивідуальних рис обдарованості тощо. Знання Г. має істотне значення для оптимізації навчання і виховання людини.

ГНОСЕОЛОГІЯ, або теорія пізнання — філософське вчення про здатність людини пізнавати дійсність, досягги істини.

ГОТОВНІСТЬ ДО ПРАЦІ — інтегральне особистісне утворення, єдність особистісного, мотиваційного й операційного компонентів. Особистісний компонент визначається рівнем соціальної зрілості особистості, мотиваційний — наявністю відповідних знань, загально- трудових і спеціальних (професійних) умінь та навичок. Формується в процесі виховання, зокрема трудового навчання (в тому числі допрофесійної і професійної підготовки), практичної трудової діяльності. Розрізняють загальну Г.д.п. і готовність до конкретного виду праці.

ГРА — форма діяльності в умовних ситуаціях, націлених на відтворення і засвоєння суспільного досвіду. Г. пов'язана з орієнтовною діяльністю і визначається як діяльність, де складається і вдосконалюється керування поведінкою. Гра ділова — це форма відтворення предметного і соціального змісту професійної діяльності, моделювання систем відносин, характерних для даного виду практики. В основу Г.д. покладено створення моделей умов і динаміки виробництва. Ігри бувають навчальні, дослідницькі, управлінські, агестаційні.

ГУМАНІЗМ — Принцип світогляду (в тому числі і моралі), в основі якого лежать переконаність у необмеженості можливостей людини та її здатності до самовдосконалення, вимоги свободи, захисту гідності особи, ідея права людини на щастя.

ГУМАННІСТЬ — людяність, почуття любові до людей, повага до їхньої гідності. Г. реалізується в процесі спілкування та діяльності через сприяння, допомогу, співучасть, підтримку.

Д

ДЕЛКАТНІСТЬ — морально-психологічна риса особистості, що виявляється в її тонкому розумінні внутрішнього світу і психіки інших людей. Д. не є природженою якістю, а формується в процесі цілеспрямованого виховання і є свідченням високої внутрішньої культури людини, її вміння поводитися серед людей; пов'язана з такими поняттями, як тактовність, повага до людської гідності тощо.

ДЕПРЕСІЯ — хворобливий стан пригніченості, песимізму, безвиході, відчаю і занепаду духовних і фізичних сил.

ДИСКОМФОРТ — відсутність комфорту, необхідних умов для життєдіяльності людини, незручність, несприятність ситуації.

ДІЯЛЬНІСТЬ — динамічна система взаємодії суб'єкта із світом, у процесі якої виникає і втілюється в об'єкти психічний образ, реалізується опосередковане ставлення суб'єкта до предметної діяльності.

ДОБРОТА — душевність, дружлюбність, сердечність, людяність.

ДОПИТЛИВІСТЬ — психічна риса, властивість інтересу; людини. Виявляється у прагненні мати широкі та глибокі знання про навколишній світ і самого себе. Д. розвивається

в процесі пізнання і практичного освоєння людиною об'єктивної дійсності.

ДОТЕПНІСТЬ — здатність інтелекту оперувати образами, поняттями, словами. Спирається на природні задатки, а ще більше — на набуті в процесі життєдіяльності людини знання, досвід.

ДУХОВНІСТЬ — специфічно людська риса. Виявляється у багатстві духовного світу особи, її ерудиції, розвинутих інтелектуальних і емоційних запитах, моральності; Д; — індивідуальна вираженість у системі мотивів особистості: а) ідеальної потреби пізнання; б) соціальної потреби жити, діяти для інших. З категорією Д. співвідноситься потреба пізнання світу, себе, змісту і призначення свого життя.

Е

ЕГО (від лат. — Я) — один з компонентів структури особистості у теорії З. Фрейда.

ЕГОЇЗМ (від лат. — Я) — морально-психологічна риса особи; полягає у надмірній зосередженості на своєму «я», замкненості у вузькому світі своєї індивідуальності.

ЕКСПЕРТНА ОЦІНКА (експертиза від лат. — досвідчений) — у психології — метод дослідження, коли явища виявляються та оцінюються експертом.

ЕКСТРАВЕРСІЯ (від лат. — зовні і звертати, видозмінювати) — властивість людської особистості спрямовувати відчуття, переживання та інтереси до зовнішнього світу. Це тип «звернений назовні», на природне оточення та інших людей, не схильний до «вникнення в себе», до аналізу своїх внутрішніх переживань.

ЕМОЦІЇ (від лат. — хвилюю, збуджую) — психічні стани і процеси в людини та тварини, у яких реалізуються їхні ситуативні переживання. Вони є і властивостями людини, оскільки в них виявляється позитивне чи негативне ставлення індивіда до певних об'єктів, сфер діяльності, до інших людей, до самого себе.

ЕМПАТІЯ здатність зрозуміти емоційний стан іншої людини, співчувати, співпереживати. Процес Е. за своїм змістом є інтелектуальним.

ЕРГОНОМІКА (від гр. — робота і закон) — інтегративна наука, що вивчає закономірності співвідношення особливостей людини й засобів виробництва. Виникла на стику технічних наук, психології, фізіології і гігієни праці. Е. вивчає людський фактор у складному й диференційованому світі праці. Вона прагне до синтезу людського і технічного аспектів.

ЕРУДИЦІЯ (від лат. — вченість, пізнання) — глибока обізнаність, начитаність, знання літератури і проблематики в певній галузі науки. Набувається завдяки наполегливій і копійчій праці, систематичному навчанню, науковому пошуку, власним роздумам над проблемою.

ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ (від лат. — діяльний) — системий міра, головним компонентом якої є ступінь досягнення цілей діяльності, а підпорядкованим — ступінь економічності та раціональності використання виділених на це ресурсів. Вивчаючи ефективність тієї чи іншої діяльності, слід передусім описати з урахуванням визначених вище моментів систему критеріїв ефективності (характеристик, за якими її оцінюють). Наступним кроком є визначення системи факторів ефективності, тобто характеристик, від яких вона залежить. Такими факторами є властивості суб'єктів діяльності, її об'єкти, умови та способи організації. Далі виділяються конкретні показники для оцінки критеріїв і факторів ефективності й там, де це можливо, числові значення цих показників.

Ж

ЖАДІБНІСТЬ — психічний стан і моральна риса індивіда, що виявляються в орієнтації на придбання цінностей. Як установка орієнтує людину на певну дію, живить прагнення до придбання речей чи оволодіння духовними цінностями. Ж. до оволодіння знаннями спонукає людину розширювати і поглиблювати духовну культуру.

ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ — найбільш поширене загальнонаукове поняття, що описує індивідуальний розвиток людини від народження до смерті. Складовою частиною Ж.ш. є професійна кар'єра (від вибору професії до виходу на пенсію).

ЖОРСТОКІСТЬ — морально-психологічна риса, протилежна душевності, доброті, людяності.

З

ЗАДАТКИ — природжені анатомо-фізіологічні особливості нервової системи, мозку, що становлять природну основу розвитку здібностей, індивідуальні, вибіркові є неоднаковими щодо різних видів діяльності.

ЗАДОВОЛЕНІСТЬ ПРАЦЕЮ — емоційно-оцінне ставлення особистості чи групи людей до виконуваної роботи та її умов. Це головна умова підвищення ефективності праці.

ЗАДУМ — складовий компонент творчої діяльності. У процесі його формування в суб'єкта виникає конкретний образ (гіпотеза, проект) майбутнього твору, розв'язання завдання. З. включає уявлення не тільки про кінцевий^А продукт діяльності, а й уявлення про шляхи його створення, методи розв'язання завдання. З. — це здатність інтелекту до випереджального відображення дійсності у вигляді мрії, фантазії, робочої гіпотези, логічної моделі, уявного проекту майбутніх розв'язань чи дій.

ЗАЗДРІСТЬ — це виявлення мотивацій досягнення, коли чийсь уявний або реальний переваги в досягненні соціальних благ (матеріальних цінностей, успіху, статусу, особистісних якостей тощо) сприймаються суб'єктом як загроза цінності «Я» і супроводжуються афективними (від лат. — душевне хвилювання, пристрасть) переживаннями і діями.

ЗАПАМ'ЯТОВУВАННЯ — один з основних процесів пам'яті, що полягає в закріпленні образів сприймання, уявлень, думок, дій, переживань і зв'язків між ними. Це основа збереження і відтворення пізнавальної інформації. Фізіологічною основою з. є закріплення тимчасових нервових зв'язків у корі головного мозку. Розрізняють з. смислове (логічне) і механічне (прості повторення, зазубрювання матеріалу), а також мимовільне і довільне. Довільне здійснюється завдяки зусиллям суб'єкта. Його розвиток і вдосконалення — одне з актуальних завдань педагогіки.

ЗАСОБИ ПРАЦІ — сукупність матеріальних засобів, за допомогою яких люди впливають на предмети праці, видозмінюють їх відповідно до своєї мети. До з.п. належать знаряддя праці (машини, обладнання, інструменти, прилади, двигуни та ін.), виробничі будови і споруди, а також фабричні і складські приміщення, залізничні й шосейні дороги, трубопроводи і лінії електропередач, мости, канали тощо), засоби переміщення вантажів, які належать до знаряддя праці (товарні вагони, залізничні платформи тощо), різні посудини для зберігання предметів праці (бункери, цистерни, бідони, пляшки, колби, балони тощо).

ЗДАТНІСТЬ — властивість індивіда, що визначає його можливість, спроможність, нахил до виконання певної діяльності. з. зумовлюється рівнем знань, здібностей, умінь, навичок, особистісними якостями (риси характеру, темперамент, особливості емоційно-вольової сфери). Вона розвивається, поглиблюється, диференціюється в ході практичної діяльності людини. Значну роль при цьому відіграють природні нахили людини, задатки.

ЗДІБНОСТІ — індивідуально-психологічні особливості, що є умовою успішного виконання тієї чи іншої продуктивної діяльності. Виділяють з. загальні (пам'ять, увага тощо) і спеціальні (наприклад, музичний слух).

ЗДІБНОСТІ СПЕЦІАЛЬНІ (від лат. — особливий) психологічні особливості індивіда, що дають змогу успішно виконувати певний вид діяльності (уява — для конструктора, психомоторне чуття — для пілота, музичний слух — для музиканта тощо).

ЗМІСТ ПРАЦІ — склад і об'єм трудових функцій робітника, який створює продукт праці. з.п. виражає сутність трудового процесу. Для здійснення трудового процесу в будь-якій галузі виробництва необхідні засоби праці, предмети праці й безпосередньо праця людини.

ЗНАРЯДДЯ ПРАЦІ — основна і головна частина засобів праці. До них належать різні машини, верстати, прилади, інструменти тощо. Людина використовує механічні, фізичні, хімічні та інші властивості речей для дії на предмет праці у потрібному напрямі.

I

ІДЕАЛ — (від гр. — ідея, першообраз) — взірць досконалості, образ бажаного та уявлюваного майбутнього. І. об'єднує ціннісні орієнтації, життєві принципи і плани, рівень домагань, задуми і вчинки в цілсну лінію осмисленої поведінки, життєвого шляху людини.

ІМІДЖ (від англ. — образ) — сформований у свідомості, існуючий характер стереотипу, емоційно вимальований образ кого-небудь або чого-небудь. І. формується стихійно, але найчастіше він є результатом роботи спеціалістів у галузі політичної психології, реклами, маркетингу.

ІНДИВІД (від лат. — неподільне) — людина як окрема природна істота, представник виду, носій індивідуально-своєрідних рис (задатків, потягу). Найістотніші характеристики І.: цілісність психофізіологічної організації; стійкість у взаємодії з навколишнім світом, активність.

ІНДИВІДУАЛЬНІСТЬ — людина, яка відрізняється від інших людей своєрідністю психіки, своєю неповторністю. І. виявляється в рисах темпераменту, у специфіці інтересів, якостей, перцептивних процесів (сприйняття) і інтелекту, потреб і здібностей індивіда. Не всякий індивід є І.; для цього необхідно стати особистістю. Передумовою формування людської особистості є анатомо-фізіологічні задатки, що перетворюються у процесі виховання, народжують варіативність проявів індивіда.

ІНДИВІДУАЛЬНИЙ СТИЛЬ у діяльності — стійка індивідуально-специфічна система психічних засобів, прийомів, навичок, методів, способів виконання тієї чи іншої діяльності. Дає змогу людям з різними індивідуально-типологічними особливостями нервової системи, різною структурою здібностей, темпераменту й характеру досягати однакової ефективності у тій самій діяльності різними способами, компенсуючи при цьому індивідуальні особливості, що заважають досягти успіху.

ІНТЕЛЕКТ (від лат. — розуміння, осягнення) — відносно стійка структура розумових здібностей індивіда.

ІНТЕЛГЕНТНІСТЬ — (від лат. — обізнаний) — інтегральне поняття, що відображає високий рівень розумового розвитку й моральної культури особистості.

ІНТРАВЕРСІЯ (від лат. — всередині і видозмінювати) — переважна скерованість психічних процесів людини (увага, сприймання, мислення тощо) на свій власний внутрішній світ на відміну від екстраверсії. Зумовлюється темпераментом, специфікою професії, рівнем духовного розвитку.

ІНТУЇЦІЯ (від лат. — пильно, уважно дивлюся) — прийом безпосереднього відображення дійсності (коли висновок ґрунтується головним чином на здогаді, чутті, майже раптовому осяянні тощо). Нейрофізіологічною основою І. є мобілізація усіх процесів у корі й підкірці головного мозку на певну пізнавальну мету. Вона буває чуттєвою і раціональною, тісно пов'язана з увагою.

К

КВАЛІФІКАЦІЯ (від лат. — якої якості і роблю) — поняття психології праці, означає ступінь професійної підготовленості працівника до певного виду діяльності. К. набувають у процесі оволодіння знаннями, уміннями, навичками (загальнотрудовими і спеціальними).

КЛАСИФІКАЦІЯ ПРОФЕСІЙ — розподіл професій на групи за найважливішими ознаками праці. Найпоширенішою з К.п. за предметом праці (запропонована Є.О. | Климовим): «людина-техніка», «людина-природа», «людина-людина», «людина-знакова система», «людина-художній образ». Професії ще класифікують за метою праці: гностичні (розпізнати щось, розрізнити, оцінити, перевірити); перетворювальні (перетворити, організувати, упорядкувати, перемістити, винайти, придумати, знайти новий спосіб розв'язання проблеми); за засобами праці: ручні, механізовані, автоматизовані; використання приладів, використання функціональних засобів організму (мови, поведінки); за умовами праці: відповідальність матеріальна (за збереження майна, обладнання, грошей, продуктів харчування), моральна (за життя і здоров'я людей, тварин, за збереження рослин, за виховання дітей, за керівництво людьми, додержання законності); за місцем праці: робота в приміщенні, на свіжому повітрі, в незвичайних умовах небезпека чи ризик для життя, складні аварійні ситуації, спілкування з правопорушниками, психічно хворими та іншими аномальними людьми, чіткий ритм, великі фізичні навантаження, тривале перебування в одному положенні, нічні зміни, коливання температури, відхилення від норм вологості, освітленості, вібрація, підводні роботи тощо).

КМІТЛИВІСТЬ — здатність інтелекту оперативної й адекватно аналізувати пізнавальну, трудову чи життєву ситуацію і видавати правдиву інформацію про неї. Це риса пізнавальної діяльності.

КОГНІТИВНИЙ СТИЛЬ (від лат. — знання, пізнання, образ знайомого просторового оточення відносно стійкі індивідуальні особливості пізнавальних процесів суб'єкта. **КОМУНІКАБЕЛЬНІСТЬ** (від лат. — з'єдную, повідомляю) — риса особистості, здатність її спілкуватися з іншими людьми. Вона не є природженою, а формується у процесі життя. Водночас анатомо-фізіологічні задатки і схильності можуть істотно впливати на К.

КОМУНІКАЦІЯ (від лат. — зав'язую, роблю загальним, спілкуюся) — змістовий аспект суспільної взаємодії. Основні функції комунікаційного процесу полягають у досягненні суспільної спільності при збереженні індивідуальності кожного її елемента.

КОНСУЛЬТАЦІЯ — порада спеціалістів з окремих питань; аналіз конкретних складних ситуацій.

КОРЕКЦІЯ — (від лат. — виправлення, поліпшення) — подолання чи послаблення порушень, вад психічного або фізичного розвитку (у дітей), порушень тієї чи іншої психічної функції (у дорослих).

Л

ЛАБІЛЬНІСТЬ (від лат. — змінний, нестійкий) — здатність до швидких змін, максимальна кількість імпульсів, які нервова клітина чи функціональна структура може передати за одиницю часу без викривлень.

ЛАТЕНТНИЙ ПЕРІОД — прихований період якогось процесу.

ЛЕГКОВАЖНІСТЬ — психологічна риса людини, що виявляється у полегшеному, спрощеному ставленні до своїх висловлювань, дій, поведінки. Виникає на основі заниження відповідальності особи перед навколишніми і собою. Л. негативно впливає на навчання, трудову діяльність і виявляється в нелогічних діях, немотивованій поведінці. Психологічні механізми Л. полягають у слабкій сконцентрованості уваги, ослабленому контролі інтелекту й волі за психічною діяльністю.

ЛІНОЦІ — морально-вольова риса особистості, що виявляється в байдужому чи негативному ставленні до праці, характеризується відсутністю потреби, прагнення працювати, звички до цілеспрямованого трудового зусилля чи розумового напруження.

ЛЮБОВ — високе моральне почуття, що полягає у стійкій, самовідданій і свідомій прихильності людини до когось чи чогось, зумовленої визнанням достоїностей об'єкта любові або спільними переконаннями, життєвими цілями та інтересами людей.

М

МАЙСТЕРНІСТЬ — висока вправність у виконанні певного виду діяльності. Передбачає наявність професійних знань, умінь та навичок. М. характеризує людину щодо її здатності швидко і бездоганно виконувати трудові операції, а також працьовитості, наполегливості, любові до праці.

МЕЛАНХОЛІК — суб'єкт, якому властивий один з чотирьох типів темпераменту. Характеризується низьким рівнем психічної активності, сповільненістю спрямування, стриманістю моторики і мови, швидкою втомлюваністю. М. властиві висока емоційна сензитивність, глибина і стійкість емоцій при слабкому їх зовнішньому вираженні. Причому переважають негативні емоції.

МЕТА — передбачення у свідомості результату, на досягнення якого спрямовує свою діяльність окрема людина, група чи все суспільство. Категорія М. у вигляді логічної моделі фіксує бажане, до чого людина прагне і що є для неї взірцем діяльності, а отже, активним фактором людської свідомості. М. тісно пов'язана із засобами її досягнення. Вона повинна бути науково обгрунтованою, практично досяжною, а засоби руху до мети мають бути оптимальними.

МЕТОД ВИБОРУ — один з методів психодіагностики, при якому обстежуваному надається можливість вибрати один вид діяльності, спосіб поведінки з двох і більше можливих. За результатом вибору судять про рівень розвитку певних якостей.

МЕТОД НЕЗАЛЕЖНИХ ХАРАКТЕРИСТИК — один з методів психодіагностики, при якому на основі незалежних характеристик, даних обстежуваному кількома особами, що спеціально вивчали й добре знають його, складається об'єктивна характеристика. М.н.х. дає можливість уникнути суб'єктивних помилок при індивідуальному оцінюванні.

МИЛОСЕРДЯ — готовність допомогти тим, хто цього потребує, поблажливості, співчуття.

МИСЛЕННЯ — процес опосередкованого й узагальненого пізнання людиною предметів і явищ об'єктивної дійсності в їх істотних властивостях, зв'язках і відношеннях. Мисляча людина пізнає те, чого не може безпосередньо сприйняти та уявити, осягає розумом суть явищ світу, усвідомлює їх і практично оволодіває ними. М. виникає в процесі взаємодії людини із зовнішнім світом. Воно є функцією мозку, вищою формою вияву аналітико-синтетичної діяльності. Процес М. — це перехід суб'єкта від наявних до нових знань. Пізнання нового, безпосередньо не даного, відбувається через розумові й у разі потреби практичні дії, через мислительні операції. Основні форми М.: судження, міркування. До міркування належать висновки, в яких суб'єкт мислення, оперуючи наявними в нього знаннями, розкриває у відображуваних об'єктах нові сторони і відношення, завдяки чому поглиблює знання. При цьому людина іде шляхом індукції (від менш загальних до більш загальних суджень) або дедукції (застосування раніше встановлених висновків до нових випадків). М. — це постійні переходи суб'єкта від часткового до загального, від конкретного до абстрактного та навпаки.

МОВА — суспільно зумовлена система словесних знаків, що є засобом спілкування в даному суспільстві. Головна функція М. — спілкування (комунікативність). М. складається із знаків (слів), що становлять суспільно зумовлену єдність значення й звучання, яка для людини класифікує та узагальнює образи реально існуючих предметів, явищ, ознак, відношень тощо.

МОДЕЛЮВАННЯ (від фр. зразок) у психології: дослідження психічних процесів і стану за допомогою їх реальних (фізичних) або ідеальних, насамперед математичних, моделей. Під моделлю при цьому слід розуміти систему об'єктів чи знаків, які відтворюють певні істотні властивості системи — оригіналу. Наявність відношення часткової подоби («гомоморфізм») дає змогу використовувати модель замісника чи представника системи, щоби вивчається. Відносна простота моделі робить таку заміну особливо наочною. Створення спрощених моделей системи — дійовий засіб перевірки істинності і повноти теоретичного подання в різних галузях знання.

МОЗКОВА АТАКА (брейнштурмінг) (від англ. — штурм мозку) — методика, стимулювання творчої активності і продуктивності, які виходять із припущення, що при звичайних прийомах обговорення та розв'язання проблем виникненню ідей перешкоджають контрольні механізми свідомості, які сковують їхній плін під тиском звичайних стереотипних форм прийняття рішення. Гальмівними є також побоювання у разі невдачі, страх бути смішним тощо. Щоб позбутися впливу цих факторів, проводиться засідання групи, кожний член якої висловлює із запропонованої теми будь-які думки, не контролюючи і не оцінюючи їх як правильні чи неправильні, безглузді чи дивовижні тощо, а намагаючись при цьому спонукати інших до подібних вільних асоціацій ідей. Після першого туру «атаки на мозок» загальна маса висловлених ідей аналізується з розрахунку

на те, що хоча б кілька з них запропонують найбільш вдалі рішення. Методика М.а. широко застосовували в 50-х роках у США, Франції переважно при обговоренні технічних завдань і проблем планування, прогнозування. Практика використання цього методу привела до скептичних оцінок його ефективності, а експериментально — психологічна перевірка не підтвердила його переваг при розв'язанні творчих завдань.

МОЗОК — центральний відділ нервової системи людини і тварини, що забезпечує вищі форми регулювання всіх життєвих функцій організму і його врівноваження із середовищем.

МОТИВ (від лат. — приводити в дію) — спонукання до діяльності, пов'язаної із задоволенням потреб суб'єкта.

МОТИВАЦІЯ — спонукання, що спричиняє активність організму і визначає її спрямованість. За своїми виявленням і функцією в регулюванні поведінки мотивуючі фактори можна поділити на три відносно самостійні класи. При аналізі питання про те, чому організм приходить у стан активності, розглядається прояв потреб і інстинктів як джерело активності. Коли визначається, на що спрямована активність організму, заради чого вибрано саме такі акти поведінки, а не інші, досліджується насамперед прояв мотивів як причин, що визначають спрямованість поведінки. При розв'язанні питання, як регулюється динаміка поведінки, досліджуються прояви емоцій, суб'єктивних переживань і установок у поведінці суб'єкта.

МУДРІСТЬ — інтелектуальна і моральна характеристика особистості; означає високий рівень опанування нею соціального досвіду. М. не є природженою, а набувається протягом життя і діяльності. Мудра людина здатна оптимальним способом розв'язувати пізнавальні, трудові та навчальні завдання.

Н

НАВИЧКИ — дії, що формуються повторенням і характеризуються високим ступенем засвоєння та відсутністю регулювання і контролю. Навички є необхідними компонентами умінь.

НАВЧАЛЬНА ПРАЦЯ — вид діяльності, спрямований на засвоєння суспільно-історичного досвіду людства. Компонентами Н.п. є дії практичні, що призводять до зміни реальної дійсності, пізнавальні, результатом яких є поняття, думки, ідеї. У процесі Н. п. людина набуває знань, оволодіває вміннями та навичками, виробляє свій світогляд. Вона не приводить безпосередньо до створення суспільно корисного продукту, а має тренувальний характер і є підготовкою до інших видів діяльності.

НАВЧАННЯ — вид діяльності, спрямований на засвоєння суспільно історичного досвіду людства. До компонентів Н. належать дії (практичні і розумові), пізнавальними результатами яких є нові поняття, думки, ідеї. В процесі Н. людина здобуває знання, засвоює вміння та навички, виробляє свій світогляд, набуває соціального досвіду. Н. не приводить безпосередньо до утворення суспільно корисного продукту, а має підготовчий характер, готує людину до інших видів діяльності.

НАДІЯ — очікування чогось, сподівання. Н. породжує наміри досягти певних успіхів у майбутньому, виступає організуючим фактором діяльності особи.

НАМІР — рішення людини виконати певну дію і домогтися певного результату. Н. пов'язаний з волею і сам є волевою установкою для людини, виступає як певне спонукання, що формується на основі усвідомлення людиною мети і завдань, які стоять перед нею. Н. може реалізуватися в конкретних справах. Розрізняють добрі і злі Н. **НАПОЛЕГЛИВІСТЬ** — волева риса, що полягає в здатності тривалий час активно домагатися поставленої мети, незважаючи на труднощі та перешкоди. Н. формується під впливом виховання.

НЕВРАСТЕНІЯ — захворювання центральної нервової системи. Розвивається внаслідок перенапруження, виснаження, фізіологічних втрат. Людина втрачає здатність контролювати свої емоції.

НЕВРОЗИ — захворювання, що виникають під впливом психотравмуючих діянь, тривалого нервового напруження.

НЕНАВИСТЬ — почуття, що виявляється в різко негативному ставленні до когось, чогось. Н. може бути; інстинктивною, як у дітей, підлітків, або набутою, усвідомленою.,

НОРМАТИВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРОФЕСІЇ — соціальні (функції, завдання, мета); операційні (точність виконання, тимчасові, просторові, логічні характеристики); організаційні (гігієнічні, психофізіологічні умови праці).

НУДЬГА — зниження інтересу та уваги до навколишньої дійсності, емоційна тупість.

О

ОБДАРОВАНІСТЬ — поняття загальної психології; високий рівень задатків, схильностей. О. є результатом і свідченням високого рівня інтелектуального розвитку індивіда. Існує загальна і спеціальна О. Оскільки вона виявляється в конкретних процесах, розрізняють моторну, сенсорну, перцептивну та інтелектуальну О. Вона є поєднанням природженого і набутого індивідом.

ОБЕРЕЖНІСТЬ — психологічна риса людини, що виявляється в її вибірковому втручанні в хід подій, характеризує здатність людини контролювати свої вчинки, а також уміння там, де це можливо, обійтися без активних дій. Надмірна О. відвертає від активності, а її відсутність є причиною конфліктних ситуацій. Розумна, виправдана О. пов'язана з тактовністю.

ОБ'ЄКТИВНІСТЬ — неупередженість пізнання, відповідність його об'єктивній дійсності. В науці О. є синонімом істинності, у моральних стосунках — правдивості, у праці — законності і справедливості.

ОБРАЗ — загальнопсихологічна категорія, результат відображення об'єктивного світу в мозку людини. У вузькому розумінні О. означає чуттєву форму відображення, у широкому — відображення за допомогою абстрактного мислення. Розрізняють сенсорний і мислительний О. У психічно нормальних людей є адекватність відображення в образі об'єктів.

ОБРАЗ «Я» — суб'єктивна для індивіда особливість, його «Я» (образ «Я», «Я»-концепція). Система уявлень про себе, що конструюється індивідом у процесі діяльності, спілкування і забезпечується єдністю тотожності його особистості. Вона відкривається в самооцінці, почутті самоповаги, рівні домагань. Образ «Я» уявляє себе таким, яким індивід бачить себе тепер, у майбутньому, або таким, яким хотів би бути, якби зумів.

ОБРАЗНЕ МИСЛЕННЯ — конкретне мислення, що реалізується у вигляді аналізу та поєднання образів. Воно чітко виражене в дитячому віці. О.м. є передумовою художньо-літературної творчості.

ОПЕРАТИВНА ПАМ'ЯТЬ — особливий тип пам'яті, що полягає в поєднанні інформації, яка надходить із тривалої і короткочасної пам'яті при розв'язуванні певного завдання. О.п. є досить тривалим і безперервним психічним процесом, у якому операції запам'ятовування, збереження, відтворення та забування увесь час чергуються та переплітаються одна з одною.

ОПЛАТА ПРАЦІ — винагорода за конкретну виконану роботу здійснюється здебільшого у вигляді грошових виплат. Розмір винагорода залежить від часу, потрібного на виконання роботи, складності трудових операцій, кваліфікації працівника, умов праці тощо. Існують різні види О.п.: фіксований, наперед встановлений заробіток (посадовий оклад); нормований (залежить від виконання встановленої норми праці); підрядний (розмір виплат встановлюється за виконання завершеного циклу робіт); підрядно-преміальний (з виплатою премії за дострокове виконання робіт, їхню високу якість) та ін.

ОПТИМІЗМ (від лат. — найкращий) — вияв соціального настрою і системи філософсько-етичних поглядів, прийнятих переконанням утвердити ідеали добра, справедливості, прогресу, кращого майбутнього.

ОРГАНИ ЧУТТІВ — спеціалізовані периферичні утворення, що сприймають зовнішні подразники, які діють на

організм. Завдяки високій спеціалізованій збудливості О.ч. сприймають лише певні види подразників. У людини виділяють органи зору; слуху, нюху, смаку, дотику. Залежно від подразників О.ч. поділяють на контактні (тактильний, смаковий), що виникають безпосередньо через контакт подразниками, і дистантні (зоровий, слуховий, нюховий), збудження в яких йникає від дії об'єктів на певній відстані.

ОРГАНІЗАТОРСЬКІ ЗДІБНОСТІ — сукупність психічних рис особистості, необхідних для успішного оволодіння організаторською діяльністю, її ефективного виконання. Вони передбачають спрямованість особистості (світоглядну, моральну, ділову), рівень її готовності (ділова компетентність, вміння, навички, досвід); риси характеру (комунікабельність, ініціативність, організованість, самостійність, емоційна врівноваженість). Важливими складовими О.з. є соціальна орієнтація (здатність бачити систему взаємовідносин у групі) та місце, яке посідає кожний член групи в соціально-психологічній, діловій і міжособистісній структурах.

ОРГАНІЗМ (від гр. — знаряддя) — у вузькому значенні — біологічна особина, цілісна жива система, здатна підтримувати оптимальну взаємодію із зовнішнім середовищем.

ОСВІТА — процес і результат засвоєння і поглиблення унікальних здібностей, знань, умінь індивіда, що закладає основу його подальшого розвитку.

ОСОБИСТІТЬ — індивід як суб'єкт суспільних відносин і усвідомленої діяльності. Природні якості й особливості індивіда є суспільно зумовленими його елементами. О. характеризується активністю, мотивацією досягнення, спрямованістю (стійкою домінуючою системою мотивів) інтенсив, переконань, ідеалів, смаків, у яких виробляються потреби людини.

ОЦІНКА РЕЗУЛЬТАТІВ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ — методика, яка дає змогу виявити, наскільки можливості і кваліфікація індивіда відповідають обраному виду професійної діяльності. Цю оцінку можна здобути на основі індексу рівня узгодженості особистості з обраною професією (Ф-тест): О.р.п.с. включає аналіз і оцінку кількох процесів: професійне навчання та орієнтація (їхній рівень може бути як високим, так і низьким); пошуки для себе трудової діяльності, яка відповідала б здібностям чи підходила за іншими критеріями; влаштування на роботу, наставництво і визначення, якою мірою підходить ця робота індивіду, чи зможе він повністю розкрити свої здібності. О.р.п.с. проводиться тоді, коли учень пройшов, стажування. Робота надається після дев'яти місяців первинного освоєння обраної професії (профадаптація), коли школяр старанно її проаналізував. Мета цієї процедури полягає в тому, щоб певна робота не пропонувалась людині випадково, тільки заради заробітку. Це не тільки викликає задоволення професією, а й підвищує продуктивність праці. Після стажування проводиться перевірка результатів професійного вибору. Вона виявляє, наскільки добре учень адаптувався і відповідає обраній професії. Ця перевірка дає змогу оцінити, як індивід розуміє характер своєї роботи (аналіз професії), яке виробниче середовище, які умови організації праці, як індивід усвідомив свої можливості на даній роботі (ступінь відповідності обраній професії).

П

ПАМ'ЯТЬ — одна з форм психічного відображення дійсності, що забезпечує закріплення, збереження і відтворення індивідом свого життєвого досвіду. П. є характеристикою пізнавальної функції психіки, складовою пізнавальної діяльності індивіда. П. залежно від змісту є: рухова, емоційна, образна і словесно-логічна. Залежно від того, як П. включається в структуру діяльності людини, вона поділяється на мимовільну (без мети) і довільну (з поставленою метою). За тривалістю розрізняють короткочасну і тривалу П.

ПАСИВНІСТЬ — бездіяльність, байдужість, стан духовної інертності, млявості. Корені пасивності: фізіологічні (слабкість, ригідність або виснаженість нервових процесів), психологічні (недостатньо розвинені потреби, брак допитливості й зацікавленості, егоїстична байдужість до середовища або невпевненість, інтравертивна замкненість у собі), світоглядні (дуалістичне розуміння людини і світу як незалежних автономних реальностей, що співіснують у відносній рівновазі).

ПЕСИМІЗМ (від лат. — найгірший) — світовідчуття, пройняте зневірою в майбутньому, настроєм безнадії. Протилежне — оптимізм.

ПІДСВІДОМЕ — психічні процеси, що відбуваються під порогом свідомості. Цим поняттям позначають лише ті феномени психіки, які в даний момент перебувають поза фокусом свідомості, але щільно з нею пов'язані, впливають на її перебіг.

ПОВЕДІНКА — категорія для позначення сукупності дій тварин і вчинків людини. П. є результатом переважно усвідомлених дій. З погляду суспільства П. людини дістає певну політичну, моральну, естетичну та інші оцінки. Вона детермінується матеріальними умовами життя людини, видом діяльності та істотно залежить від типу нервової системи, структури і спрямованості психіки.

ПОКЛИКАННЯ — життєве призначення і спрямування людини, що надає доцільності, осмисленості й перспективності її діяльності. Усвідомлення П. передбачає розвинену самосвідомість і культуру самоаналізу, формування соціально значущих цілей, визначення конкретних шляхів реалізації. Психологічна серцевина П. — головна мета, що збігається із сенсом життя особи. П. передусім пов'язане з вибором професії, тому його науково обґрунтовують психодіагностика і психологія праці.

ПОНЯТТЯ — одна з основних форм абстрактного мислення, відображення істотних ознак досліджуваного об'єкта. Джерелом П. є об'єктивний світ. Це мислене відображення загальних і істотних властивостей предметів і явищ дійсності, результат узагальнення властивостей одиничних конкретних предметів і явищ. П. виражається в мові через слово.

ПОСАДА — службові обов'язки в установі, на підприємстві, які може виконувати людина, що володіє будь-якою професією або спеціальністю.

ПОТРЕБА — необхідність у чомусь. П. в людей є наслідком їхнього суспільно-історичного розвитку, а задовольняється вона головним чином завдяки трудовій діяльності, в ході якої

створюються потрібні людині предмети. П. відіграє велику роль у підтриманні життєдіяльності окремої людини, колективу і суспільства в цілому.

ПОТЯГ — стан організму, в якому безпосередньо виявляються чуттєві потреби. П. динамізує поведінку людини, є джерелом її активності. Це поняття пов'язане з осмисленням своєрідних внутрішніх сил організму, що спонукають його до дії.

ПОЧУТТЯ — психічні стани і процеси, що відображають емоційний бік духовного світу людини, її суб'єктивне переживання подій і емоційне ставлення до навколишньої дійсності. П. пов'язані з емоціями, але ототожнювати їх не можна. За способом перебігу П. поділяються на афекти, настрої, пристрасті; за змістом — на соціальні, моральні, естетичні тощо. П. виконують сигнальну функцію — містять інформацію для людини про її оточення, відіграють велику роль у регулюванні поведінки та діяльності людини. **ПРАЦЕЗДАТНІСТЬ** — якість особистості, що виявляється у високій здатності до праці, спрямованості виконувати трудовий процес.

ПРАЦЯ — цілеспрямована діяльність людини з метою задоволення потреб, у результаті якої створюються матеріальні й духовні цінності. У П. формуються тілесні психофізіологічні й духовно-психологічні властивості людини. Вона потребує всебічної відображально-регулятивної діяльності — уваги і терпіння, вміння планувати і передбачати, аналізувати й узагальнювати, формувати мету і послідовно її досягати, усвідомлювати процес і результати.

ПРАЦЯ РОЗУМОВА — діяльність, спрямована на створення матеріальних і культурних цінностей з переважанням розумової енергії.

ПРАЦЯ ФІЗИЧНА — діяльність, спрямована на створення матеріальних і культурних цінностей з переважанням фізичної енергії.

ПРЕДМЕТ ПРАЦІ — все те, на що спрямована праця людини, що піддається обробці. Воно дається природою (наприклад, вугілля, руда, нафта) або ж є продуктом праці (метал, бавовна, деталі та ін.).

ПРИНЦИПОВІСТЬ — (від лат. — основа, початок) — морально-психологічна риса особистості, що характеризує чіткість її соціальної позиції, вірність певній ідеї, переконанню, принципам і послідовність їх обстоювання, втілення в життя. Додержання П. вимагає мужності і сміливості, високого напруження, вольових та інтелектуальних зусиль особистості.

ПРОНИКЛИВІСТЬ — здатність швидко орієнтуватись у сплетінні людських думок, намірів, угадувати справжні мотиви вчинків, глибоко розуміти психологічну суть людини, особливо її характеру.

ПРОФДІАГНОСТИЧНІ МЕТОДИКИ — методики, що застосовуються в професійній діагностиці. Вони дають змогу виявити професійні плани, нахили, інтереси індивіда, професійну спрямованість, відповідність індивіда певним професіям чи видам діяльності тощо. Розрізняють опитувальні, бланкові й апаратурні методики. Опитувальні методики передбачають одержання відповідей на стандартні запитання, бланкові — заповнення на основі самоспостережень стандартних бланків, апаратурні — застосування спеціальних апаратів і пристосувань для визначення психофізіологічних та інших якостей досліджуваного.

ПРОФЕСІЙНА АДАПТАЦІЯ — процес пристосування людини до професійної діяльності, її умов, а також досягнення планової продуктивності праці й відповідності між професійними намірами, інтересами, якостями особистості й вимогами діяльності. Виділяють такі етапи: допрофесійна підготовка, професійне навчання і самостійна професійна діяльність.

ПРОФЕСІЙНА КОНСУЛЬТАЦІЯ — система психолого-педагогічного вивчення особистості з метою надання їй науково обґрунтованих порад щодо найбільш оптимального професійного самовизначення. В основі П.к. лежить професійна психодіагностика, в ході якої виявляються індивідуальні особливості людини і зіставлення їх з вимогами різних професій.

ПРОФЕСІЙНА МОБІЛЬНІСТЬ — здатність змінювати вид праці, переключатися на інші види діяльності у зв'язку з прогресивними змінами техніки й технології виробництва. Вона виявляється у володінні системою узагальнених прийомів професійної праці, здатності порівняно легко переходити від одного виду діяльності до іншого. П.м. і передбачає високий ступінь розвитку узагальнених професійних знань, а також готовність оперативно добирати й реалізувати оптимальні способи виконання виробничо-технічних завдань.

ПРОФЕСІЙНА ОРІЄНТАЦІЯ — комплекс психолого-педагогічних і медичних заходів, спрямованих на оптимізацію процесу вибору і працевлаштування молоді відповідно до бажань, нахилів і сформованих здібностей з урахуванням потреб у спеціалістах в усіх сферах діяльності суспільства.

ПРОФЕСІЙНА ПРИДАТНІСТЬ — сукупність психічних і психофізіологічних особливостей людини, необхідних і достатніх для досягнення суспільно допустимої і ефективності в тій чи іншій професії.

ПРОФЕСІЙНА ПСИХОДІАГНОСТИКА — галузь психодіагностики, основне завдання якої — з'ясувати причини низької професійної ефективності окремих працівників з метою надання їм індивідуальної допомоги шляхом відповідного навчання і тренування, усунення міжособових напружень, раціоналізації робочого місця, оптимізації [режиму праці та відпочинку].

ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ — процес прийняття рішення особистістю щодо вибору майбутньої трудової діяльності. Суть його полягає в усвідомленні особистістю себе як суб'єкта конкретної професійної діяльності і передбачає самооцінку людиною індивідуально-психологічних якостей та порівняння своїх можливостей з психологічними вимогами професії до спеціаліста, усвідомлення своєї відповідальності за успішне виконання діяльності та реалізацію своїх здібностей, саморегуляцію поведінки, спрямованої на досягнення поставленої мети. П.с. розглядається як свідомий вибір і професії.

ПРОФЕСІЙНІ ПРОБИ — практичне випробування сил, яке дає змогу учневі набути досвіду в певній роботі й ви- і значити, чи відповідає характер цієї роботи його здібностям і вмінням.

ПРОФЕСІОГРАМА — перелік і опис загальнотрудових та спеціальних умінь і навичок, необхідних для успішного виконання певної професійної діяльності. Знання П. основних професій і видів праці має важливе значення для і свідомого вибору професій і проведення профконсультацій.

ПРОФЕСІОГРАФІЯ — розділ психології праці, предметом вивчення якого є опис професій відповідно до і тих вимог, які вони ставлять до людини. Результатом П. є складання професіограм.

ПРОФЕСІОНАЛІЗМ — певний рівень успішності виконання професійної діяльності. Виявляється у високій підготовченості спеціаліста до виконання складних видів діяльності, професійній мобільності, систематичному підвищенні виробничої кваліфікації і зростанні творчої активності.

ПРОФЕСІЯ (від лат. — спеціальність, офіційно визначене заняття) — рід трудової діяльності. За прийнятою класифікацією Климова Є.О. професії поділяються на п'ять в груп: «людина-техніка», «людина-природа», «людина-людина», «людина-знакова система», «людина-художній образ».

ПРОФЕСІОГРАФІЧНА БЕСІДА — вид комунікації, спосіб обміну думками, інформацією, один з методів соціологічних досліджень. П.б. в профдіагностиці — це спосіб здобуття інформації про психофізіологічні особливості людини та її професійні плани, наміри. П.б. застосовується для надання індивідуальній допомогі у формуванні здатності свідомо вибирати професійну діяльність. У: ході такої бесіди учні переконуються, що знайомство з професіями — необхідна умова правильного професійного вибору.

ПРОФЕСІОГРАФІЧНА ЕКСКУРСІЯ — форма організації пізнавальної діяльності учнів, спрямованої на здобуття професійної інформації безпосередньо в умовах професійної діяльності. В ході П.е. учні вчаться спостерігати, самостійно аналізувати професії і зіставляти свої особисті якості з вимогами професії до психофізіологічних особливостей працівника. П.е. може бути індивідуальною і груповою. При розробці її плану за основу береться професіограма певної професійної діяльності, оскільки вона містить системну інформацію про професію.

ПРОФЕСІОГРАФІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ — одна з найефективніших форм профієформаційної роботи, самостійне добування інформації про певну професію, складання; характеристики професії. П.д. забезпечує високий рівень пізнавальної активності учнів, задовольняє їхню допитливість, дає змогу повно і глибоко ознайомитися з професіями. В ході П.д. формуються ставлення до професії, професійні інтереси. Чим більше учні довідаються про професію, тим вільнішим і Свідомішим буде їхній вибір. П.д. включає вивчення спеціальної літератури про професію, спостереження за роботою фахівця, ознайомлення із соціально-економічними характеристиками професій, з можливостями оволодіти певною професією тощо. У процесі П.д. досягається подвійний ефект: профорієнтаційний — здобуття необхідної інформації і виховний — формування впевненості в своїх можливостях, готовності приймати самостійне рішення про вибір професії.

ПРОФКОНСУЛЬТАНТ — спеціаліст, який працює в галузі професійної консультації, має психологічну освіту й досконало володіє методологією і методиками профконсультаційної роботи з людиною.

ПСИХІКА (від гр. — душа) — системна якість високоорганізованої матерії, що виявляється в активному відображенні суб'єктом об'єктивного світу, в побудові ним невідчуженої від нього картини світу і, саморегуляції на цій основі своєї поведінки.

ПСИХІЧНІ ВЛАСТИВОСТІ — сталі душевні якості індивіда, що утворюються в процесі його тривалої відображальної діяльності, виховання та самовиховання. На ґрунті кожного психічного процесу може розвинути відповідна психічна властивість. Відчуття, сприймання, пам'ять, увага, почуття, мовлення, мислення, уява, воля можуть у процесі життя породити такі П.в., як чутливість, сприйнятливність, пам'ятливість, уважність, емоційність, балакучість, мовчазність, вдумливість, розсудливість, фантазування тощо. Широкий комплекс П. в. породжує характер і темперамент, психічні якості людини: мужність, сміливість, працьовитість, рішучість, енергійність, запальність тощо.

ПСИХІЧНІ ПРОЦЕСИ — різні форми єдиного, цілісного відображення суб'єктом за допомогою центральної нервової системи об'єктивної дійсності. П.п. також називають психічними функціями. Розрізняють такі їх основні види: відчуття, сприймання, пам'ять, уявлення, уява, мислення, мовлення, почуття, увага, воля. П.п. поділяють на такі сфери (класи): пізнавальні, емоційні та вольові.

ПСИХІЧНІ СТАНИ — психологічна характеристика особистості, що відбиває її порівняно тривалі душевні переживання. Яскравим прикладом П.с. є настрій, що показує загальний емоційний тонус людини, який може триматися більш чи менш тривалий час і має чітко виражену однорідну психічну модальність.

ПСИХОАНАЛІЗ (від гр. — душа і розклад) — напрям у психології, започаткований З. Фрейдом; дає суб'єктивно-ідеалістичне тлумачення потягів людини і її поведінки. **ПСИХОГРАМА** (від гр. — душа і літера, написання) — опис вимог до психіки людини певної професії, виду діяльності. П. містить насамперед перелік необхідних професійних здатностей і здібностей людини.

ПСИХОДІАГНОСТИКА (від гр. — душа і здатний розпізнавати) — галузь психології, яка всебічно аналізує особистість з метою розв'язання практичних завдань, виявлення і подолання недоліків у її розвитку, підвищення рівня навчальної або професійної діяльності, гармонійного розвитку здібностей та моральних якостей. Залежно від специфіки об'єкта П. охоплює три галузі: шкільну, професійну, клінічну. Вона складається з трьох підсистем: теорії, експерименту і практики. До основних методів П. належать: психологічні тести, психологічне спостереження, бесіда, а також вивчення продуктів діяльності обстежуваного індивіда.

ПСИХОЛОГ — спеціаліст у галузі психології. Психологів готують факультети психології чи психологічні відділення вищих навчальних закладів.

ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ДО НАВЧАННЯ (у школі) — певний рівень пізнавальної та соціальної зрілості дитини, необхідний для успішного засвоєння програмного матеріалу і гармонійного розвитку особистості.

ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ДО ПРАЦІ — поєднання знань, умінь та навичок з потребою у праці, що ґрунтуються на зацікавленості, бажанні працювати, високому рівні трудового виховання.

ПСИХОЛОГІЯ (гр. — душа, слово, вчення) — наука про закономірність виникнення і діяльність психіки в людини і вищих тварин, про психічні процеси, що є складовими компонентами діяльності та спілкування людей, поведінки тварин. Об'єктом вивчення П. є психіка.

ПСИХОЛОГІЯ ОСОБИСТОСТІ — галузь психологічної науки, що склалася на стику загальної і соціальної психології. Предмет вивчення П.о. — психологічна структура (інтелектуальна, емоційна., вольова) особистості, загальні та специфічні закономірності її психіки, суперечливі процеси соціалізації особистості тощо.

ПСИХОЛОГІЯ ПРАЦІ — галузь психології, що вивчає особливості видів трудової діяльності людини « та підготовки її до праці.

ПУНКТУАЛЬНІСТЬ (від лат. — крапка) — риса особистості, що виявляється у високій організованості, акуратності, суворому додержанні певних правил, дисциплінованості.

Р

РАДІСТЬ — одна з основних, базових емоцій (поряд із гнівом і страхом). Р. є психічним станом підвищеної позитивно забарвленої емоційної піднесеності. Вона — великий збудник нервово-психічної сили людини.

РАЦІОНАЛІЗАЦІЯ (від лат. — розумний) — надання будь-якій діяльності досконалішого вигляду, поліпшення на основі глибокого вивчення її механізмів і засобів реалізації. Р. спрямована до кращого, доцільнішого в діяльності і пов'язана з оптимізацією діяльності. Важливою є установка пізнавати, працювати, творити, управляти раціонально.

РЕАКЦІЯ (від лат. — проти і дія) — дія у відповідь на будь-які впливи, подразнення, протидія. Вона є основною формою взаємодії організму з навколишнім середовищем. Психологи виділяють

три підструктури реакції: 1) сприйняття зовнішнього подразнення; 2) переробка цього подразнення в центральній нервовій системі; 3) зворотна дія організму. Виділяють просту і складну Р.

РЕЙТИНГ (від англ. — оцінка, порядок, класифікація) — термін, що визначає суб'єктивну оцінку якогось явища за нормою, яка йому відповідає. За допомогою Р. здійснюється первинна класифікація суспільно-психологічних об'єктів за ступенем відображення загальної для них якості (експертна оцінка).

РЕЛАКСАЦІЯ — стан розслаблення за умови усунення психічного напруження.

РЕФЛЕКС (від лат. — згин, вигин) — закономірна реакція органів на зміни зовнішнього чи внутрішнього середовища через центральну нервову систему у відповідь на подразнення рецепторів. Р. є основною формою нервової діяльності. Всі Р. організму поділяються на безумовні та умовні.

РЕФЛЕКСІЯ (від лат. — вигин, відображення) — осмислення людиною передумов, закономірностей і механізмів власної діяльності, соціального та індивідуального способу існування, самоаналіз.

РІВЕНЬ ДОМАГАНЬ — прагнення особистості на основі установленної в її життєвому досвіді певної оцінки своїх можливостей і завдяки результатам своєї діяльності посісти певне місце у шкалі цінностей. Р.д. свідчить про те, що особистість чекає від себе такого ступеня виконання завдань відповідної складності, який її задовольнить. Він відбивав міру вимогливості людини до самої себе при конкретному завданні й адаптації до своїх досягнень.

РІВЕНЬ ПРОФЕСІЙНОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ — фактичний стан оволодіння певною професією. Визначається станом знань, умінь, навичок, рухових чи розумових дій тощо. В різних галузях застосовуються різні системи визначення Р.п.к.: у промисловості — розряди від I до VI; в організаціях і установах — спеціаліст, старший спеціаліст, провідний спеціаліст, головний спеціаліст; у науковій діяльності — молодший науковий співробітник, науковий співробітник, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник; у вищих навчальних закладах — викладач, старший викладач, доцент, професор і т.д.. Від Р.п.к. звичайно залежить рівень оплати за працю.

РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ — процес формування особистості як суспільної якості індивіда в результаті суспілізації і виховання.

РОЗУМ — узагальнення, характеристика пізнавальних можливостей людини. Його компоненти: інтелект, талановитість, винахідливість, кмітливість.

РОЗУМІННЯ — мислительний процес, спрямований на виявлення (з'ясування) істотних рис, властивостей і зв'язків предметів, явищ, подій. Процес Р. спирається на роботу другої сигнальної системи. Р. належить до сфери інтелекту, однак спирається на емпіричний досвід. Важливу роль у ньому відіграють загальнопсихологічні категорії: образ і дія. Реалізується Р. головним чином через мову і мовлення, а також через певні жести і міміку, знаки, дії. Важливою рисою Р. є осмисленість, яка зумовлює успішне засвоєння того, що вивчається, аналізується, пізнається.

РОЗУМНІСТЬ — а) те, що пов'язане з розумом, суб'єктивна властивість, міра розвинутості людського знання; б) об'єктивна істинність знання. Принцип Р. означає оцінку явищ з погляду їх об'єктивного змісту, що відображається передусім у таких категоріях, як суть, зміст, закон тощо. Він є спільним для філософії, психології та інших наук. Р. дає змогу людині не лише пізнавати світ, себе, а й доцільно регулювати свої дії і вчинки.

РОЛЬ СОЦІАЛЬНА — суб'єктивне буття соціальної діяльності чи персоніфікована соціальна функція як спосіб поведінки особистості, що посідає певне місце (позицію) і має статус; усвідомлення індивідом своїх позицій у певній соціальній системі, розуміння ним своїх прав та обов'язків і потреби певним чином діяти. Психологічне ставлення індивіда до того чи іншого аспекту своєї поведінки і свого «Я» у певній позиції, конкретна поведінка особистості в конкретній соціальній ситуації.

С

САМОАНАЛІЗ — метод самопізнання, що дає змогу пізнати свої можливості, коли людина аналізує себе, свій характер, уміння, навички, інтелектуальні здібності й фізичну силу.

САМОВИХОВАННЯ — усвідомлена діяльність людини, спрямована на вдосконалення самої себе, на вироблення в себе позитивних якостей, звичок і подолання негативних. Воно можливе при наявності в індивіда здатності аналізувати свої дії і вчинки, ставити перед собою значні цілі. С. виникає на певному рівні розвитку свідомості та самопізнання, що розвиваються в різноманітних видах діяльності. Воно пов'язане із здатністю людини до самоаналізу та самооцінки, з її вмінням контролювати свою поведінку і діяльність.

САМОВЛАДАННЯ — один з істотних виявів вольової риси характеру людини, що полягає в її здатності свідомо керувати власними почуттями, настроями і приводити їх у відповідність з конкретними життєвими ситуаціями.

САМОЗАСПОКОЄНИСТЬ — риса особистості, яка полягає в самооцінці своїх можливостей і досягнень, невмінні й небажанні бачити перспективи, рухатися вперед. Виникає на ґрунті не-критичної оцінки людиною своїх рис і своєї діяльності. С. є шкідливою, бо знижує активність, орієнтує на бездіяльність.

САМОКОНТРОЛЬ — властивість особистості, пов'язана із самовимогливістю, мірою розвитку почуття відповідальності за власні дії та вчинки, з потребою враховувати інтереси інших.

САМОЛЮБСТВО — емоційне ставлення, що відображає оцінку власної особистості. Людині важливо мати певну міру С., самоповаги, без цього немає особистості. Надмірне С. перешкоджає бачити позитивні риси в інших людях, може призвести до егоїзму.

САМООЦІНКА — оцінка особистістю самої себе, своїх можливостей, якостей і місця серед інших людей. Як суть особистості С. є важливим регулятором її поведінки. Вона пов'язана з рівнем домагань людини, тобто ступенем труднощів у досягненні мсти, яку вона ставить перед собою. Від С. залежать взаємодія з навколишніми, її критичність, вимогливість до себе, ставлення до успіхів, і невдач. Цим вона впливає на ефективність діяльності людини й подальший розвиток її особистості. Розбіжність між рівнем домагань і реальними можливостями людини веде до того, що вона починає неправильно себе оцінювати, внаслідок чого її поведінка стає неадекватною (виникають емоційний зрив, підвищена тривожність). С. об'єктивно відбивається в тому, як людина оцінює можливості й результати діяльності інших (наприклад, занижує їх при завищеній самооцінці). В системі міжособистісних стосунків визначено заходи формування адекватної самооцінки, а в разі її деформації — застосовуються виховні впливи на особистість.

САМОПІЗНАННЯ — це дослідження, пізнання самого себе. С. здійснюється за допомогою розуму й орієнтоване на внутрішній світ людини. Воно необхідне для правильної адаптації людини до природного середовища.

САМОРЕГУЛЯЦІЯ — здатність людини керувати собою на основі сприймання та усвідомлення актів своєї поведінки і власних психічних процесів. Пов'язана із самопізнанням, самооцінкою.

САМОСВІДОМІСТЬ — усвідомлення людиною самої себе як особистості, своєї діяльності, стосунків з іншими людьми, рис характеру, власних дій та вчинків, їх мотивів, цілей, розумових, моральних і фізичних якостей тощо. Існують такі форми С: самовідчуття, самоаналіз, самооцінка тощо, пов'язані переважно з пізнавальною стороною психічної діяльності. Емоційні: самолюбство, скромність, відповідальність, гідність; вольові: самовладання, самоконтроль, самодисципліна. Нормальний розвиток С. і її центрального структурного компонента — самооцінки — ґрунтується на об'єктивних даних: аналіз людиною результатів своєї діяльності, дій, вчинків і своїх взаємин з іншими людьми з урахуванням оцінки себе іншими.

САМОСПОСТЕРЕЖЕННЯ — спостереження за своїми діями, вчинками, думками, почуттями. Необхідна передумова контролю особистості за власною поведінкою та діяльністю.

САНГВІНІК — людина із сильним урівноваженим, рухливим типом нервової системи. С. добре спілкується, легко переживає невдачі і неприємності, прагне до частого зміни вражень. У різноманітній діяльності дуже продуктивний, проте в разі якихось перешкод чи труднощів може виявити байдужість до розпочатої справи, а іноді навіть апатію.

СВІДОМІСТЬ — властива людині функція головного мозку, що полягає у відображенні об'єктивних властивостей предметів і явищ, навколишнього світу, процесів, що відбуваються в ньому, своїх дій. С. Включає відображення дійсності за допомогою відчуттів і абстрактного мислення. Її структурні елементи: емоції, воля, самосвідомість, інтуїція. Вища форма С. — понятійне мислення. Суть його полягає в здатності людини відображати світ за допомогою понять.

СВІТОГЛЯД — інтеграція досвіду, знань і самосвідомості в ціннісну картину світу, що зумовлює життєву орієнтацію людини, її ставлення до дійсності і самої себе. С. є формою духовно-практичного освоєння світу, своєрідною духовною призмою, що визначає життєву позицію особистості. Людська зрілість індивіда визначається повнотою і цілісністю його світогляду.

СЕБЕЛЮБСТВО — вияв індивідуального егоїзму, негативна риса людини, її зосередженість на власній персоні, закоханість у власне «Я», нездатність чи небажання розуміти потреби, інтереси, радощі чи болі інших людей.

СЕНЗИТИВНІСТЬ (від лат. — відчуття) — своєрідна чутливість людини, що відбиває її сенсорну організацію, перебіг у неї сенсомоторних реакцій. Найістотнішим є спосіб переключення, пов'язаний з пластичністю всієї нервово-психічної організації людини.

СЕНСОРНИЙ — чуттєвий, пов'язаний з відображенням дійсності за допомогою відчуттів і сприймань. Психофізіологічний механізм сенсорності виявляється в так званому сенсорному умовному рефлексі — відповіді на вплив умовного подразника, і зміні чутливості.

СКЕПТИЦИЗМ (від гр. — той, хто вивчає) — психологічний стан людини, невпевненої у когось, у чомусь.

СКУПІСТЬ — морально-психологічна риса людини, що виявляється в нездатності поділитися з іншими людьми своїми матеріальними і духовними надбаннями.

СОВІСТЬ — особистісна форма морально-емоційного контролю, компонент моральної самосвідомості.

СОРОМ — почуття, що виникає в результаті усвідомлення людиною невідповідності своїх дій та вчинків тим нормам, яких вона повинна додержувати в своєму житті. Провідну роль у переживанні відіграють моральні норми. С. пов'язаний із самооцінкою і може переживатися самою людиною без присутності інших людей.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ФАКТОРИ ПРОФЕСІЇ — включають поняття: гарантована заробітна плата, організація праці, терміновість робочого часу, освіта, одяг, житло, наявність профспілок, суспільна значущість певного виду діяльності. Вивчення цих умов передбачають: спостереження, експеримент, опитування робітників різного рівня. Ці знання доводять до учнів за допомогою інформації та візуальними засобами.

СПЕЦІАЛЬНІСТЬ — необхідна для суспільства обмежена галузь докладання фізичних і духовних сил людини, яка надає цій людині змогу отримати необхідні засоби існування замість вкладеної нею праці.

СПОСІБ ДІЙ — система дій, потрібних для розв'язання певних завдань, операційна сторона діяльності. Виділяють такі функціонально важливі елементи: виконавчий, орієнтувальний, контрольний.

СПОСТЕРЕЖЕННЯ — метод дослідження предметів та явищ об'єктивної дійсності, який полягає у їх навмисному якісному рівні, прагне добитися у своїй діяльності найбільшого ефекту.

СХИЛЬНІСТЬ — стійка орієнтованість людини на щось, бажання виконувати певну працю. Треба враховувати С. при виборі людиною професії. Вона пов'язана із здібностями. Фізіологічний механізм С. полягає в наявності певних природних задатків і обдарувань, психологічний — у підвищеному інтересі саме до певного виду діяльності, постійному прагненні займатися нею.

Т

ТАКТ (тактовність) (від лат. — дотик, дія) — почуття міри, що підказує людині найделікатнішу лінію поведінки щодо когось, чогось, уміння особи належно поводитися, виявляючи повагу до інших і зберігаючи почуття власної гідності. Тактовність має бути нормою у стосунках між людьми.

ТАЛАНТ (від гр. букв. — терези) — природний хист, обдарованість, вища здатність людини до певного виду діяльності (творча, наукова, поетична, виробнича). Фізіологічні джерела Т. слід шукати у фізичній організації людини (особливості нервової системи, гострота органів чуттів, неповторне бачення світу, гнучкість пальців, тіла, спритність, швидка реакція тощо).

ТВОРЧИЙ ПРОЦЕС — процес створення матеріальних і духовних цінностей. Основні його етапи — задум, пошук оптимальних методів втілення задуму, підсумок результатів, реалістичне ставлення до своїх оцінок, удосконалення на основі критичних зауважень, доопрацювання тощо.

ТВОРЧИСТЬ — діяльність, результатом якої є створення нових матеріальних і духовних цінностей. Вона має психологічний аспект (особистісний і процесуальний) і передбачає наявність в особистості здібностей, мотивів, знань та вмінь, завдяки яким створюється продукт, що характеризується новизною, оригінальністю.

ТЕМПЕРАМЕНТ (від лат. — належне співвідношення частин) — характеристика індивіда щодо його динамічних особливостей: інтенсивності, швидкості, темпу, ритму психічних процесів і станів. Т. притаманні два компоненти: чотири поєднання у вигляді чотирьох типів вищої нервової діяльності: 1) сильний, урівноважений — сангвінік; сильний, урівноважений, інертний — флегматик; 3) сильний, неурівноважений — холерик; 4) слабкий — меланхолік.

ТЕСТ (від англ. — перевірка) — система завдань, що дає змогу виміряти рівень розвитку певної психологічної якості особистості.

ТЕСТИ ПСИХОЛОГІЧНІ (від англ. — випробування) — система прийомів для випробування та оцінювання окремих психічних рис і властивостей людини. Т.п. застосовуються як у наукових, так і в практичних цілях. Тестові оцінки мають не абсолютний, а відносний характер. Вони показують тільки місце, яке посідає досліджуваний щодо відповідної норми. За природою оцінюваних психологічних властивостей Т.п. поділяються на три основні категорії: Т. успішності, здібностей та особистісні. Розрізняють бланкові та апаратурні Т., які поділяються на індивідуальні та групові. Т. бувають вербальні і невербальні. Т. здібностей використовуються для оцінювання певних здібностей індивіда і прогнозування того рівня знань чи вмінь, досягнення якого є імовірним для

досліджуваного за певних умов навчання. Вони поділяються на дві підгрупи: Т. загальних здібностей, або Т. інтелекту, і Т. спеціальних здібностей. Т. інтелекту призначені для визначення рівня інтелектуальних здібностей і темпу їх розвитку в дитини. Т. успішності застосовуються для визначення рівня знань чи вмінь, набутих індивідом у певній галузі навчальної або професійної діяльності.

ТИП (від гр. — відбиток, зразок, порядок, форма) — термін для позначення класифікації різних груп індивіда. Правомірно говорити про Т. уваги, пам'яті, волі, характеру, темпераменту тощо. Це своєрідна форма об'єднання індивідів.

ТРУДОВА ДІЯЛЬНІСТЬ — процес свідомого цілеспрямованого виконання людиною конкретної праці, що включає цикл підготовки, планування та здійснення запроєктованих дій. Характеризується численним створенням майбутнього продукту, програмуванням усього процесу потрібних для його створення операцій.

ТРУДОВЕ ЗАКОНОДАВСТВО — галузь законодавства, що регулює трудові відносини працівників і роботодавців та деякі інші. Визначає порядок прийому на роботу, переведення і звільнення, обов'язкову міру праці (тривалість робочого часу тощо), розміри і форми оплати праці, заохочення за успіхи в роботі й заходи стягнень за порушення трудової дисципліни, умови праці та обов'язкові правила її охорони, порядок розгляду трудових спорів. Основні положення Т.з. викладено в Кодексі законів про працю.

ТРУДОВЕ НАВЧАННЯ — важлива складова частина підготовки учнів до самостійної продуктивної праці. Основна її мета — сформувати в них психологічну готовність до праці.

У

УВАГА — форма психологічної діяльності людини, що виявляється в її спрямованості й зосередженості на певних об'єктах при одночасному абстрагуванні від інших. У. є необхідною передумовою ефективної діяльності людини, запорукою успішного пізнання, навчання, праці, поведінки. Розрізняють мимовільну і довільну У. В основі першої лежить орієнтувальний рефлекс організму, другої — діяльність, зумовлена метою і завданнями, що ставить перед собою людина, яка є наслідком вияву її інтелекту й волі. У. буває зовнішньою і внутрішньою. Зовнішня У. виявляється у зовнішніх діях людини і спрямована на теоретичне та практичне оволодіння навколишнім середовищем. Внутрішня У. виявляється в наших внутрішніх діях, наприклад розв'язання задач «про себе», самоспостереження. Характерними рисами У. є вибірковість, розподіл, стійкість, обсяг, здатність до переключення. Ці параметри залежать від типу нервової системи.

УМІННЯ — засвоєний суб'єктом спосіб виконання дій, що забезпечуються сукупністю набутих знань та навичок. У. формуються за допомогою вправ і створюють можливість виконувати дії не тільки у звичайних, а й у змінюваних умовах.

УМОВИВІД — одна з основних форм теоретичного мислення, спосіб логічного зв'язку висловлювань. Структурно він складається з трьох і більше суджень. Деякі з них називаються засновками, а результат — висновком.

УМОВИ ПРАЦІ — відображення технічних аспектів професії і необхідних організаційних вимог до неї. У.п. характеризуються такими моментами: зміст роботи, потрібна кваліфікація, матеріальне оснащення, необхідне для виконання роботи, санітарно-гігієнічні умови, оцінка обладнання робочого місця, безпосереднє оточення.

УПЕВНЕНІСТЬ — психічний стан людини, коли її сумніви зведені до мінімуму чи й зовсім відсутні. Ґрунтується на знанні, пов'язана з переконанням. **УСТАНОВКА** — стан готовності до певної активності, спрямованої на задоволення тієї чи іншої потреби.

УЧІННЯ — цілеспрямоване засвоєння знань, умінь та навичок, соціального досвіду з метою настановного використання їх у практичному житті.

УЯВА — психічний процес, що полягає у створенні людиною певних образів, уявлень, думок на основі її попереднього досвіду. У. тісно пов'язана з абстрагуючою діяльністю мислення.

УЯВЛЕННЯ — чуттєво-наочний образ предметів чи явищ дійсності, що зберігаються чи відтворюються в свідомості, без безпосереднього впливу самих предметів на органи чуттів. Основою У. є попередній досвід людини, її попередні сприймання і відчуття. У. тісно пов'язане з мовою. Вона є необхідним моментом існування цілої системи У. і передумовою вільного оперування ними в свідомості.

Ф

ФАКТОР (від лат. — роблю) — умова, рушійна сила, причина якогось явища, процесу.

ФЛЕГМАТИК — людина із сильним, врівноваженим типом нервової системи, стійка у прагненнях та настроях, настирлива у досягненні мети й водночас повільна, з невиразними зовнішніми

ми виявами дешевого стану, віддає перевагу одноманітній діяльності. Повільність таких людей компенсується старанністю, настирливістю, завзятістю.

Х

ХАРАКТЕР (від гр. — ознака, риса, прикмета) — сукупність стійких індивідуальних особливостей особистості, що складаються і виявляються в діяльності і спілкуванні, зумовлюючи способи поведінки. Х. виявляється в системі відносин людини з навколишнім середовищем, у ставленні до інших людей (товариськість чи замкненість — екстраверсія, інтраверсія).

ХВИЛЮВАННЯ — психічний стан людини, зумовлений підвищеним збудженням нервової системи, перевантаженням її позитивними чи негативними переживаннями. Х. є показником емоційного стану людини.

ХОЛЕРИК — людина із сильним, нерівноважним типом нервової системи, характеризується поривчастістю. Іноді Х. здатний до різких змін настрою та бурхливих емоційних спалахів, зривів у поведінці. Процеси збудження переважають над процесами гальмування.

Ц

ЦІЛЬ (мета) — ідеальне уявлення результату, що має бути досягнутий у ході людської діяльності. Ц. одночасно є: 1) наперед визначеним ідеалом, до якого людина прагне; 2) внутрішньо спонукальним мотивом діяльності; 3) здобутим на кінцевому відрізку діяльності її результатом. Ц. повинна бути науково обґрунтованою і практично досяжною, інакше вона не матиме ні сенсу, ні значення.

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ (в соціальній психології) (від фр. — установка) — 1) ідеологічні, політичні, моральні, естетичні та інші підстави для оцінки суб'єктом навколишнього середовища і орієнтацій у ньому; 2) спосіб диференціації об'єктів-індивідів за їх значущістю.

Ч

ЧАРІВНІСТЬ — психологічна риса. Термін вживається для позначення високих природних якостей людини — її вроди, зовнішньої принадності у поєднанні з довершеністю внутрішнього світу. Ч. людини виявляється у її доброті, душевності, теплоті при поводженні з іншими.

ЧЕРСТВІСТЬ — морально-психологічна риса людини, що означає втрату здатності переживати, хвилюватися. Вона свідчить про емоційну ущербність особи, неспроможність поділити радість і болі з іншими.

ЧУТТЯ — особливий психічний стан підсвідомого відображення явищ і подій, інтуїтивне передчуття їх; особливе переживання, що супроводиться вдоволенням чи незадоволеністю чимось або чимось; емоційна реакція людини. Ч. відбиває сам процес емоцій і почуттів, відчуження навколишнього.

Ю

ЮНАЦЬКИЙ ВІК — період життя і психічного розвитку людини в межах від 14 до 18 років. У Ю.в. відбувається інтенсивний фізіологічний та психічний розвиток. Нині спостерігається тенденція прискорення фізіологічного і певного відставання морального розвитку особи в цьому віці. У Ю.в. оцінки друзів та однолітків є найавторитетнішими. Специфічного значення набувають манери поведінки, жаргон, одяг, що їх схвалюють або засуджують друзі.

Я

Я — категорія у психології для означення індивідуальності, неповторності особистості.

Я-КОНЦЕПЦІЯ — відносно стійка, усвідомлена, неповторна система уявлень індивіда про самого себе, на основі якої він будує взаємодію з іншими людьми і ставлення до самого себе.

Доротюк Валентина Іванівна,
Левченко Фессалоніка Григорівна,
Рогоза Валентин Володимирович,
Доротюк Ольга Геннадіївна,
Піддячий Микола Іванович,
Чудакова Віра Петрівна,
Васьківський Микола Васильвич

**«Обираємо професії типу «людина – природа»,
«людина – техніка»**

Навчальний посібник

Верстка С.В. Задворного
Обкладинка Л.П. Лук'яненко

Підписано до друку 15.11.2019р. Формат 60 x 90 1/16
Гарнітура Minion Друк. офсетний. Папір офсетний.
Ум. друк. 7,0 арк.

Наклад 300 пр.

Віддруковано у ТОВ «КОНВІ ПРІНТ».
03680, м. Київ, вул. Антона Цедіка, 12
тел. +38044 332-84-73.

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 6115, від 29.03.2018 р.*